

с (карт)
Б-72

РЫСКУЛБЕК БОБУКЕЕВ

СУТАК

Повесть, англемедр, эссе, казал

С(карт)
Б-12

РЫСКУЛБЕК БОБУКЕЕВ

Сүтак

Повесттер, аңгемелер, эссе, казал

Бишкек - 2001

Бобукеев Рыскулбек

**Б - 72 Сүтак: Повесть, аңгемелер, эссе, казал, - Б. :
-2001. -160 б.**

ISBN 9967 - 20 - 640 - 3

Р.Бобукеевдин алгачкы “Мимоза”, “Ак Кайың” аңгемелери, “Үйдүн көркү” публицистикалык макаласы “Ленинчил Жаш”, “Советтик Кыргызстан” газеталарына жарыяланып, Кыргыз радиосунан берилген. “Мимоза” аңгемеси алтын фондуга алынган. Ал “Күн көтөргөн адам”, “Аппак Маанай”, “Эмгек үзүрү”, “Айлымда бир жылдыз бар”, “Сыймыктын Конушу”, “Классташыма сыймыктанам”, “Баатыр менен барабар” ж.б. көркөм очерктери, “Көктөмдөгү эмгек шаңы”, “Ор-Казган жөнүндө ой” ж.б. көпчүлүктү түйшөлткөн публицистикалык макалалары аркылуу өз мезгилинде “Советтик Кыргызстан”, “Нарын Правдасы”, “Кыргызстан пионери” газеталарынын окурмандарына белгилүү болгон.

Колунуздагы китепке автордун “Сүтак” повести, “Мимоза”, “Менин медичкам” аңгемелери, “Классташыма сыймыктанам” эссеси, “Бейдаба” арман- ыр казалы киргизилди.

Б 4702300100 - 01

• ББК 84 Ки 7 - 4

ISBN 9967 - 20 - 640 - 3 © Бобукеев Р., 2001

Неге апа ак- куу болгон чачтарың?
Балким ошол чачтарыңдын агына,
Күнөөлүүдүр менин мерез жаш чагым!?

(Автордон)

“БӨЙРӨК - КАЙЫҢ”

Өзөңдү тең жара бөлүп агып жаткан көк кашка дарыя кара сур тарткан “кой таштарга” денесин урганда, күмүштөй күкүмдөрү туш тарапка чачырап, кайра бириге калып төмөндү көздөй мөңкүп жөнөйт. Анын серүүн илеби тиги төш боорундагы түбөлүк жашыл арчалардын, түркүн гүлдөрдүн буруксуган жытына жуурулушуп, коктунун абасы жыпар жыт чачып аңкыйт. Суу бойлоп жарышкан ийрелендеген жол мени жайык кечүүгө алып келди.

Ат ооздук кемирип, тизгинди тартканга болбой, суунун ортосуна келгенде агымга каршы туруп, чыккыйды какшаткан мөңгү суусунан мурдун дердендетип жутуп жатты. Алтүндө суутолган аттын кулагынын түбү гана нымшыптыр. Өр тарткан тоо жолунда муюп койчудай эмес.

Кечүүдөн өтүп, каптал жол менен өр тартып, улам бийиктеген сайын өзөн суусунан алыстап бараттым. Бир калыпта шоокум салган Көк-Ирим суусу күмүш сызмадай созулуп, күн нуруна жыландын боору сымал жалтылдайт.

Сур коёндун таманы эми кызып, таскагы чыгып, ооздук кемирип, тизгинди коё берсең, алып учуп сызчудай. Бирок, калың чөп аралаган каптал жолдун секиртмектери бар жолду бөгөгөн таштары оркоёт. Деги, тоо жолу опурталдуу. Ат болсо кез-кези менен бышкырынып, шамдай болгон кулактарын тез-тез кыймылдатып, утур бир тарапка жалт тосо коюп, болоор болбос табышты да шырп алдырбай сергек сезип баратты.

Аттын “бөрү жортуш” жүрүшү менен гана жай жүрүп отуруп, Көк-Белдин кырына бат эле чыга келдим. Тоо жели дароо бетимден

аймалап каршы алды. Күндүн илеби серүүндөп, жел аргы жортот. Бет алдымда чоң жайык суналып жатты. Тоо арасындагы бийикте жаткан бул түздүккө эми жеткенimde тизгинди тартып, атты токтоттум да, теребелди бир карап алууга куштарландым.

Эркиндик жөнүндө эстегенде асманы жакын бийиктикте туруп, жыпар жыт чачкан абасынан кере жутуп, теребелге магдырай көз чаптырган адам эркиндиктин ырахаты ушул деп сезээрине ишенем. Ашуунун белине чыгып, түштүктөн-түндүккө карай созулуп жаткан Фергана кырка тоолоруна суктана карап турдум. Көк-Бел, Миң-Жылкы, Саймалуу-Таш, Көк-Арт, Калдама, Муз-Төр тоолору тиги миң түркүн айбанаттар мекендеген Кан-Ачуу тоолоруна чейин созулса, түндүгүндөгү Молдо-Тоонун "Жылаңач-Бугу" чокусу ак булутту мүйүзүнө илип алып, кырка тоолорду тепчип чуркап бараткансыйт. Түштүгүндөгү камчынын сабындай болгон Ак-Шыйрак тоо кыркасы тээ мунарыкка чөгүп кеткенсыйт. Мына ушул тоолор бөксөлөрүндөгү түздүктөрүн көк-жашыл этектерине салып көтөрүп, Кудайдан ириде бейкуттукту, береке менен молчулукту тилеп, Көкө-Теңирди карап тургансыйт. Тээ-тетиги көз учун алган мунарыкка чейин катып калган деңиз толкунундай түрмөктөлө чөгүп жаткан тоолор менин туулуп өскөн жерим - Тоо өлкөсүнүн кучагында, анын кереметтүү бир бурчунан орун алган, табият марттык менен тартуулаган укмуштуу бир ажайып сонун жер экенине сыймыктанам.

Жашыл кымкап жамынган алп тоолор бир-бирине моюн алышып турушу көз алдымда көшөгөлөнөт. Тигине Үйрүм-Баш тоосунун чокусу. Аны "Моло" деп коюшчу. Ал калган кырка тоолордон мойнун бийик созуп, сур булуттарды челип турду. Мен бара турган айыл ошол тоонун өндүрүндөгү көк жайыкта. Мына ушул Көк-Белде, анын көк жашыл мейкининде, а тиги бийик беттердеги дүпүйгөн карагаттардын түптөрүндө менин балалыгымдын элестери жашынып жүргөнсүйт. Гүлгүн балалык өткөн, чыбык ат минип чоңойгон жеримди сагыныптырмын. Аны ак чач болгон кезимде кайра кайрылып келип, бир мезгилдеги шар суунун жээгинде, кайыңдуу токойдун арасында жылаңайлак жүргөн эселек кездерим көз алдыма тартылып, бадырайып көрүнө калгансыйт. Деги эркиндикке чыкканымданбы, айтор, бүткөн боюмду кандайдыр бир сырдуу толкун аралап, маанайым жаркып, көңүлүм көтөрүлүп, эрксизден, кайрадан бала болуп кеткенсип, өзүмчө өрөпкүйм. Айылга да аз калды. Бирок, менин

алдыман жүгүрүп ким тосуп чыгат болду экен? Мааданбек аке тааныбай да калды көрүнөт. Бара турган жеримде мен үчүн кандай шаттык же кубаныч болоорун элестей албайм. Анткени, бул айылда ата-энем да, бир туугандарым да жок. Апам кайда болду экен? Мен көптөн бери дегдеп, мындан аркы жашоо-турмушумду апам менен гана өткөрө турганымды, апам гана барып пааналай турганымды түп сезимимде туям.

Ээр белиндей белести аша бергенимде зор тоону бөксөлөй кеткен анча чоң эмес тектирчеде бутактарын дүпүйткөн, жалгыз алп кайыңга туш келдим. Ушул бийик жайыкта, асман тиреген тоонун бөйрөгүндө, өзөңдүн чар тарабына көз чаптырып турган бул кайың (ушул аймак "Бөйрөк-Кайың" аталат) дүйнөдөгү аруулукту, сулуулукту, бейкуттукту, пакизалыкты баалоочу чен-өлчөм сыяктанат. Тынымсыз жүрүп турган тоо желине жалбырактарын желбиретип, дирилдетип күн нуруна чагылыша калганда күмүштөй жаркырай калат. Кучак жеткис баккайган зор кайыңдын сын-сыпатын көргөндө ички дүйнөмдү ырахатка бөлөгөн өзгөчө бир сыйкыр сезим пайда болду мага. Жүрөгүмдү куунак маанай бийлеп алгансып, көөдөнүмдү жара тепкилейт. Кайыңга улам жакындаган сайын тулку боюм ымыр-чымыр болуп, эң аянычтуу аруу сезим торуна капталып жаттым. Бирок, ал кайың мени өз энем сымал күндүн ачуу аптап илебинен калкалап, өз бооруна алды. Мен анын коңул-бырыш баскан денесин сагынычтуу кучактадым. Алп кайың, жашыл кайың! Баягы, мен селкинчек салгандагы өң-кебетен өзгөрүлбөптүр. Ошол эле бойдон, көккө боюн сермеп, жалбырагын шуудуратып турат. Бир гана жери, мен селкинчек салган бутактын аркан өйкөп кетилткен жеринен жогор жагы гана тартайып куурап, жомоктогу мастан кемпирдин шыпыргы минип учуп бараткан кебетесин элестетет.

Алп кайыңдын түбүндөгү "Кара-Көз булак" да баягы мен эселек кездеги пакиза кыз кебетесинен жазбайт. Тордолгон тамырларынын арасынан оргуштап чыгат да, суналган ичке белин карматпай, ылдыйды көздөй токтобой жөнөйт. Бул алп кайыңга карыбастыктын мүрөк суусун ичирип, картабастыктын маңызын шимиртип турган сыяктанды. Ооба, ал экөө тең баягы эле бойдон, эч картабастыктыр. Булардан мен гана айырмаланып турам. Чачтарымды буурул каптап, көздөрүмдүн айланасы кыл майда бүктөмдөргө толо баштаган. Мүнөзүм да токтоо тартып, балалык кезимдеги дилимде жаткан мерездиктин, көктүктүн бир да кыпыны, бир дагы өөнү калбаган.

Бул алп кайың, сулуу кайың, ак кайың, карт кайың өмүрүндө нени гана көрбөгөн, не деген бир ажайып окуяларга күбө болбогон, не бир кыйын кезеңдерди башынан кечирбеген дейсиң... Ал өз теребелин ойлуу карап момурайт. Небаккы өткөн көөнө окуялар тууралуу ойлонуп, алар жөнүндө менин эсиме салып, жалбырактарынын шуудурактары менен мага жобурап жаткансыды... Жүрөк деген назик, сезгич келет эмеспи, кайыңдын денеси көшүлүп, өткөндөр жөнүндө узун сабак санаттарды шыбыштаганын илгиртпей туюп турду. Ал сырдуу шыбыр өзүмдү толкундатып жүргөн ойлорду кайрадан көз алдыман чубуртуп өткөрүп, аларды талдап, таразалап, кандайдыр бир чечимге келүүгө аргасыз кылып турду...

xxx

Атамды согуш бүткөндөн кийин да “мына келет, ана келет” деп жүрүп, акыры “кара кагаз” алып, апам экөөбүздүн үмүтүбүздүн бырынчырыны чыгып талкаланды. Тууган - туушкандар: “Өлгөндүн артынан кошо өлүп калбагандан кийин, адамга тиричилик керек. Өлбөгөн жанга жаз келди. Эл катары иштеп, өз оокатыңарды өткөргүлө” - дешип, жыл маалына жеткирбей, апамдын карасын алып коюшту. Ошол жылы жазда апам Жакып уйчунун короосуна саанчы болуп барганы эсимде. Ошондо биздин боз үй төш түбүндөгү “Казган-Конушка” тигилген. Боз үйдүн эшиги чоң түп кайыңды карап турчу.

Ошол кайыңдын түбүндөгү “Бото-Көз булак” чыгыш тараптан Күндүн элтын кирпиктерин карегине батырып, ошон үчүн сырдуу касиетке ээ болгондой сезилчү. Ал эми алп кайыңчы?... Күндө эртең менен төшөктөн турганда, бүтүндөй тоонун бетин көрсөтпөй көшөгөлөгөн дүпүйгөн шактуу, тармал чачтуу зор кайыңды жана анын түбүндөгү мөлтүр булактан суу бакандап баратышкан кыз-келиндерди көз алдыман өткөрчүмүн. Апам да алар менен чакалап суу алып келүүчү. Кайыңдын узун-чач бутактарынын арасынан суурулуп чыккан апамдын бакандап суу көтөрүп келатып, бир ийнинен экинчи ийгине алмаштырып, шыпылдай басып баратышын өз ичимден жактырчу элем. Анткени, өз кыялымда, өз оюмда апамды ак кайыңга, ак кайыңды апама окшоштура берчүмүн.

Кайыңдын айланасында ак таңдан иңирге чейин чурулдаган балдардын үндөрү, кыз-келиндердин шаңкылдаган күлкүлөрү өкүм сүрө турган. Алар канат кере селкинчек тээп, тээ кыл учуна жакын туура кеткен бутагына чейин күүлөнүп учуп жетишип, ооздоруна

кайыңдын жалбырактарынан тиштеп келгени атайын мөрөй алышчу. Бул мөрөйдүн алгачкы жеңүүчүсү апам болгон эле, бир жолу...

...Эсимде, биздин айылга үй ферманын башчысы Калык баштап бир топ активдер келген. Аларды коноктоп Калык аке өзү козу союп, жылкычылар айылынан кымыз алдырган. Ошондо биздин үйдөн шырдак алып чыгып, ушул алп кайыңдын көлөкөсүнө салган. Активдер үй мүйүз тартып, апам куюп берген кымыздан ичишкен. Зериккен меймандар мага селкинчек салдырмак болушту. Бирок, демейде кайыңга чыгышыма тамаамат каршы болуп кыйкырып жемелеп жүргөн апам бул күнү негедир унчуккан жок. Мен кыл арканды белиме байлап, аюунун мамалагынан бетер кайыңга жармашып, жогору чыга баштадым.

- Шаңыраңдаган чечек, жыгылат экен эми! - деген апамдын үнү чыкты.

- Бул кайыңга азыр эле чыгып жаткан жок го, - деди отургандардын бирөө.

- Шымынан деле тамтык калбады, - деди апам кейип.

- Бала деген ушу да, шымынан айрылганынан да, мышыкча жабышып кайыңга чыкканы кызык да буларга, - деди Калык аке.

Кайыңдын билектен жоон туура кеткен бутагына минип, арканды селкинчек салчу жерине илип бердим. Мага бул бутактын аппактыгы, жумурулугу апамдын билегине окшоп кетчү. Селкинчек салган сайын аркандын тагы өткөн бул бутактын тагдыры мага аянычтуу сезилчү.

Мен салган селкинчекти бардыгы бир сыйрадан тебишти. Андан соң мелдеш башталды. Ким күүлөнүп, кайыңдын тээ жогорку бутагындагы жалбырактан тиштеп келсе, бир кой, эки чанач кымыз алмай болду. Оор бойлуу эркектер күүлөнө алышпай, чек койгон бутакка жете алышпады. Кезек апама келди. Ал жоолугун ээгине алып, учун желкесине байлады. Мен селкинчекти кармап турдум. Апамды селкинчекке отургузуп, эки-үч жолу күүлөнттүм. Апам тепкен селкинчек улам катуулап күүлөнүп, жаныман өткөн кезде шуулдаган шамал бетке уруп турду. Апам арканды чирене тээп, улам бир канатын, кайрадан экинчи канатын жайып алдыга бет алган кезде, тизесин бүгө калып күүлөнүп жатты. Жоолугу желкесине шыпырылып түшүп, өрүлгөн олоң чачы жамбашына камчы болуп чабылып, көйнөгүнүн этеги дирилдеп канат болуп, апамды көккө алып учуп бараткандай сезилди.

- И-и, Ии, дагы, дагы! Аз калды. Эми дагы эки-үч күүлөнсөң эле жетесиң! - деп чуркурашты, жердегилер.

Апам тээ бийиктеги, эч ким ага жетип тиши менен тиштеп үзө албаган, эртеден бери ага жете албай арманда болгон бутактын дирилдеп турган жалбырагын шып этип оозуна тиштеп алды.

-Ап-бали! Мөрөй сеники, мөрөй сеники! - дешип чурулдашты.

Учуп кетчүдөй болуп күүлөнгөн апам күүсүн акырындатып, балапанына жем тиштеп, уясына конгону келаткансып, оозундагы жалбырагын жаагы карыша тиштеп, эки колу менен арканды бек кармап, селкинчектин күүсүнүн басаңдашын күтүп, былк этпей салмагын сала отурду. Чарчаган көрүнөт, кара кыжым чыптамасынан торсойгон кош эмчеги демиккен сайын улам бат-бат көтөрүлүп-басылып турду. Мен арканды кармап, апамды токтотууга колумду сундум. Бирок, мурутчан киши мени нары түртүп:

- Эй, эси жок, күү менен кошо тээтиги жапсарга барып түшөсүң! Сен эмес биз токтото албай жатсак, көрсөң муну! - деди ачууланып.

Ушул сол жаагы тырык, оң бутунан сылтып баскан Насирдин деген киши менен мурдатан эле жылдызым каршы болчу. Аны мен бая күнү үйдөн кууп чыккам.

... Капысынан үйгө кирип барсам, апамды колунан толгоп, өзүнө тартып жатыптыр. Апам мени көрө калып, ашкананын оозуна отура калды.

- Чоңойдуңбу? - деди, калкан мурут мага жайдары карап. Заматта ачуум келип, жиним кайнап кетти... Эмне деп айтууга сөз таппай, анан жакындап бардым да, сунулган колуна түкүрүп жибердим.

- Кантет, жаман балдарча! Акеңди да ошентесиңби? - деп, апам мени адаттан тыш кекээр менен тилдеп жиберди.

- Ооба сага, акем бул эмес! Менин акем бар беле?! "Эч кимиң жок, жалгызсың", - деп айтып жүрөсүң го. Мен жалгызмын! деп кесе сүйлөдүм. Калкан мурут тырык жаагын ого бетер бырыштырып, менин сөзүмдү этибарга албай, жорго күлкүсүн чыгара:

- Ой, тентек десе, жүрү биздин үйгө. Супаш менен ойнойсуң, ал быйыл окууга кирет, тамгаларды да таанып калды.

- Сенин кызың менен ит да ойнобойт!

- Анда кымыз ичип келгин. Тайлардан бирди кармап берем, балдар менен жарышасың.

- Кымызыңды кыпкызыл болуп өзүң эле семирип иче бер. Сенден башка кишиде кымыз жок бекен!

Менин бул жообума экөө тең үй ичин көтөрө каткырышты.

- Атаң көнөчайын, сүйлөгөнүн...

- Сүйлөбөгөндө эмне экен. Күлүп калышат, уялышпай. Апам күлкүсүн тыйып, кымбат нерсесин оозунан алдырып жибергенсип, күнөөлүү кишиче мостоё түшүп, жер карады.

- Сен эмне, биздин үйдөн шынаарлап эле чыкпай калгансың? Мааданбек акеме айтчу болсом, ал бир бутунду бир бутуңа теңеп коёт. Кет азыр үйдөн, атыңды агытып жиберсем айлыңа жете албай каласың, чолондоп. Кет үйдөн, кет!

Мен аны үйдөн кубаладым. Ачуусу келгендиктен, муруттары типтик тура калды. Анын сүрдүү тиктеши желкемен өтүп кетти. Жаакка чаап жибереби деп эсим чыкты. Бирок, апамдын жалооруй карап турганын көрүп, андан иймендиби, айтор, жаак эттерин бүлкүлдөтүп, камчысын бүктөп эшикке чыгып кетти. Апам Насирдиндин атынын табышы угулбай калгыча, босогодо жөлөнүп, үн-сөзсүз тура берди. Апам тулку денеси менен бир нерсеге биротоло берилип, ал көкүрөгүнө гана эмес, атүгүл, бүткүл ич дилинде жалбырттап бараткандай сезилди, мага...

Апам селкинчектен түшкөндө, оозундагы тиштеп келген жалбыракты алып, ынак сүт жыттанган айылды көздөй чу койдум. Буттарын чор баскан, беттери шакмарланган балдар менен байгенин жалбырагын колума кармап, ар үйгө даңазалап айтып, сүйүнчүгө бир илимден каймак жеп жүрдүк.

- Керээздин апасы селкинчекти өлгүдөй тебет экен. Мелдеште мына бул жалбыракты тиштеп келип, мөрөй алды, - дешип, балдар көрүнгөн саанчыга айтып жүрүштү.

- Мөрөйү эмне экен? - дешет саанчылар.

- Бир кой, эки чанач кымыз.

- Силер көргөн жоксуңарбы, укмуштуудай күүлөндү дейсиңер, - чурулдадык биз.

- Оо, анда Күмүш эрлеген экен. Биздин айылда да бир күнү той болот тура, - дешип күлүп калышат алар.

Ооба, ошол күн үлпөттүү тойдой, жеңиш майрамындай эле сезилген мага. Ал күнү кечки саанга чейин апам бака-шака түшкөн активдер менен саябалуу ушул алп кайыңдын түбүндө болушту. Жайыттан курсактары керилген уйлар келе баштады. Уй-торпоктор үн алыша мөөрөшүп, торпок издеген балдар кыйкырышып, адаттагы турмуш азан-казан. Торпокторумдун бирин калтырбай таап, кермеге байладым. Желиндери чатына батпай, үрптөрүнөн диркиреп сүт аккан

уйлар кермеде байланган торпокторун жалап-жуктайт. Маңкайган маңыроо уйлар сагыз чайнап жаткансып, бир калыпта майпаң-майпаң кепшеп, сүтүн демейт. Уйлардын карыш келген эмчектеринен чакаларга саалып жаткандагы сүттүн күүлдөгөн дабышы толукшуган жайдын кечки коңур салкын абасын коштоп жөнөйт. Көбүктөнгөн чака-чака сүт тулгада асылган казанга куюлуп жатты.

Тоолордун чокуларына тийген күндүн кызгылт нуру, анын уясына батып баратканын кабар берет. Бир аздан кийин теребел иңир тартып, ободо Ай балбылдап, жылдыздар бажыраят. Кайыңдын калың бутактарынын арасынан Сүтак деген аңыз жомокко айланган чымчыктын үнү таасын угулат. Мен анын: “Сүт Ак! Сүт Ак!” -деп нары муңдуу, нары таңдайын такылдаткан таптаза так, армандуу үндү моокумум канбай, мемиреп тыңшап жатып уктап калчумун.

Сүтактын көөдөй караңгылыкта да, айлуу түндө да, иңир киргенден баштап, таң агарганга чейин: “Сүттүн актыгын” бүт Ааламга жар салып, жаагы жанып таңшыганына жалоорусам да, дилиме дүрбөлөң түшүп кете турган. Аны кармап алып, апам сааган сүткө тойгузуп, “акыреттик дос болдук”- деп, ага жакшылык каалап, кайра учуруп жиберүүнү аябай самачумун. Айлуу түндөрдө аны кармайын деп далай аракеттенгем... Бир күнү ай сүттөй жарыкта, кайыңдын түбүнө келип, Сүтактын кайсы бутакта экенин аңдып карадым. Селкинчек салчу жерге чейин дабыш билдирбей чыгып да бардым. Бирок, Сүтакты көрө албадым. Анын үнүн кайыңдын туу чокусунда сүтактап таңшып жатканын гана уктум. Үндү багыттап дагы өйдө чыктым. Менин дабышымды туюп калса керек, Сүтак таңшыганын токтотуп, калың шактардын арасынан “пыр-р-р” этип бир чымчык учуп кетти. Анын өңүн да көргөнүм жок, турпатын да баамдап кала албадым.

... Ошол күнү апам мага эртелеп төшөк салып берип, өзү тулгага асылган казандагы сүттү бышырууга киришти. Очокто арча жыпар жыт чыгарып, чатырап күйүп, андан чыккан кызыл жалын үй ичин жарык кылып турду. Мен төшөктө жатып, Сүтактын арман-зар сыйдырылган аяныч үнүн эшитүү менен алекмин. Бул үндү отту ичкеретип жаткан апам да, түндүктөн “түнкү чылымынын” түтүнүн буркурата чыгарып жаткан үй да, баарыбыз тең тунжурап, Сүтактын гана бир калыпта сайрашын угуп, анын бизге белгисиз бир какшаңган “тилин” тыңшап жаткандайбыз...

- Апа! - дедим тынчтыкты бузуп,- Сүтак чоңбу же кичинеби? Өңү кандай? Сиз аны качан, кантип көрдүңүз эле?

-Канаттуулардын эң кичинеси, "өңү боз болот" деп уккам. Мен деле көрө элекмин, - деди апам, казанда кайнаган сүттү сапырып жатып.

Мен өзүмчө ойлоно калып, кайрадан апамга суроо бердим:

- Кандайча? Чымындан да кичинеби?

Апам кыткылыктап күлдү. Эч нерсе түшүнбөсөм да апамдын күлкүсүн коштоп, мен дагы ырсайып койдум.

- Жо-ок, - деди апам, - канаттуу куштардын ичинен эң кичинеси, өтө эле мажүрөөсү. Анын үстүнө, Сүтак чымчыгы башка канаттуулардай бутакка конуп алып сайрабастан, ал эки буту менен бутакка илинип, башын ылдый каратып алып, сүтактап сайрайт, - дешкенин уккам.

- Ала! Эмне үчүн Сүтак чымчыгы кичинекей, мажүрөө болуп калган?

Апам менин бул суроома, эстен кеткис, жадымда түбөлүк кала турган бир аңыз-жомокту айтып бергени али да көз алдымда.

"...- Илгери - илгери бир кемпир болуптур. Анын жалгыз эле баласы болгон экен. Энеси уулун канаттууга кактырбай, тумшуктууга чокутпай, бопөлөп багып, эрке чоңойтот. Баласы балакатка жеткенге чейин сандаган, канча уйкусуз түндөрдү өткөрүп, не деген эсепсиз оор кыйынчылыктарды башынан кечирет. "Балам эр жетип, киши болсо, ак эмгек - Ак-Сүтүмдүн акыбети кайтып, уулумдан убай көрсөм!!!"- деген аруу тилеги менен баарына кайыл болуп жашап жүрчү экен. Эненин тилеги ишке ашып, баласы үйлөнөт. Эне аябай кубанат. Бирок, баласынын аялы кайын энесине өч чыгып, кемпирден кутулуунун жолун издейт. Бир күнү келин күйөөсүнө: "Бу өлөрман кемпирдин бизге эмне кереги бар, ашка жүк, башка жүк кылып? Биз белүнүп, өзүбүзчө жашабайлыбы? Ал үчүн көз көргүс, кулак уккус жакка жетип калышыбыз керек. Ошондо гана бул мастандан биротоло кутулабыз! Антпесек, бизде көңүлдөгүдөй жашоо деген болбойт", - деп азгырат. Баласы аялынын тилине кирип, энесин журтка таштап, аялы менен качып жоголот.

Байкуш эне баласынан көпкө күдөр үзбөй, "Балам бир күнү келээр. Кантип эле мени таштап кетсин" деп жүрүп бир күнү ооруп калат. Ооруганын баласына кантип билгизээрин билбей төшөктө жаткан эне алачыгынын түндүгүнө жабыштырып уя салган чабалекейдин сайрап жатканын көрө калып, ага минтип айтат: - "Түндүгүмдөн түнөк тапкан чабалекей, менин абалымды күндө көрүп турасың. Бир алым көктө, бир алым көрдө. Баламды таап, менин абалымды билдирип кой. Өлөр

алдымда мени көрүп кетсин. Өлүп калсам бир ууч топурагын менден аябасын” - деп айтат.

Чабалекей ойкуп-кайкып учуп, тээ талааны, чытырман токойлорду аралап жүрүп, бир чоң кайыңдын түбүнөн жүлүндөй түтүн чыкканын көрөт. Мына ушул жерде баласы аялы экөө жашап жаткан болот. Ага апасынын айтканын Кайыңдын бутагына конуп алып төкпөй-чачпай сайрап берет. Кайнененин кабарын уккан келини жини келип “биздин дарегибизди билгизген сен кандай немесиң?” деп заматта түрүн өзгөртүп, жылан кейпин кийип шырп алдырбай, чабалекейдин мойнуна оролуп, муунтуп өлтүргөнү келатканын туюп ага жеткирбей учуп кетет. Бирок, жылан чабалекейдин куйругунун учунан чала тиштеп калып, тең ортосунан жулунуп, ачакей болуп калат. Чабалекей уясына учуп келип, кемпирге болгон окуяны сармерден сайрап берет.

Ак сүтүн эмизип, Ак эмгеги менен чоңойткон баласынын бул кылыгына катуу ыза болгон байкуш Эне: “Менин Ак Сүтүмдүн бир тамчысын да актабадың, Эненин кусуру ургур! Сени Ак Сүтүмө койдум!? Ал эми аялың менин кейпимди кийип калсын!!! - деп, кыбыланы карап каргап, тескери бата кылып, жан берет.

Эненин бул адилет каргышы Кудайга жетип, нар көтөргүс мындай оор күнөөсү үчүн ал бала энесинин каргышына калып, эң эле алсыз, мажүрөө, томуктай болгон макулук -Сүтакка айланып кетиптир. Ошондон баштап, кечки иңирден таң супасы жарылганга чейин, эч бир наар сызбай, башын ылдый каратып, эки буту менен бутакка илинип алып, тамагы кургаганча, алы кетип алсыраганча эне сүтүнүн актыгын Ааламга жар салып, “Сүтак”, “Сүтак” деп сайрап чыгат. Эчак жаннатка кеткен эне байкуш баласынын таң атканча какшаганын угуп, ага боору ооруп, жүрөгү сыздап, эмчегинен сүт диркиреп агат. Алла Тааланын амири менен Эненин сүтүнөн үч тамчы Сүтактын оозуна таң заарында тамат экен. Ошол күндөн ушул күнгө чейин Сүтак энесинин үч тамчы сүтү менен жашап, эне сүтүнүн актыгын 18 миң Ааламга жар салып келет. Ал эми кыргыз элинин: “Эненин каргышы балага -ок!” - деген макалы ушундан улам пайда болгон экен...

- Каа-ап! Байкуш эне сүтүн бербей койгондо, дини кайыр баласы өлүп калмак экен, ээ апа?

- Ошентмек.

- Эмнеге башы ылдый карап, бутакка салаңдап калган?

- Кудай баланын кечиримсиз оор күнөөсү үчүн ошентип, бутунан

бутака асып, башын салаңдатып, катуу жазалады. Күнөөсү ошончолук көп да! Кудай да андай таш боорлорду ошентип кыйнап күнөөлөйт! Сен Сүтактай дини кайыр болбой, апаңдын сөзүн угуп, өзүңдөн улууларга сылык мамиле кылып жүрсөң.

-Кайынэнесине каарын тийгизип, заарын чачкан, жалгыз баласын азгырып кеткен келинине каргышы тийиптирби?

- Кайынэнесине акарат көрсөтүп, аны зар какшаткан келин, кийин өзү да ошол кайынэнесинин кейпин кийип калган экен. Анткени, келин күйөөсүнөн ажыргандан кийин, анын колунда да жалгыз баласы калат. Атасыз жетим калган баласын багып- өстүрүп чоңойтот. Эс тарткан бала бир күнү атасынын эмне болгонун билиш үчүн апасынан сурайт. Аласы билген чындыкты айтып берет. "Сенин атаң Улуу Тоо арасындагы алп кайыңдардын шактуу калың бутактарында апасынын каргышына калып, эптеп бир макулук болуп, жан сактап жүрөт, - дейт. Муну уккан баласы апасын таштап, "Мен атамды тапчумун" деп, Улуу тоолордун арасына кетет.

Ошондо баланын кулагына бир сонун сыбызгыган үн угулат. "Бул үн атамдын үнү болуш керек!"- деп үн чыккан тарапты көздөй азгырылып, чытырман токойлорду аралап жөнөйт. Барса, ал жакта да жок. Бир аз аялдап турганда муңдуу үн ушул биз турган жердеги кайыңдан угулат.

- Сиз селкинчек тепкенби?

- И-и, ушу "Бөйрөк-Кайыңдан". Анан бала калың токойдон чарчап-чвалыгып жатып араң чыгып, кокту -колот, терең өзөндөрдү тепчип өтүп атып, ушу "Бөйрөк-Кайыңды" беттеп жөнөйт. Кайыңдын желкесиндеги чөлкөмдү "Бала-Бейит" деп коюшат го, бала араң дегенде ошол жерге келип, чар-тарапты карап турганда, Сүтак болуп калган атасы өзүн издеп жүргөн баласын көрөт да, ага жолугуудан арданып качып, кайыңдын калың бутактарына жашынып, баласына көрүнбөй койгон экен. Аңгыча, алай-дүлөй түшүп, заматта нөшөр төгүп, арты борошолуу карга айланып кетип, ушундай алааматта бала кайып болуп кубулуп, көздөн кайым болду. Ошондон бери, бала кайып болгон жер "Бала-Бейит" аталып калыптыр.

- И-и-и, ооба. Жанагы кичине мазарбы?

- Ооба, илгери, илгери ошол жерде кичинекей дөбөчө болгон имиш. Ал жерде эч кимдин сөөгү коюлган эмес экен. Тек кана, бала кайып болгон жер мазар болуп калган да...

Ал эми эне-баланын ортосун бузган, кайынэнесин талаага таштаттырган келинге Эненин каардуу батасы тийип, элден-жерден безген:

“Бытбылдык, бытбылдык,
Ыйманыбызды жеп тындык.

Бытбылдык, бытбылдык”.- деп, бөдөнө болуп талаалап калган экен. Ошондон улам кыргызда: “Бөдөнөнүн үйү жок, кайда барса бытбылдык” - деген даңазалуу лакап айтылып калыптыр”.

Апамдын ушул айткан жомогунан баштап, Сүтакты жек көрүп калдым. Ага кыжырым кайнап, эми аны кармап алып, энесинин сүтүн актабагандыгы үчүн, апам сааган сүткө башын салып тумчуктуруп өлтүрмөк болдум. “Эртең сениби, сары изиңе чөп салбасамбы...”

Чатырап күйгөн оттон башка үй ичи тыптынч. Ушул тунжураган тынчтыкты Сүтактын гана какшанган үнү бузуп турду. Кызыл тилин соймоңдоткон жалын казан түбүн аймалайт. Андан чыккан алтын түстүү учкундар көтөрүлүп отуруп, түндүккө жетип-жетпей жоголуп жатты. Башыма түшкөн чар-жайыт ойлор да ушул учкун сымал жалынга сиңип жок боло калат. Кулагымдын кужурун алган Сүтактын үнүн угуп, апам жаккан отту карап жатам. Оттун илебиненби, айтор, апамдын жүзү жалындын кызгылт нуруна чагылышып, нурданып турду.

- Апа-а! - дедим чочугансып.

- Эм:не болду? - деди апам отту ичкеретип жатып.

-Атам болгондо Сүтакты кармайт элек ээ.

-И-и-и, кармайт болчусуңар.

-Анда атам болгондо Насирдин да биздин үйгө келмек эмес, ээ апа?

Апам бул суроого жооп берген жок. Укмаксанга салып, от жагуу менен алек болду.

-Ээ апа!- дедим кайрадан.

-Божурабай уктачы. Эртең менен эрте ойгонбой, түшкө чейин уктай берет экенсиң.

Мен апама экинчи суроо бергеним жок. Түнкү тынчтыкты бузуп какшанган баягы шүмшүк Сүтактын үнүн угуп, апамдын кыймылын карап жатам. Апамдын кабагы салыңкы. Болбогон бир нерселерди сурай берип апамды капа кылып алдымбы? - деп ойлодум. Көп өтпөй эле жалын арасынан апамдын көзүнөн сымаптын тамчыларына окшогон жаш мөлт-мөлт таамп кеткенин көрдүм. Улам-улам

шорулдата мурдун тартып, көйнөгүнүн жеңи менен көзүн аарчып калат. "Апам эмне үчүн ыйлап жатты болду. Магабы, же атамды эстедиби? Каа-ап!" - деп ичимден кейидим. "-Жана атамды айтпай эле койбой, атамды эсине салганда эле апам шолоктоп ыйлай берет. Экинчи атам жөнүндө сөз кылбай койбосомбу..."

Качан, кайсы маалда уктаганымды билбейм. Сүтактын үнү мени уйкудан ойготуп жиберди. Ушул энесине кайрымы жок, таш боор, дини кайыр Сүтак болбогондо, эч чырсыз, ыйсыз, эч нерседен капарсыз тынч уйкунун кучагында жата бермекмин.

-Апа, Сүтакты кубалачы!- дедим уйку сурап.

-Апа-а! - жооп жок. Караңгы боз үйдө жалгыз калганымды биле коюп эшикке жүгүрүп чыктым. Эшик жуураттай уюп, асман уяң жылдыздарга толуп калыптыр. Короодогу уйлардын бышылдаган деми, курт-курт кепшегендери гана угулат. Сүтак кайыңдын калың бутактарына көрүнбөй конуп алып, дале болсо баягы бир сөзүн жадабай кайталап какшанат. Кайыңга байланган аттын карааны көрүндү.

Анын далдоосунда эки адам кобурашып сүйлөшүп жатканын уктум. Мен демимди ичиме катып, алардын сөзүн тыңшадым.

-Аның туура Күмүш, бала эмеспи, анын сөзүн угуп эч качан көңүлүмө албайм. Эми аны кимге бермек элең. Биз бат эле ата-бала болуп кетебиз го деп ойлом. Бирок, эртеби-кечпи ал кимдин баласы экенин билиши керек. Бары бир өз уругун, тууганын табат, - деди жоон үн.

-Туубасам да тутунган балам, эжемден калган керээзим, - деген апамдын үнүн уктум. Аңгыча байлануу ат мени көрө, бир ордунда турбай, кулагын тикчийтип, мени оңурая карап окуранып калды. Ошол мезгилде кайыңдын көлөкөсүнөн суурулуп эки караан чыга келди. Анын бири мен жек көргөн киши Насирдин экен. Жылаңач денемди койнуна катмакка апам мага жүгүрүп келатты. Мен жерден чыбык таап алып апамды чапкылап, жаныма жолотконум жок.

-Кет-кет! Ошо менен кошо кет! - деп бакырдым.

Аңгыча Насирдин артымдан келип, чыбыкты колумдан сууруп алып, мени апамдын колуна карматты. Ал экөө бир нерсе жөнүндө макулдашып жатышты көрүнөт. Мен апамдын колунан жулкунуп, бир колум менен жерден таш алып Насирдинди койдум. Дагы жерден таш алып койгуча ал атына минди да, чу коюп кетип калды. Артынан таш урдум.

-И-и-и чолок, коркот бекенсиң!. Эми келсең мобу таш менен башыңды жара коюп, мээңди чыгарам.

Анын артынан муштумумду түйүп, урган ташым жетпесе да качырганыма моокумум канып, өзүмчө кыйынсындым. Апам мени койнуна катып, айыл шектенбесин дегенсип оозумду эмчегине басты. Үйгө көтөрүп кирип, төшөгүмө жаткырып жатканда анын көз жашынын тамчылары менин жаагыма таамп, андан сойлоп мойнумду кытыгылады. Бирок, ал кытыгы мени күлдүрө алган жок. Апам жаныма кошо сунала жатып, башыма жаагын жөлөп бышактап ыйлап жатып мындай деди:

-Жалгызым, керээзим, кубатым менин, сен азыр түшүнө элексиң, сен да чоңойосуң, мен ага чейин карып калам. Ал эми мен келечегим жөнүндө азыртан ойлонушум керек. Жалгыз жүрө албайм. Эгер апаңды жакшы көрсөң, аяп жүргүн, түшүнүп жатасыңбы?

Өзөн суусу жазда күкүктөп киргенде өз нугунан ашып-ташып жаткан сыяктуу, апамдын көөдөнүнөн кол менен кармалбаган, көзгө көрүнбөгөн бир назик сезимдердин ташкыны оргуштап чыгып, үйдүн ичине батпай сыртка ашып-ташып, анын илебинен пайда болгон жел аргыга кайыңдын жашыл жалбырактары сыйкырдуу кайрык менен дирилдеп, жамы жаратылышка махабат тууралуу шыбырап тургандай сезилди, мага. Апам башымдан сылап жатып:

- Угуп жатасыңбы, Керээзим? -деди кайрадан.

Мен жооп бергеним жок, эгер жооп берсем, эмне деп айтышым керек эле. "Мен жек көргөн киши менен кете бер!" - деп айтмак белем... Эмне деп жооп беришимди билбейм. Ичим эле туз куйгандай ачышат. Аргасыздан тетири карап кеттим. Түндүгү жабык боз үйдүн караңгы түпкүрүнөн, "Баары бир!" - деген сөздүн артынан бир нерсеге кумар болуп, ал кумарын көптөн бери көөдөнүнөн чыгарбай жүрүп, эми бел байлап, абага ак кептердей учуруп алдым го... деген санаасы тынган, эс алуу үшкүрүгүн туйдум. Апамдын бул үшкүрүгү мени аябай алсыз кылып таштады. Бук болгон демимди ичиме катып, үн чыгарбай, жуурканга башымды катып букулдап ыйладым. Көз жашым кумга сиңген тамчыдай жаздыкка сиңип, жоголуп жатты. Кээде ичтеги муңунду сыртка чыгарыш үчүн көз жашыңды көлдөтүп, шолоктоп алсаң, оор жүгүндөн кутулгандай, сергий түшөт экенсиң.

Ошол түнкү түрдүү ойлор, өзгөчө Сүтактын какшанган үнү мээмди кыргыз менен кырып жаткансып уйкумду келтирбеди. Ал түнү апам

да уктай албады окшойт. Бир жагынан экинчи жагына оодарылып, түйшөлөт. Көөдөнү өрттөнүп бараткансыйт, дембе-дем үшкүрүнөт. Эми апам экөөбүз тең бири-бирибизге сөз катышпай, сыр айтышпай, сыр чечишпей, экөөбүздүн тең ичибиз өрттөнүп, жүрөгүбүз ачышып, ирпигибиз катып уктай албай, Сүтактын гана үнү катып, жаагы жап болгондо, таңдын шооласы чачырай баштаганда апам туруп, түндүк тартып, бети-колун чайканып, чакасын каруусуна илип уй сааганга кетти.

Түндөгү, көзүм менен көрүп, өз-кулагым менен угуп жаткан окуя, анда айтылган сөздөрдөн кийин, ойлорум уйгу-туйгу...

Чынында мен киммин? Кимдин баласымын? Атам ким, апам ким? Урук-тууганым барбы? Эгер апам Насирдин менен кетип калса, мен кимдикине калам? Мени коркунучка камап титиреткен, жүрөгүмдү сыздаткан мына ушул акыркы суроо болду.

Чаржайыт ойлорумду бир жерге топтоп, акыркы чечимге келдим: "Жакшы көргөн бир киши бар. Ал Мааданбек акем болучу. Ал бизге кандай тууган экенин билбейм. Бирок, ал мени өз баласынан артык көрүүчү. Ошол Мааданбек акемдикине кетишим керек" деген ойго токтолдум. Анткени, апамды Насирдиндин жанынан, анын кучагынан экинчи көргүм келбеди. Кийинип алып эшке чыктым. Апам чоң курсак күрөң уйду саап жатыптыр. Мен алп кайыңдын түбүнө келип, апам менен коштошпостон, ак кайың, зор кайың менен коштоштум, кайың түбүндөгү мен дайыма жүзүмдү жууган, күзгүдөй өңүмдү өзүмө көрсөткөн, суусаганда кана ичкен Кара көз булак менен коштошуп, жалгыз жол менен чымылдап чуркап кырга чыктым. Кырда туруп, мен урданып, жан кишиге көрүнбөй, эч жанга сездирбей чыккан уйчулар айылына көз чаптырдым. Саанчылар уй саап жүрүшөт. Апамдын чакага толтура сүт көтөрүп уйдү көздөй баратканын көрдүм. Апамды көрүп көзүмдөн жаш буурчактап төгүлүп кирди. Кайра чуркап барып, апамдын мойнуна асылып: "Апа, мени кечир. Түндө мен сага жооп бербей тетири карап кеттим эле. Мен сени ыйлатпашым керек эле. Мен үчүн көзүңдөн буурчактатып жаш агыздың. Мени кечире көр!" деп айткым келди. Бирок, түндөгү Насирдин менен апамдын ортосундагы мен тууралуу сүйлөшкөн сөздөрү мени буулуктуруп, күндө биздин үйгө келип, апам экөөбүздүн ортобузга бирикпеген жик салып жүргөн Насирдин чолокту көргүм келбеди. Агылган жашымды апам жеңим менен аарчып коюп, караганды аралаган жол менен

келаттым. Көз алдыма түндөгү окуялар тартыла калып, кулагыма: “Эртеби-кечпи, ал кимдин баласы экенин билиш керек. Баары бир өз тууган-уругун табат” деген сөз, андан калса апамдын таш жарган үшкүрүгү, көөдөндөгү бугун чыгарган үшкүрүк коштогон “Баары бир” деген сөзү жаңырып баратты.

2. МААДАНБЕК КАРЫЯ

“Атаң өлсө өлсүн, атаңды көргөн өлбөсүн!

Энең өлсө өлсүн, энеңди көргөн өлбөсүн!”

(Кыргыз макалы)

... Өткөндү эстеп, заманам заң болуп, ат жалына өбөктөп, кайыңдын саябасында турганымда өзөн жактан “Чү-чүлөп” келаткан кишинин үнүн уктум. Артыма кылчайдым. Дүпүйгөн топ карагандын далдаасынан сакалы куудай аппак, үрпөйгөн каштары да агарган, багжайган абышка эшегин жетелеп чыга келди. Ушул нооча келген абышканы көрөрүм менен эле жазбай тааныдым. Ал мага жакындап келгиче, ушул жарык дүйнөнүн жаракасына тыгын болгонсуп дале жашап жүргөнүнө таңдана карап турдум. Бир жагынан менин жакын адамым, мен издеген ушул киши тирүү бар экенине кубандым. Мен анын алдын тосо озунуп салам бердим.

-Валейкума вассалам балам! - деп алик алды. Ал менин бүткөн боюмду, аягыман төбөмө чейин кыраакы көзү менен карап чыкты. Мен анын мойнуна асылып, өз атамды эми көргөнсүп, эзеркеп эркелегим келди. Энесин да, атасын да көрбөгөн мага окшогон дагы бирөө болсо балким абышканын тер жыттанган мойнун кучактап, сагынычын тараткыча, ичтеги бугун арылткыча шолоктоп ыйламак. А бирок, мен анте албадым. Өзүмдү-өзүм карманып, абышканын шадылуу колун кыса -кыса кармадым. Менин минтип ызаат кылганыма абышка да жетине албай, бырыштуу жүзүн жылмайтып, багжалаңдап, меңи бүшүркөп карады.

-Сени бүшүркөп тааный албай турам, балам. Кайсы уруктан болосуң? Кимдин баласы элең?

Мен атамдын атын да, өз атымды да айтып бердим. Абышканын көзүнөн кубаныч жайнап, жүзүнөн мээрим төгүлө түштү.

-Ата көрүү!- деп кыйкырып жиберди. -Чоңоюп жүрөсүңбү! Аман зоенсиңби? Өзүмдүн Керээзимди тааныбай, мени Кудай урган тура! Ата көрүү-ү! "Аккан арыктан суу агат" деген ушул тура. Жаркынбайымдын изи бар экен, жоголбоптур, Жаркынбайым тирүү тура!

Абышка шадылуу колу менен мени өзүнө тартып, кыса кучактаган соң маңдайымдан өөп жатып: "Бешенеңден садага болойун!- деп жалынды.

Ошол кезде анын сакал каптаган ээги бүлкүлдөп, үнү каргылданып, тунаркан көздөрү кылгыра түштү. Экөөбүз тең үнсөзсүз саамга туруп калдык. Абышка көзүн ушалап:

-Ортодон канча жыл өттү, билбей да калдым. Ошондон бери көрүнбөй жүрүп, эми келдиңби?

- Сизге учурашканы, Сизге келаткам.

- Мен кара жерге кирейин. Куураган арчадай болуп калдым. Каюкайып карганда дөөлөт күтө албадым.

"Мени көрүп турбайсыңбы" дегенсип, ал мага жалдырай карап койду. Аңгыча үстүндөгү артылган жүктөн бели талыган эшеги жер жыттап жолдун таманына жата кетти.

-Мейли эми, биз сүйлөшкүчө эс ала турсун, өзүм көтөрүп тургузуп аламын, - деп койду абышка.

... Абышка минтип айтканынын да жөнү бар эле. Кезегинде майрам сайын эңишке түшүп, "Мааданбек балбан" атыккан. Бир курдай ушул киши биздин үйгө келип: "Уулумду мага бер, майрамга алып барып балбанга салайын" деп апамдан сурап, мени районго майрам өткөрүп жаткан жерге учкаштырып барганы эсимде. Калың элдин арасынан суусар тебетейчен бирөө: "Мааданбек келди, эңишке салгыла" деп кыйкырып калды. Мааданбек аттан түшүп, мени өзү отурган ээрге миңгизип, бутумду үзөңгүнүн боолоруна талтирип, чылбырды ээр кашына орой илип, тизгин менен камчыны колума карматып,: "Ушул жерден тамашаны көрүп, эч жакка жылбай тура бер, макулбу?!" деди. Ал чечинип, теке шым кийип, ак кементай жамынып, эл алдына отура калып бата тиледи. Казканактап турган эл "Оо-омийин жолуң ачылсын, ата-бабаңдын арбагы колдосун" дешип чурулдап бата беришти. Ал эңишке даярдаган атка минди да, тиги өзүн күтүп турган балбанды көздөй чү койду. Эки балбан беттешип, кармаша түшкөндө казканактаган айүз-бүйүз эл сүрөп кыйкырып жибершти. Эки балбан бири-бирин

оодарыша албай кыл чайнаша кармашып жатышты. Мен болсо Мааданбек аке кайсы тарапка оосо ошо тарапка кыйшайып, кээде: "Мааданбек аке! Колунан тарт, колунан!"- деп кыйкырып коём. Бир кезде Мааданбек аке беттешкен балбандын колун ээр кашка басып, минген атын темингенде, тиги балбан чалкалап, бир топ эле жандалбастаса да, ээрдин тарагынан көчүгү шыпырылып, аттын соорусу менен сыйгаланып барып, андан жерге сүйрөлүп түшүп калды. Мааданбек аке анын колун коё берип, минген атына камчы уруп баратканын көрдүм. Ошондо менин сүйүнгөнүмдү айтпа! Мен дагы камчыны төбөмө булгалап, эл алдына кандайча ураалап чыгып калганымды сезбей калыптырмын...

- Эмне эле өзүнчө кубанып жатасың, балам?- деп карыя узун ак каштарын түктүйтүп койду.

-Өткөндү эскерип, эсиңиздеби, сиз баягыда мени майрамга учкаштырып алып барбадыңыз беле? Ошондо эңишке түшүп, мөөрөй алгансыз.

-Эңишке көп эле жолу түштүм. Кайсы жыл эле?... Деги бир жолу сени майрамга ээрчитип баргандай болгом. Ооба, өткөндү эстеп кубанган жакшы, бирок, өткөндү эстеп кайгырбоо керек экен.

-А-а мен өткөндү көп эскерем. Айрыкча Сиз жөнүндө. Сиздин өмүр жолуңуз жөнүндө кагазга көркөмдөп түшүрүп алсам, өзүмдү бактылуу сезет элем. Анткени, сиз менин ким экенимди өзүмө тааныткансыз. Ошондон кийин атам ким, апам ким экенин билгем. Эсиңиздеби?...

Эсимде, эсимде. Сени атка учкаштырып үйгө алып баргам...

xxx

Күкүктөп аккан суусун кече албай, жарык дүйнөнүн кайсы тарабына, кайсы жолуна түшөөрүмдү билбей, ата- журтум кайда, тууганым, уругум ким экенин, эми кимдин үйүнө, кайдагы карагандыга барып баш калкалаарымды биле албай жээкте отурам. Бет маңдайдагы караганды жыш өскөн узун капталдан анда-санда бөдөнөнүн сайраганы угулат. Анын кокту жаңырытып баркылдап сайрашы мени бир нерседен камсанатып койду: "Баш калкалаар үйү жок, жасап алган уя жок, чөп түбүндө жорголоп, караганга корголоп, ыйман сырын жеп тынып, кайда барат бытбылдык" дегендей мен дагы ошол бөдөнөнүн тагдыры өз башыма түшкөнүн ойлоп, айлам куруп, сууну кантип кечээримди, кайда барарымды билбей турганымда артымдан ушул киши келген. Ал аттан түшүп, менин жаныма келип:

- Сага эмне болду, Керээз? - деди да, колумдан өйдө тартып тургузду. Мен ага эреркеп, ого бетер бышактап, өпкөм көпкөнчө ыйладым.

-Кой, ыйлаба. Ким урду сени? Апаң урдубу?- Мен ага жооп айтууга алым келбей, ого бетер бышактап ыйладым. -Болду, болду эми. Ыйыңды токтотуп, суроого жооп берчи. Кайда бараттың эле.

- Сизди издеп.

- Мениби? Мына мен сени издетпей эле өзүм келбедимби. Болду эми ыйлаба. Билесиңби, сенин атаң аябай кайраттуу киши болгон. А сен аны тартпай калгансың го. Ызакор болуп калгансың го?. Ал мени ушинтип сооротуп жатты.

-Үйдө Күмүш барбы?

- Бар.

- Жүр анда үйүңө баралы?

- Үйгө экинчи барбайм.

- Эмнеге үйүңө барбайсың, таарындыңбы? Кимге? Апаңабы?

- Ал менин апам эмес.

-Кой, антип айтчу эмес. Мурдуңду урайын десе. -Мааданбек аке чочуп кетти. Ал көзүн айлантып, таңдана карап, саамга эки ийинимден кармап турду да, кайра мени кучактап, сөз катпай бир нерсе жөнүндө ойлонуп калды.

- Апаң эмес экенин ким айтты сага?

- Өзү.

- Өзү? Чын эле өзү айттыбы?

-Ооба. Мен эми өз апамды табышым керек, сиз билесизби? Ал кайда?

- Атаны айланайын ая-я! - деп, каңырыгы түтөп, эмне деп жооп айтаарын билбей, абдаарып калды.

-А-атаңдын көрүнө урайын, бири кем дүйнө! Бирөөгө кең дүйнө, бирөөгө тар дүйнө! Ал ушул сөздү айтты да, камчысы менен жерди бир чаап алды. Ал атка минип:

-Кел учкаш, жолдо айтып берем - деди. Күкүктөгөн суудан өйүзгө кечип өтүп, каптал жол менен жүрүп отуруп секиге чыктык. Биз эски мүрзөлөргө туш болдук. Мааданбек аке атын токтотту да.

- Кана, түшчү арбактарга куран окуйлу, - деди. Буга чейин эч сөз айтпастан, сыр түйүнүн ичине катып алгансып, дүңкүйүп келаткан эле. Мааданбек аке менин колумдан жетелеп мүрзөлөрдү аралай,

сайылган кош жыгачы какжырап эскирип калган мүрзөгө алып келди.

- Сен ыйлаба, чоң жигит болуп калбадыңбы. Ар дайым турмуштун катаалдыгына каршы турушуң керек. Ким эле ата- энесин түбөлүк маңдайына кармап жүргөн бар дейсиң. Ыраматылык апаң Каныштын сөөгү мына ушул мүрзөгө коюлган. Сен ал кезде бу жарык дүйнө жөнүндө эч кабарсыз, эмчекте калган болчусуң. Ыраматылык апаң ошол кездеги элди каптаган кара тумоодон көз жумган.

- "Каныш!" деп ичимден кайталадым. Апамдын атын биринчи угуп, элесин элестей албай, бет маңдайымдагы боз шыбак баскан, капталында жыландын ийниндей болгон тешиги бар мүрзөнү жүрөгүм үшүп тиктеп турдум.

- Кел, отур. Апаңдын арбагына куран окуюн,- деп Мааданбек аке чөк түшө отура калды. Куран окулуп бүткөндө алакан жайып бата кылганым жок. Атамды да, апамды да көрбөй, таанып билбей, алардын мээримине бөлөнбөй, жытын жыттабай, эне-атаадан жаштайымдан ажырап, "томолой жетим" аталып, бактысыз болуп жаралганыма эми ишенип, эт жүрөгүм жанчылып, кабыргам ыдырап сөгүлүп, үч бүктөлүп отуруп, букулдап ыйлап жатканда Мааданбек акенин карылуу колу каруумдан кармап өйдө тургузду. Бактысыздыктын уусуна чыдабай өпкөм көпкөнчө ыйладым. Ал менин жашымды аарчып жатып:

- Болду эми ыйлаба, жана эле ыйлаба дебедим беле. Минтип ыйлай турганыңды билсем, сени суудан өткөрмөк эмесмин. Болду ыйлаба, сени эр бала деп коёт. Чоң жигит болуп калбадыңбы. Кыз эмессиң да, кыздар ушинтип ыйлайт. Кыздардай жашык турбайсыңбы, - деп мени ардантып, сооротуп жатты. Ыйымды бир аз токтотуп, өпкөмдү баскан кезде:

- Жүр, атка минели,- деп колумдан жетеледи.

Биз ат жол менен кокту өйдө бара жатабыз. Жалгыз баласынын өңүн көрбөсө да, ыйын угуп, байкуш апамдын мүрзөсү томсоруп кала берди. Баятан берки буулуккан муңум басылып, көзүмдөн буурчактап аккан жаш соолуп калгандай болду. Кээде гана өпкөмдү баса албай антигип калам.

Мааданбек аке жолдо катар атын "чу- чулап" теминип коёт да, ичинен күңгүрөнүп Кудайга жалынып, Алладан зарыга бир нерсе суранып бара жаткансыды. Кээде гана "туяк бер, Кудай!"- деп ачык айтып калат. Ушундай опол тоодой чоң киши эмнелер жөнүндө ойлоп, эмнеге капаланат?..

Балким, менин тагдырыма боору ачыгандыр... Ар кандай кайгы-капаны, тагдырдын кээ бир оорчулугун өзүнүн нооптуруш денеси менен сүрүп чыгарып таштоого кудурети бар, бүркүт кабак сүрдүү киши, нечен балбандар менен кармашып, жер таянбаган ушул киши минтип түпөйлү кайгыга батып, алсырагандай үшкүрүнгөнүнө өзүмчө таңкалып бараттым.

Узун коктунун ичиндеги чакан кыштактын баш жагындагы үйгө келдик. Мааданбек аке аттан түшпөй жатып эле:

- Айым!- деп чакырды. Ушул үндү эле күтүп тургансып үйдөн узун бойлуу, ак жуумал аял чыга келди.

- Оо-о, келип калдыңбы?,- деди ал жайдарланып жылмайып.

- Сүйүнчү! Балалуу болдук!

-Кайдагы бала?-Ал таңдана калды. Мааданбек акенин калдайган денесинин далдоосунда атка учкашып турган мени ал көргөн жок. Мааданбек аке камчысын бүктөй кармап мени көздөй жаңсап койду.

- Кана, кана? - Аял жакын келип мени карады.

- Кимдин баласы экен?

-Кимдин дегениң эмне? Биздин бала!.- Мааданбек акенин бул сөзү каардуу чыгып, тиги аялга камчы менен чапкандай тийди көрүнөт, жаркылдап күлүп турган аялдын өңү заматта сумсая түштү. Ал мага колун сунуп, колтугумдан көтөрүп аттан түшүрдү. Мааданбек аке да аттан түшкөндө ат жеңилдене түштү көрүнөт, төрт бутун тайтайта катып силкинип алды.

-Аялы аттын белин бошотуп, мамыга байлап жатканда Мааданбек аке мени колумдан жетелеп үйгө киргизди. Аңгыча тиги аял кирип келип мени бүшүркөп тиктеп алды.

- Тааныбай турасыңбы? Жаркынбайдын Керээзи эмеспи, - деди Мааданбек аке аялына.

- Ий-и байкуш,- деди аял мени жактырбагандай. Анын "байкуш" деген сөзү менин жүрөгүмдөгү жараны жараланып канатып, ого бетер тасынтып таштады.

-Ошондой, эмнеге кечикти десем Күмүштө жүргөн тура.

-Ий, дагы баягыны баштап келатасыңбы?,- Мааданбек аке аялын кенете сүйлөдү. Аялы бизди жактыра бербей, бир нерсеге жини келип түздү.

-Күмүштү мага жабыштырмайынча сөз сүйлөбөй калбадыңбы!

-А жабыштырбасам бул баланы кайдан таап келдиң?

Муну уккан Мааданбек акенин муруттары тикчийе түштү. Колундагы чыны менен тап берип, коюп ийе жаздап токтоду да:

- Эй, сен жинимди көп келтирбей жүрчү, акмак! Мен райондон келатсам көчмеликте туруптур. Каякка баратасың? - десем, "силердикине", - дейт. Үйүнө жеткирейин десем болбойт. Анан биякка алып келдим. И-и, дагы эмне сурооң бар?

Мааданбек аке жини келип, чакчая карады. Аялы да анын айтканына ишенбегендей таноосу кыпчылып, сурданып турду. Ушундан кийин дасторконго бата кылганча сөз сүйлөшкөн жок.

-Кырманды чаап, тазаладыңарбы? - деди Мааданбек аке ордунан туруп баратып.

-Кырбаш аке эле кырманды чаап жүргөндөй болду.

-Аялдар эмне кылдыңар?

-Эркектер өңгүл-дөңгүлүн чаап, тегиздеп беришсе, биз суу сээп, шыпырып тазалайлы дегенбиз.

- Кой, мен кырманга барып келейинчи, - деди Мааданбек аке.

- Ат мененби?

- Жок, ат эс алсын. Бир аздан кийин атты отко коюп кой.

Эшке чыгып бараткан Мааданбек аке: -Керээз, сен үйдө ойноп отура бер. Мен кайра келгенде көп нерсе айтып берем.

Мен Мааданбек акени жалдырай карап туруп калдым.

Ал кеткенден кийин:

-Мааданбек чын эле силердин үйгө барган жокпу?- деп Айым апа Мааданбек акенин айтканына ишенбей, ким бирөөдөн шекшингендей сурады, менден.

- Мен ага апамдан качып келатканымды, эгер барсам Насирдинди Мааданбек акем токмоктоп, үйгө жолотпой койгондон кийин барарымды айттым. Айым апа менин бул айтканыма коңгуроодой жагымдуу күлкүсү менен жооп берди.

- А-а, өлүгүндү көрөйүн шерменде, Мааданбек бүтүп эми ошо Насирдинге жабышып калган тура!- деди, апамды жактырбай. Анан ал менин жаныма келип:

- Сен эми чоочуркабай, өз үйүңдөй жүрө бер. Мындан ары биздин бала болосуң, - Айым апа менин көйнөгүмдүн бырышкан жакасын оңдоп жатып айтты.

Айым апа эшке чыгып кеткенден кийин үйдүн ичине бир сыйра көз жүгүртүп чыктым. Төр жакта чоң такта, анын үстүндө жүк жыйылган.

Эки кертим жыйылган жууркандардан өйдө, шыпка жакын чакан дамкада салынган сүрөт илинип турат. Мен ага жакын барып карадым. Бири-бирине кыналыша отурган аскер кийимчен эки адамдын бири мага тааныш -Мааданбек аке экен. Оң жагындагы Мааданбек акеден бойлуу, көз карашынан от чачырап тургансыйт, бүркүт тумшук, эриндери кымтылып, бет түзүлүшү сымбаттуу. Эмнегедир бул киши менин жакынымдай сезилди.

-Керээз!- деп чакырды, аңгыча ашканада кемегеге от жагып жаткан Айым апа. Мен чуркап бардым.

-Аттын ээрин алып койдум, арык жээктерине жетелеп откоруп келчи.

Айым апанын сөзүн эки кылбай, ноктолуу атты Мааданбек аке кеткен тарапка откоруп жүрдүм. Мааданбек аке кырмандан кеч жүгүмдө келди. Ал менин ат жетелеп откоруп жүргөнүмдү көрүп:

-Оо-о, азамат! Болду, эми жүрү үйгө, биртике чөп кайсаса болот, бүгүн таң ашырам.

Биз үйдүн эшигине келгенде:

-Я, Айым!- деп чакырды.

-Эмне болду? - Аялы аштымканадан чыга келди.

-Эмне эле кыбырап жатасың?

-Эртең орок баштасак орокчулардын көңүлүн көтөрүп коёюн деп, биртике таруу шак бар эле, ошону чылап койгом, кайнатып жатам.

Мааданбек аке аялынын бул камбылына ыраазы болгонсуп, муюп, кытыра бир сөгүп алгандан тайсалдай түштү.

-Кырыманды чаап бүткөргүлө дебедим беле? Чулдуке менен Танырык кайда?

-Эртең менен үйгө келишиптир, үйлөрүндө чымчым ун же талкан калбаптыр. Тоого барып ак-сак алып келели деп жатышкан.

-Аларга сен жооп бердиңби?- Мааданбек аке аялына кекээр сүйлөдү.

-Жо-ок, ботом! Сени районго чакыртып ийиптир, түшкө чейин келип алар дегемин. Алар унчугушпай эле кетишкен.

-Эртең эгин орокту, кампанын, кырымандын даярдыгын текшергени комиссия келе турган болду.

Мааданбек аке бир нерсеге тынчсыздангандай болуп, өзүнчө кыжаалаттанып жатты.

-Төшөк салчы,- деди аялын шаштырып. Төшөккө жатканда аялына бүгүн ушалатты.

-Керээз, атаңдын бутун тебелечи, - деп Айым апа мени чакырды. Мен чокоюмду чечип, Мааданбек акенин бутун тебелеп кирдим.

Ии-и, ошол жерди! Дагы кичине өйдөрөөк! Оп, бали! Ой айлангып кетейин. Керээзим чоңойсо мени багат. Тизенин ылдый жагын, иини ошол жер.

Дубалга желөнүп отурган Айым апа жөндөн-жөн эле шолоктоп ыйлап кирди.

-Куураган Канатым болгондо бутуңду ушинтип тебелеп бербейт беле?! Эх, Кудайдын алакчысын карасаң!

-Бышактабачы, жинимди келтирбей! Жаман арам! Чыкчы эшке! - Күйөөсү аялына жини келди. Эшке чыгып бараткан аялына: -Атка чидер салып коё бер, - деди баркылдап.

Ошентип, мен дал ушул үйдө чидер салынган аттай болуп жашоо турмушумду өткөрө баштадым. Мындагы менин жумушум: Мааданбек акенин атын жетелеп откормой, эртең менен тура калып адырдан ат жетелеп келмей, талаадан тезек термей, куурай ормой. Мени көргөн айылдагы тааныбаган аялдар: "Бул кимдин баласы? Мааданбек муну кайдан таап келген?" дешсе, кээси: "Ырас, тил алчаак бала экен, Айымдын колунан орок, жонунан куурай түшчү эмес эле, бул келгенден бери анын колун узартып койду" - дешет.

Бирок, атка ээр токуй албаганыма өзүмө-өзүм арданам. Анткени, ээрди аттын үстүнө көтөрүп койгонго боюм жетпейт. Мааданбек аке атты да адырдан таап, тушоосун чечип, ноктосун салып жетелеп келгениме жетине албай:

- Менин балам азамат. Чоңойгондо мени багат!.- деп алкап калат.

Мааданбек аке атын минип, саржанын өңөрүп кеткенден кийин Айым апа эртең менен орокко кетип баратып: "Керээз, үйдө от жакканга тезек калбай калыптыр, бир кап тезек терип кой" - деп айтканын эстеп, кошунанын төкөр баласы Азык менен тезек тергени жөнөдүм. Жолдо баратып Азык: "Сен Мааданбектин баласы болосуңбу?" - деп сурай калды. Күтүлбөгөн бул суроого "Ооба", же "Жок" деп жооп бералбай оңтойсуздандым.

- Айым эже сени балам деп айтпайт го? - деди жооп бербей туруп калганда.

- Апам уй айылда, саанчы, - дедим.

- А-аа, ошол апанды Мааданбек аке алат турбайбы, э-э?

- Сага ким айтты?

- Бая күнү Таңырыктын аялы апама келип: "Сенин апаңды Мааданбек алат экен. Ошондуктан бул жакка сени үйрөнө берсин деп жибериптир" деп айтканын уктым, - деди.

- Калп, мен бул жакка өзүм эле апамдан качып баса бергем.

- Өгүнүчү э-ээ, Айым эже күйөөсү менен урушпадыбы. "Күмүштү алып ал!" деп кыйкырып, анан Мааданбек аялын биздин үйдү айланта кубалаган болучу.

- Эми Айым апа антип айтпайт, - дедим. Бирок, ага анын себебин түшүндүргөн жокмун. Айым апа жаңыдан келген күнү: "чын эле Мааданбек силердин үйгө барган жокпу?!" деп сураганда, мен ага апамдан эмне болуп качып келгенимди, кечмеликте суу кече албай турганымды, Мааданбек аке райондон келатканын, ага "үйгө экинчи барбайм" деп ыйлаганымды айтып бергенимде Айым апанын күйөөсүнө болгон дүпөйлү ою жазылып, тиги айтылган кептер ичи тардык менен жалган, ушак экенине чындап ишенгендей болгон.

Менин чынымды айтканымды Айым апа ишенгенин далилдегенсип, арадан бир ай өтпөй баягы мен жаман көргөн, мен үйдөн кубалаган, чолондоп баскан, жаагы тыртык Насирдинге апамдын тийип кеткени угупду. Айылдан аялдардын башы кошулса эле менин апам жөнүндө сөз болот.

- Кудай урган Күмүш, ушул чычкандай баланы көрүнгөнгө түрткөнчөк кылбай эле өзү колунан чыгарбай алып жүрсө болмок.

- Күйөөсүнө башка баланын кереги жоктур. Анын ою да туура, бирөөнүн баласын баккыча...

- Жаш эмеспи, төрөп -түшүп алар.

- Бойдок жүрүп төрөп койсо, шерменде болбойт беле.

- Күйөөгө чыкканы дурус эле болду.

Айылдагылардын бул ушагы канчалык деңгээлде жүрсө да апамдын бөлөк-бөтөн, урук тууганы жок, темтиреп жүргөн чолок немеге кетип калганына жүрөгүм ачышып, жиним кайнайт. Андан да ийин келип мени "алып кетем" деп айттырып ийгени ызамды кеттирди. Чынында, ал менин апам эмес да...

Бирок, апамдын эрге тийип кеткени ичимди ачыштырат.

Эмнегедир бир жакшы көргөн буюмум жоголуп кеткенсип ал күнү кайсалактап, кайпалактап, жок издегенсип жүрдүм. Кечинде адатынча аяктын учкаштырып Мааданбек аке үйгө келди. Тамдын бурчунда капаланып отурган мени көрүп:

Ошондо апамдын кичинекей кол чемоданындагы сүрөт эсиме түштү. Анда апам атлас көйнөкчөн, кара чыптамачан, өрүлгөн чачынын бир жагы көкүрөгүндө суналып турчу. Ал эми апаман жанаша жылаңбаш, чачы кырылган, ак көйнөгүнүн жакасы бүчүлөнгөн, кара костюмчан, мурду кырдач, эрди саал калбыгыраак келген адамдын сүрөтүн көрүп жүрчүмүн. А апам аны “сенин атаң” дечү. Ал эми Мааданбек аке көрсөткөн бул сүрөт, менин жакын адамымдай көрүнгөн ушул сүрдүү караган киши апам көрсөткөн атама такыр окшободу.

Мен үйгө кирип- чыккан сайын бул сүрөттү карап алып, бүркүт кабак, чап жаак, көзүнүн чөйчөгү алакандай болуп, ормогой тумшук, үстүнкү эрдин калкан муруту жаап турган, жазы ээгинин ортосунда чуңкуру бар ушул киши чын эле менин атам экенине кубанып да, сыймыктанып да жүрдүм. Бирок, эмне үчүн апам мени Мыктаров деп кетатып, өз апамдын атын да, өз атамдын атын да айтпай, жашырып жүргөнүнө түшүнө албадым.

xxx

Ушундан кийин ата-энеси жок, жакын тууганы да жок томолой жетим экенимди сезип, санаа басып, чүнчүп бараткандай болдум. Өз атамдын, өз атамдын жүзүн көрбөй, эне сүтүн эмбеген, эне-ата жытын жыттабаган, алардын мээримине канбаган арманым ичиме, көөдөнүмө батпай бук болуп барат. Эмнегедир бир мүчөм кем болгонсуп, балдарга батынып аралаша албай, өзүмдөн өзүм тартынып, өзүмдөн өзүм басынып жүрдүм. Мааданбек акени караан тутуп жүргөнүм менен апам барган сайын жүрөгүмдү санаа басып келет. Айрыкча Айым апанын каары жүрөгүмдүн сары суусун ала баштады. Ал нан менен жармасын берерде күбүрөп-шыбырап: “Күнүгө жарма жасасам, нан бышырсам деле түтпөс болду”- деп жарма ачыткан челектин түбүн чагдыратып, чөйчөк түбүнө бир чөмүч максым куюп, бир сындырым чанды колума карматып жатып: - “Деле топук кылбайт экенсиң, же жетимдердин соору үзүлүп калабы?”- дечү болду. Чынында, чердейген мурсагым тойсо да топук кылбай омсоңдоп, ашканадагы калама чандан, жыгач челектеги максымдан көзүм өтөт.

Айым апа колхоздун эзели бүтпөгөн жумушуна кетип бара жатып: “Куурай оруп кел”- дейт. Мен күндө кармаган орогумду алып, жибимди белиме байлап, куурайга бараткан балдардын артынан жөнөйм. Биз чызыл бүргөндүү талаага келип топ-топ өскөн ак куурайдан оруп жаттык.

- Эй балдар, - деди Мырзабек, - келгиле мангел ойнойбуз - деп калды. Балдар чогула калышты.

- Эй сен ойнобойсуңбу? - деди, Мырзабек мага кыйкырып.

- Жок, ойнобойм.

- Куурайын уттуруп ийем деп коркуп жатат, а-а ата коркок - деп калды чолондогон Асык.

- "Коркок катын" деш керек, сени- деди Мырзабек.

- Коркпой эле ойной бер, кел! - дешти балдар.

Мен ыңырылып атып балдарга кошулдум. Биринчи айлампада баарыбыз бир чампадан куурайды Мырзабекке уттурдук. Оюндун экинчи айлампасында, үчүнчүсүндө да, төртүнчүсүндө да мен утуп алдым. Утуп алган куурайларды чогултуп, жипке таңып жатканда Мырзабек келип мени көмөлөтө түртүп жиберди.

- Келгиле балдар, куурайын талайбыз. Бул биз оргон куурай да, өзү оруп алган жок, - дегенде балдар атаман Мырзабектин сөзүн аткарышты. Куурайымды бөлүп алып кетишти. Мен ызама чыдай албай, тура калып Мырзабекти төшкө коюп калдым. Мырзабек мени басып жыгылды. Балдар орогумду, куурай таңган жибимди эки жакка ыргытып жибершти. Алардын бул кордугунан да "Жетим күчүк, күчүкү күчү мээ-э!" деп шылдыңдашып, күйбөгөн жеримди күл кылышты.

Балдар куурайларын көтөрүп кетишкенден кийин жибим менен орогумду таап, түшкө чейин куурай оруп, аны көтөрүп үйгө келдим. Айым апа арпа ороктон келип калган экен.

- Эмнеге кеч келдиң, Керээз? - деп сурады.

Укмаксанга салып унчукканым жок. Ага балдар мени урганын айтканым жок. Мааданбек акеге деле айтпай эле коеюн деп чечтим. Анын үстүнө Мааданбек аке ал күнү үйгө жатаарда, мен төшөккө жатып алганда келди.

Адатымча ак таң менен кошо ойгонуп, күндүн алтын кирпиктери менен көзүмдү ачып кийиндим да, ноктону алып атка жөнөдүм. Кыштактын чыгыш тарабындагы адырдан атты таап, башына нокто катып, чидерин чечип, жетелеп алып үйгө жөнөдүм. Мырзабектин үйүнүн жанына келгенде кичинекей борсойгон күчүк борсулдап үрүп, аттын артынан ээрчип алды. Мырзабек эшикке чыга келип: "Ээ-эй, күчүктү ээрчитпе! Ой, энеңди урайын жетим күчүк! Өзү жетим күчүк болуп алып менин күчүгүмдү ээрчитип баратканын кара!" - деп кыйкырды. Мен күчүктү жерден таш алып кубаладым.

-Таш менен койбо, ээ-эй, жетим күчүк! Мэ-э, жетим күчүк, мэ-э!
Күчүк борс-борс үрүп Мырзабекти көздөй жүгүрдү.

Мырзабектин мени минтип күчүккө теңеп кордогону кечээки канаган жүрөгүмдүн жарасын кайрадан ачыштырып жиберди. Чынында эле бирөөнүн эшигин сагаалап, өлбөстүн күнүн көрүп жүргөнүм Мырзабектин күчүгүнөн эмнем айырма. Буга менин томолой жетимдигим күнөөлүү экенин сезип, кабыргам кайышып, кабагым салаңдап, көзүмөн кайгынын жашы чыгып-чыкпай ат мамынын жанына келип атты байладым.

-Ат алыс кетиптирби? - деди Мааданбек аке. Мен ага жооп бере алганым жок. Эгер "Ооба, тээтиги Жол-Колоттун адырында экен" деп айтсам эле көзүмөн жаш ирмелбей кеткени турат. Менин салыңкы кабагымды көрө койгон Мааданбек аке:

-Керээзбек капаланып калган го,- деп жаныма келди да: -Эмнеге унчукпай калгансың?- деп Мааданбек аке эңкейип бетиме карап:

-Башыңды өйдө көтөрүп, беттеген кишиге тике карап жооп берип жор деп айтып жүрөм го. Атаңдай балбан болбойсуңбу! Ал эки кишини эки колу менен кармап туруп бири-бирине койгулап койчу. Айрыкча калпоздун качкындары Жаркынбайдын караанын көргөндө кирерге жер таппай калчу... Эсимде, атаң бригадир... мобул эле челек Сейтаалы "кош айдаш" десе болбой койгондо, минип бараткан аялзунун үстүнөн эңип алып, улак өңөргөндөй эле өңөрүп алып азелеткен.

Муну угуп-укпай көзүмөн жаш мончоктоп кетти. Атамдай балбан болмок тургай "жетим күчүк" аталып, куурайымды балдарга тарттырып жибергениме ичим ачышып, көзүмөн эле күч чыгарып калган окшойм.

-Ким урду сени? Ыйлабай айтчы?

Мен жооп бергеним жок.

-Айым, Керээзге бирдеме дедиңби? -Мааданбек акенин үнү кардуу чыкты.

-Жок ботом, ага эмне демек элем.

-Ой, сенин оозуң жаман эле.

-Койчу, бирдеме деп айтмак турсун чекесине черте элекмин.

-Балдар урдубу? Кимиси? - Мааданбек аке менден такып сурады.

-Мырзабек урду, "жетим күчүк" деп.

-Кайсы Мырзабек? Таңырыктын Мырзабегиби?

Мен башымды ийкедим.

- Кечээ жумуштан келатсам Азык айткан, "Керээздин куурайын балдар тартып алды" деп. Өзү болсо эчтеке деп деле айткан эмес, - деди Айым апа.

-Атаңдын оозун урайын, жанагы маңка Таңырыктын баласыбы? Дөңгөчтөй болгон атаңдын оозуна урайын. Мен ага жетим күчүктү көрсөтөйүн!

- Койчу, балага теңелбей, Бала менен иттин көңүлү калмак беле. Эртең эле ойноп калышат.

Аялынын сөзүн угуп да койбой Мааданбек аке Таңырыктыкына кетти.

-Таңырыктын аялынан жакшы сөз укмак белең?- деп Айым апа кыйкырып кала берди.

Мааданбек аке Таңырыктыкына барганда эле ал жактан бака-шака үн чыгып калды. Бирок, алардын эмне деп айтып жатышканын уга алганыбыз жок. Айылдагы балдар да ал жакка жарганактап толуп калышты. Мааданбек аке Таңырыктын үйүнө, аштымканасына, сарайга кирип, бир нерсе издеп жүргөндөй болду. Таңырыктын "дөңгөчүн" таба албай калды көрүнөт, ал кубарып-кумсарып, таш жарган ачуусун өзү араң көтөрүп келаткандай көрүндү. Ачуусун менден чыгарып жүрбөсүн деп тамга далдоолонуп, демимди ичиме катып турдум.

-Каякка житип кетишкен,- деп бар этти. Мааданбек аке мени көрө койду да:

- Жанагы шуркуя кайда жүрөт?- деди ачууланып. Көчкүдөн тик өйдө учуп кутулган сагызгандан бетер аялы, орогун алып небак кырды ашып кетиптир.

- Керээз, атты алып келчи!

Мамыда байланган токулуу атты жетелеп келдим. Ал атына минип дубалда желөнгөн саржанды алып өңөрдү да, Кара-Талааны көздөй жөнөдү. Бүркүт кабагы салаңдап, сабыры суз, камчысын сүйрөп келгенине караганда Таңырыктын аялынан суук сөз угуп, шагы сынып калган го деп ойлодум.

Мааданбек аке кетери менен тамдын көлөкөсүндө турган мага төкөр Азык келип, Таңырыктын аялы Мааданбектин жер-жеберине жетип, опол тоодой болгону менен "Бычмал өгүз" аталып, аялына жарай албай, анысы эмдигиче төрөбөй көрүнгөндүн күчүгүн багып жүрүшкөнүн айтканын, какшанган аялга ачуусу келип Мааданбек аке

"Тигинди кесе турган аял экенсиң" деп каарданып, камчысы менен чебаарда чогулган балдарды аралай качып, андан кошунасынын ийне кире качып, эшигин илип алып ачпай койгонун айтып жобурады.

Мен үчүн, менин болбогон чырым үчүн Таңырыктын аялынын туусунан суук сөз угуп, анын ызасын эми өзүнүн аялынан чыгарып, Айым апаны токмоктобогой эле деп кооптондум. Мен ушуну ойлоно келып Мааданбек аке кырды ашып кеткенде, аялына эмне кызыкты көрсөтөөрүн көргөнү жылаңайлак чор болгон бутум менен буртулдата толукраак кечип артынан чуркадым. Мен кырга чыгып Мааданбек акенин караанын издедим. Бирок, туш-тарап алаканга салгандай болуп көрсөнгөн ушул жерден оруп-жыюунун күчөп турган мезгилиндеги кайнаган эмгектин сүрөтүн көз алдыман өткөрүүгө аргасыз болдум.

Кылкан мурут арпа саргая бышып, Кара-Талаанын мейкин түздүгүн бербей ыкшалат. Сары алтын талаанын аркы чети тээ алыстагы көк жашыл тоонун этегине барып такалат. Ошол асманды шиш чокулары менен челип турган тоолордун ар жагында жер жок, ааламдын эң ашыры, бүткөн туюк жери, биз асман менен жердин кошулуш чегинде жашоо үчүн тиричилик өткөрүгү, минтип орок оруп, темин бастырып, кызыл сузуп жүргөндөй туюндум.

Эгини орулган талаанын бооланган арпасы сайдын ташындай болуп жыбырайт. Бөкчөндөп арпа оруп жатышкан аялдардын кээси бооланган арпаны бешемектеп үйүп жатышса, кээси бешемектердин келекесүнө уктатып койгон эмчектеги балдарына эңкейе үңүлө карап, чыргоолонгондорун эмизе калышат. Арпа талаанын этегиндеги кырманда темин бастырган кырманчылардын "Оп, оп, оп майда" деген кыска даана угулуп турду.

Мааданбек аке кырмандан чыгып, эгин оргон аялдарды көздөй кеткен мененкисиндей жини шакардай кайнабай, ачуусу тарап, чарбалыгындагы орок маалы ойдогудай жүрүп жатканынан улам беймарал, аялдардын ачуу сөзүн этибарга албай бейкапар, жайма-жай келатты. Мааданбек аке минген Карагер ат да ээсинин ачуусу тараганын билип, чарбалтан узун кыл куйругу менен жан жагын көгөн чымындан коруп келып, башын тынбай ийкеңдетип ылаалап, кээде жол жоргосун келып ыкчамдайт. Деги, Мааданбек акенин ачуусун ушул сары аялдуу талаадагы кайнаган эмгек таратты белем. Болбосо, айымчече Айым апанын шору кайнамак эле.

Тигинде, мен турган капталды түптөй кеткен арпасы орулган

“Тигинди кесе турган аял экенсиң” деп каарданып, камчысы менен чабаарда чогулган балдарды аралай качып, андан кошунасынын ийне кире качып, эшигин илип алып ачпай койгонун айтып жобурады.

Мен үчүн, менин болбогон чырым үчүн Таңырыктын аялынын сөзүнөн суук сөз угуп, анын ызасын эми өзүнүн аялынан чыгарып, Айым апаны токмоктобогой эле деп кооптондум. Мен ушуну ойлоно калып Мааданбек аке кырды ашып кеткенде, аялына эмне кызыкты көрсөтөөрүн көргөнү жылаңайлак чор болгон бутум менен буртулдата толукраак кечип артынан чуркадым. Мен кырга чыгып Мааданбек акенин караанын издедим. Бирок, туш-тарап алаканга салгандай болуп көрүнгөн ушул жерден оруп-жыюунун күчөп турган мезгилиндеги кайнаган эмгектин сүрөтүн көз алдыман өткөрүүгө аргасыз болдум.

Кылкан мурут арпа саргая бышып, Кара-Талаанын мейкин түздүгүн бербей ыкшалат. Сары алтын талаанын аркы чети тээ алыстагы көк жашыл тоонун этегине барып такалат. Ошол асманды шиш чокулары менен челип турган тоолордун ар жагында жер жок, ааламдын эң ашыры, бүткөн туюк жери, биз асман менен жердин кошулуш чегинде жашоо үчүн тиричилик өткөрүгү, минтип орок оруп, темин бастырып, кызыл сузуп жүргөндөй туюндум.

Эгини орулган талаанын бооланган арпасы сайдын ташындай болуп жыбырайт. Бөкчөңдөп арпа оруп жатышкан аялдардын кээси бооланган арпаны бешемектеп үйүп жатышса, кээси бешемектердин келеткөсүнө уктатып койгон эмчектеги балдарына эңкейе үңүлө карап, чыргоолонгондорун эмизе калышат. Арпа талаанын этегиндеги кырманда темин бастырган кырманчылардын “Оп, оп, оп майда” деген үндөрү даана угулуп турду.

Мааданбек аке кырмандан чыгып, эгин оргон аялдарды көздөй өткөч мененкисиндей жини шакардай кайнабай, ачуусу тарап, чарба ичиндеги орок маалы ойдогудай жүрүп жатканынан улам беймарал, аялдардын ачуу сөзүн этибарга албай бейкапар, жайма-жай келатты. Мааданбек аке минген Карагер ат да ээсинин ачуусу тараганын билип, чабалган узун кыл куйругу менен жан жагын көгөн чымындан коруп ачкылап, башын тынбай ийкеңдетип ылаалап, кээде жол жоргосун калып ыкчамдайт. Деги, Мааданбек акенин ачуусун ушул сары астындуу талаадагы кайнаган эмгек таратты белем. Болбосо, пайдигиче Айым апанын шору кайнамак эле.

Тигинде, мен турган капталды түптөй кеткен арпасы орулган

“Тилиңди кесе турган аял экенсиң” деп каарданып, камчысы менен чабаарда чогулган балдарды аралай качып, андан кошунасынын ийүне кире качып, эшигин илип алып ачпай койгонун айтып жобурады.

Мен үчүн, менин болбогон чырым үчүн Таңырыктын аялынын тосунан суук сөз угуп, анын ызасын эми өзүнүн аялынан чыгарып, Айым апаны токмоктобогой эле деп кооптондум. Мен ушуну ойлоно келип Мааданбек аке кырды ашып кеткенде, аялына эмне кызыкты көрсөтөөрүн көргөнү жылаңайлак чор болгон бутум менен буртулдата толупрак кечип артынан чуркадым. Мен кырга чыгып Мааданбек акенин караанын издедим. Бирок, туш-тарап алаканга салгандай болуп көрүнгөн ушул жерден оруп-жыюунун күчөп турган мезгилиндеги кайнаган эмгектин сүрөтүн көз алдыман өткөрүүгө аргасыз болдум.

Кылкан мурт арпа саргая бышып, Кара-Талаанын мейкин түздүгүн бербей ыкшапат. Сары алтын талаанын аркы чети тээ алыстагы көк жашыл тоонун этегине барып такалат. Ошол асманды шиш чокулары менен челип турган тоолордун ар жагында жер жок, ааламдын эң ачыркы, бүткөн туюк жери, биз асман менен жердин кошулуш чегинде жашоо үчүн тиричилик өткөрүп, минтип орок оруп, темин бастырып, кызыл сузуп жүргөндөй туюндум.

Эгини орулган талаанын бооланган арпасы сайдын ташындай болуп жыбырайт. Бөкчөндөп арпа оруп жатышкан аялдардын кээси бооланган арпаны бешемектеп үйүп жатышса, кээси бешемектердин тепекесүнө уктатып койгон эмчектеги балдарына эңкейе үңүлө карап, чыргоолонгондорун эмизе калышат. Арпа талаанын этегиндеги асманда темин бастырган кырманчылардын “Оп, оп, оп майда” деген үндөрү даана угулуп турду.

Мааданбек аке кырмандан чыгып, эгин оргон аялдарды көздөй кеткен мененкисиндей жини шакардай кайнабай, ачуусу тарап, чарба ичиндеги орок маалы ойдогудай жүрүп жатканынан улам беймарал, аялдардын ачуу сөзүн этибарга албай бейкапар, жайма-жай келатты. Мааданбек аке минген Карагер ат да ээсинин ачуусу тараганын билип, чабалган узун кыл куйругу менен жан жагын көгөн чымындан коруп чыкылап, башын тынбай ийкеңдетип ылаалап, кээде жол жоргосун катып ыкчамдайт. Деги, Мааданбек акенин ачуусун ушул сары алтындуу талаадагы кайнаган эмгек таратты белем. Болбосо, кайрагыча Айым апанын шору кайнамак эле.

Тигинде, мен турган капталды түптөй кеткен арпасы орулган

тилкеде, бөкчөндөп орок оруп жаткан Айым апанын жону гана көрүнөт. Мен капталдан кеткен жол менен ылдый түшүп, Айым апанын колунан орогун алып арпа орушканы, уюган белин эс алдырып жардамдашканы ага жакындап келаттым. Ал мени көрө коюп, оруп жаткан орогун токтотуп, уюган белин өкчөйтө түзөп, акшырая карап.

- Ок, Кудай урган шүмшүк десе! -деди күтүлбөгөн жерден мени каарып. Анын ушул сөзү, көз оту менен атып караган ушул көз карашы мени жерге киргизе кагып таштагандай болду. Айым апа ушинтип айткандан көрө, ушинтип көз отун ок кылып акшыя атып карагандан көрө, тутамдап туруп арпаны белинен оргондой кылып, орогу менен мени экиге бөлүп таштаса мен үчүн жеңил болмок эле. А мен өмүрүмдө мындай сөздү уккан да, мындай көз карашты көргөн да эмесмин.

- Өлүп баратсаң деле балдар менен урушканыңды айтпай, билгизбей койбойсуңбу? - деди саал тынымдан кийин.

Мен күтпөгөн, мен мурда укпаган мындай сөздү угаарын угуп алып, эми ага кандай жооп береримди, эмне кылаарымды билбей муунум калчылдап, ичим күйүп, арпа аңыздын жээгинде Айым апага жетип-жетпей бир топко туруп калдым. Кагылган казыктай болуп бул жерге турганыма канча убакыт болгонун билбейм. Кулагым керең сыяктуу болуп, башым тегеренип, жер тегеренип жатканын сезбей калдым. Бир гана биз тургандан көп алыс эмес арпанын арасынан, менин ушул жеме жеп жатканымды табаалагансып, "Бытбылдык, бытбылдык" деп, баш калкалалар үйү жок, түнөгөнгө уясы жок бөдөнө сайрап жатты.

Аңгыча Мааданбек аке жер өлчөгөн саржанын өңөрүп бизге жетип келди.

- Керээз, сен эмне бул жакка келдиң? - деди ал.

- Апама жардамдашканы келгем.

- Сен жардамдашпай эле кой, бар үйгө, күндүн ысыгы өтөт, - деп мени үйгө кетирип жиберди.

Күндүн аптабынан каным катып суусап, үйгө араң дегенде келдим. Балээ басып үйдүн ачкычын Айым апа кайда катканын таппай койдум. Тамдын көлөкөсүнө жатып суусап, ачка болгонумду айтпа. Акыры аштымкананын терезесинин бир көзүнүн айнегин алып, ичке сойлоп кирдим да, жыгач челектеги максымдан курсакты кере тойгуздум. Дасторкондон нан издесем нан жок. Баканга илинген супараны алып, ичинен эленген талкандан калпагыма бир кочуштап салып, кайрадан

терезеден сойлоп сыртка чыктым. Айылда кыбыраган жан көрүнбөдү. Менин минтип "ууру" кылганымды эч ким көрбөгөнүнө, жан киши туйбаганына, билбегенине, сезбегенине сүйүндүм.

Тамдын көлөкөсүнө отуруп, тебетейге салынган талкандан жайпаңдап жей баштадым. "Күнүмдүк өмүрүң болсо, түштүгүнө жорго мин" дегендей курсагым чердейип тоюп, талкандан кубат алып, энесинин эмчегин болкулдата соруп, анын кумарына канбаган, тойбогон наристеден бетер дүйнөм түгөлдөй эле.

Кеч бешим болуп калган. Аңгыча тиги кашаттан аялын учкаштырып Мааданбек аке чыга келди. Мен оозумдагы талканды араң чайнап бүтүп, каптагымдагы талкандын калганын ошол бойдон башыма кийе салдым. "Төө көрдүңбү жок, бээ көрдүңбү жок" дегендей эч нерсе көрбөгөн, билбеген, эч иш жасабаган болуп, тигилер келгиче отура бердим.

- Керээз!- деп чакырды Мааданбек аке атын мамынын жанына токтотуп. Мен ордумдан ыргып туруп, жүгүрүп барып аттын чылбырынан кармадым.

- Эмнеге үйгө кирбей турасың?

- Ачкыч жок.

- Ачкычты ташка бастырып койбодум беле, - деди Айым апа.

- Таппай койдум.

Айым апаны кылчайып карайын дегиче, ылаалап турган ат каптагымды тумшугу менен каңтара койсо болобу. Башымдан ылдый талкан куюлуп, көзүмө кирип, бети-башым чамбыл -ала болуп, турган жеримде селейип катып калыпмын. Менин кебете-кешпиримди көргөн Мааданбек аке карс-карс күлүп:

- Балам талканды калпагына салып ойноп жеп жаткан тура, - деди.

- Зайына кеткен тура, деги жетесинде эчтеке көргөн бала эмес! Чакырдын шүйкүмү бузук. Эне-атасын ушун үчүн жуткан тура! - деп Айым апа боз-ала чаң болуп турган менин турпатымды теше тиктеди. Анын бул сөзү кулагыма кирип, жүлүнүмдү аралап кеткендей болду.

- Эчтеке болбойт, бала деген талканды ушинтип ойноп жейт, - деп Мааданбек аке аялынын жаагын басты да, мамынын түбүндө жаткан каптагымды алып, аны күүп, башымдын талканын тазалап, баш кийимди кийгизди. Ал атын мамыга байлады да, эстеликтей катып калган мени колумдан жетелеп үйгө киргизди. Төрдө илинген атамдын сиретү да менин бул "уурумду" билип койгонсуп менден көзүн албай, сирдүү тиктеп тургансыды...

терезеден сойлоп сыртка чыктым. Айылда кыбыраган жан көрүнбөдү. Менин минтип "ууру" кылганымды эч ким көрбөгөнүнө, жан киши туйбаганына, билбегенине, сезбегенине сүйүндүм.

Тамдын көлөкөсүнө отуруп, тебетейге салынган талкандан шайлаңдап жей баштадым. "Күнүмдүк өмүрүң болсо, түштүгүнө жорго мин" дегендей курсагым чердейип тоюп, талкандан кубат алып, энесинин эмчегин болкулдата соруп, анын кумарына канбаган, тойбогон наристеден бетер дүйнөм түгөлдөй эле.

Кеч бешим болуп калган. Аңгыча тиги кашаттан аялын учкаштырып Мааданбек аке чыга келди. Мен оозумдагы талканды араң чайнап бүтүп, каппагымдагы талкандын калганын ошол бойдон башыма кийе салдым. "Төө көрдүңбү жок, бээ көрдүңбү жок" дегендей эч нерсе көрбөгөн, билбеген, эч иш жасабаган болуп, тигилер келгиче отура бердим.

- Керээз!- деп чакырды Мааданбек аке атын мамынын жанына токтотуп. Мен ордумдан ыргып туруп, жүгүрүп барып аттын чылбырынан кармадым.

- Эмнеге үйгө кирбей турасың?

-Ачкыч жок.

-Ачкычты ташка бастырып койбодум беле, - деди Айым апа.

-Таппай койдум.

Айым апаны кылчайып карайын дегиче, ылаалап турган ат каппагымды тумшугу менен каңтара койсо болобу. Башымдан ылдый талкан куюлуп, көзүмө кирип, бети-башым чамбыл -ала болуп, турган жеримде селейип катып калыпмын. Менин кебете-кешпиримди көргөн Мааданбек аке карс-карс күлүп:

- Балам талканды каппагына салып ойноп жеп жаткан тура, -деди.

- Зайына кеткен тура, деги жетесинде эчтеке көргөн бала эмес! Капырдын шүйкүмү бузук. Эне-атасын ушун үчүн жуткан тура! - деп Айым апа боз-ала чаң болуп турган менин турпатымды теше тиктеди. Анын бул сөзү кулагыма кирип, жүлүнүмдү аралап кеткендей болду.

- Эчтеке болбойт, бала деген талканды ушинтип ойноп жейт, - деп Мааданбек аке аялынын жаагын басты да, мамынын түбүндө жаткан каппагымды алып, аны күүп, башымдын талканын тазалап, баш кийимди кийгизди. Ал атын мамыга байлады да, эстеликтей катып калган мени колумдан жетелеп үйгө киргизди. Төрдө илинген атамдын сиретү да менин бул "уурумду" билип койгонсуп менден көзүн албай, ордүү тиктеп тургансыды...

Ушул күн мен үчүн каргашалуу, кара жолтой, суук тил угузган күн болду. Эртерээк кеч кирүүсүн күтөм. Эгер башымдан ылдый төгүлгөн талканды айылдагылар угушса, айрыкча жанагы Мырзабектер угушса, анда балдардын чыныгы “Бакма күчүгү” аталам да калам. Какшанган Айым апанын оозунан талкан уурдап жегеним жөнүндө сөз чыкты депиче бүтүндөй айылды каптайт. Бул түнү мени уктатпай дүпөйүл кылган, намысыма тийип ыйлаткан ушул ой болду.

Эшикте күн күркүрөп, чагылган чартылдап жер солкулдап, асманда мага окшоп ыйлап жатты. Көзгө сайса көрүнгүс караңгылыкта жамгырдын шатыраган добушу менен кошо кыштактын түштүк тарабын кезип өткөн өзөн тараптан Сүтактын муңканган үнү угулат. Ал мени дайыма түндөсү ушундай кыжалат болуп турганда чакырат.

Азыр да нөшөрлүү жаанда, кара үзүк чүмкөнгөн караңгылыкта жалгызсырап жатса керек.

Анткени, ал да менчилеп жалгыз да. “Эки бакыр, бир тукур” болуп биригип алсак деп чакырып жатса керек. Муну ойлонуп, ушул ымырды караңгылыкты жиреп, энесинин каргышына калган Сүтакка кошулуп, канатым болсо эле учуп кетким келет. Анда Сүтак апасынын сүтүнүн актыгын даңазаласа, мен апамдын мени багып чоңойткон эмгегин мактап: “Апам ак, Апам ак” деп, Сүтактай учуп-конуп жүрө бермекмин. Сүтак түндөсү сайраса, мен таң супа салгандан баштап, кечки иңирге чейин апам жөнүндө дастанды сайрап бермекмин.

Эгер апам тирүү болгондо, анын айтканын эки кылбай аткарып турмакмын. Апамды күндүн ысык аптабына кактатпай, төбөсүнө күндү ачуу нурун өткөртпөй орогун өзүм эле ормокмун. Айым апанын баласы жок да, ошондуктан ал күйөөсүнүн алдында кечиримсиз күнөө жасагансып, кылмышкер болгонсуп, эми аны өз мойну менен тартып, эмне десе ошону “кыңк” дебей, айтканын эки кылбай, кылчактабай аткарат. Ушунун бары Мааданбек акенин айбаттуу сүрү болуш керек деп ойлоном.

Тегирмен таштын шакылдагындай болгон Айым апа аптапка какталып, кечке орок орот, үйгө келгенде күйөөсүнүн атын багат, атын токуп берет. Ал турсун жатаарда күйөөсүнүн бутун ушалайт, түндү бир оокумуна чейин үй тиричилигин жасайт. Мааданбек акенин оозунан сөз чыгары менен айтканын аткарат. Кыскасы, баласынын жогунан ал күйөөсүнүн аялы гана эмес, малайындай эле жумуш жасайт. Мына азыр да үй жумушун бүтүрүп коюп, төркү үйдө күйөөсүнүн бутун ушалап жатат. Кара жанын карч урган, тынымы жок

Ушул аял күйөөсүнө дембе дем суроо берип, ал экөө мен жөнүндө, менин мындан аркы жашоом, турмушум жөнүндө талкуулап жатышты.

-Тиземди ушалачы, - деди жоон үн.

-Керээзди чакырайынбы?

-Жок, тим эле кой, и-и-и- ошол жерин ... болду эми.

Бир аз тынымдан кийин, алар мен жөнүндө кеп улашканын эшиттим.

-Тиги жетимди эмне кыласың? - деди ичке үн.

-Эмне кылганын айтасың?- жоон үн кайра суроо берди.

-Окуу жакындап калды... Таяжесинен дайын жок го?

-Бияктан эле окутабыз.

-“Бөрү баласы ит болбойт”. Борбуюн көтөрсө эле тууган таап кетет, - деди ичке үн.

-Жаркынбайдын... деген Мааданбек акенин колдураган жоон үнүн сана угуп, калганын эмне дегенин укпай калдым.

-Жакын тууганы деле жок го. Андан көрө райондогу интернатка алып барбайсыңбы?- деди ичке үн.

Алардын мен жөнүндө сүйлөшкөн сөздөрүнүн кээси угулса, кээси укпайды. Айтор, эрди-катындын мен жөнүндөгү сөздөрү бир топ аз болду. Акыры аялынын сөзү менен бүткөндөй болду.

Этеси мени Мааданбек аке атына учкаштырып, районду көздөй алып кеткенди. Жолдо келе жатып колоттун оозундагы мүрзөлөргө бурулдук. Атаң түшүп, мүрзөлөрдү аралап келип апамдын мүрзөсүнө токтодук. Чыгыштан отуруп Мааданбек аке куран окуду. Ошол кезде шыбактардын жанынан кескелдирик чуркап келип мүрзөнүн үстүнө чыга калып, бизди көрүп коркуп кетти көрүнөт, чыккандын ийининдей болгон тешикке келип кетти. “Ушул тешиктен апамдын чымын жаны Сүтактын бала-банын жанындай болуп учуп кеткен болуш керек” деп ойлондум.

Атакан жайып бата кылгандан кийин Мааданбек аке:

-Керээз, сен эми куран үйрөнүп ал. Мусулман баласы болгондон кийин куранды билүү парз. Мен сага куранды жазып берем. Каерде калсаң апаңа, атаңа куран окуп жүр. Ал эми ушул жол менен калганда апаңдын мүрзөсүнө кайрылып, куран окуп тур,- деп ал мага акыл-насаатын айтты.

Мен ал жол менен экинчи өткөнүм да жок, Мааданбек аке жазып берген “Кул- хуваллаху ахад” куранын да жаттаганым жок, боз топурак жанына, жер астында чыккыс болуп түбөлүк жаткан апамдын мүрзөсүнө кайрылып келип куран окуганым да жок.

ЖАЛГЫЗ ДЫК

"Эгер адам жалгыздыктын көрүнбөгөн
торунда калса, ал эң биринчи өзүн гана
күнөөлөөгө тийиш".

(Л.Толстой)

"Эчен жыл элден бөлүнгөн,
Эне-Ата көрбөй чөгүлгөн,
Изделбей калган мен жетим."

(Казак элинен)

Мааданбек аке колумдан жетелеп мектептин директорунун кабинетине алып кирди. Анда үч-төрт мугалим бар экен. Биз кирип барганда алар орундарынан тура калышып, Мааданбек аке менен кол кармаша учурашып, ал-жай сураша кетишти.

- Келчү эмес элеңиз, келип калыпсыз, балбан аке?- деп калды төркөтүстөлдө отурган ак китилчен, чачын артка тараган киши.

- Мынабу жалгызымды сага алып келдим, Моке. Бул жетимди жакшылап тарбиялап чык, - деп мени көрсөтүп койду.

- Кимдин баласы?

- Ыраматылык Жаркынбайдан калган туяк.

- Аа-а, Жаркынбайды билем. Майрам болгон сайын ал кишинин эңишин далай көрүп калбадыкпы. Ошол Жаркынбай балбандын баласы деңизчи?. - Ал мени жанына чакырып алды да калпагымды алып:

- Атың ким?- деди маңдайымдан сылап.

Мен атымды айтып бердим.

- Керээзбек! Жаркынбай балбандын калтырган керээз турбайсыңбы? Кайран киши. Ушундай эл арасынан чанда чыккан алп кишилерди согушка кетирбей алып калганга райондун чоңдорунун колунан келбей калганын кара! Оорукка деле киши керек эле да!

- Ал менин атамды согушка кетирип жибергендерге наалат айткандай болду.

- Аны бир айтасыңбы, эки айтасыңбы, согушка барбай калгандар болуп эле жатпайбы, - деди Мааданбек аке анын сөзүн кубаттап.

- Ал кишинин күчүндөй күч жок эле. Мен өз көзүм менен көргөм, тагын Тагай колотундагы "Найман" ташты тизесине чейин көтөрүп берген.

- Ооба, анын даңазасы эми гана арта баштаганда согуш чыгып калбадыбы. Согушта аны көргөн солдаты деле, командири деле анын башын тереңдигине, алп күчүнө таң кала беришчү.

- Согуш учурунда замбиректи өзү эле сүйрөчү дейт, ошол чынбы? - деп Мааданбек акеден сурап калды.

- Ээ-э Моке, мен бу жетимди сага алып келген себебимдин да жөнү бар. Жаркынбай экөөбүз бармактайыбыздан коюн-колтук алышып, эгиз-кудай бирге чоңойдук. Жан бирге досум болуучу. Бою менден тереңдик болчу. Чынын айтайын, анын күчү күч эле. Эл арасынан чыккан белгилүү багбандар Аккөз, Сатыбалды менен мелдешкенин ушул кезге чейин элдер даңазалап айтып жүрүшпөйбү. Жаркынбай экөөбүз бир курдай районго барып калдык. Базарга барып калсак Аккөз менен Сатыбалды да ошол жерде жүрүшүптүр. Аларды жандаган эл көп. Биз барганда бироктеги аюуну тегеректегенсип эл ого бетер көбөйүштү. Ошол жерден аюубузду сынашканбыз. Бирок, күрөшкөн жокпуз. Жоондугу билектей болгон суу талды кармаштык. Биринчи болуп Аккөз кармады эле, талдын кабыгы сыйрыла түштү. Сатыбалды экөөбүз кармаган талдын кабыктары анычине бүрүшө түштү. Бизден соң Жаркынбай кармады. Ал кармаган талдан суу тамчылаганын Кудай акы көргөнүм жок, бирок, тал төрткө бөлүнүп кеткенин өз көзүм менен көргөмүн.

...Жаркынбай менен Каныш көпкө балалуу болбой жүрүштү. "Найман туяк калаар бекен, же туяксыз өтөмбү?" - деп кейип калчу. Экөөнүн барбаган бакшысы, көрбөгөн мазары калган жок. Бир Кудай аюу билет, мазарданбы же бакшыданбы, айтор, Каныштын боюна билет. Каныш төрөй электе эле Жаркынбай экөөбүз согушка аттандык. Каныш кырчоо кармап басып калган Канат деген балам калды. Канат майданга кетип баратып, Жаркынбай Канышка: "Эркек төрөсөң да, аял төрөсөң да атын Керээз кой" - деди. Ыраматылык Жаркынбай согуштан кайрылып кайра келбесин билген окшобойбу. Анан, Айым экөөбүзгө кайрылып: "Керээзим кыз болсо, Канатка келин кылып бергиле, эркек болсо, экөөнү Мааданбек экөөбүздөй кучакташтырып достоштургула" деп айтты.

Өрөөндө биринчи жолу 150 дөн ашык киши согушка аттандык. Көк-Артты ашып Жалал-Абадга жөө бардык. Андан поезд менен Казакстандын Ак-Молосунда төрт айча аскердик машыгууда болдук. Батыштагы кан күйгөн согушка кетүүнүн алдында элек. Ошол учурда Жаркынбай, аялынын “аман-эсен көз жарып, балалуу болду” деген сүйүнчү кабарды эмнегедир зарыга күткөн эле. Анткени, ал өмүрүнүн алдыдагы жолунда бардыгына кайыл болуп, жарык дүйнөгө келүүчү наристе туягын медегер тутуп, ата мээрими менен ага биротоло бой сунууну ушунчалык самаган, ушунчалык каалаган белем.

-Каныштын төрөй турган маалы деле болуп калды. Кат -кабар кечикти,- деп кейиди бир күнү. Ошондон бир күн өтүп-өтпөй мага Айымдан кат келди. Катта Каныш эркек төрөгөнү, атын Керээзбек койгону, бирок, Каныш ооруп төшөктө экени, баланы Күмүш багып жатканы жазылган болчу. Мен Жаркынбайга балалуу болушун сүйүнчүлөдүм. Ошондо анын сүйүнгөнүн айтпа, кубанычы койнуна батпай, мени кучактап алып:

- Менин тирегим, бир ак кан досум сен элең, экинчиси Керээзим болду. Баягы, биз согушка жөнөп жатканда Керээз деп атап койбодум беле, Керээз эле бойдон калсын, - деп менден сураганда минтип айттым:

- Согуштан аман-эсен барып калсак, эл чакыртып той берип, атын өзгөртүп Бақдөөлөт деп атап алабыз, - дедим анын кубанганына мен да кубанып.

- Аның туура, андан көрө баланын аманчылыгын тилейин.

Ал менден катты сурап алып окуп чыкты да “Каныш ооруп жаткан тура” деп катты кайра колума карматты. Заматта анын кабагы бүркөлүп, дагы алдыда не тагдыр күтүп жатканына күмөн санап дулдуюп сөз сүйлөбөй, өзүнчө бир нерсеге кабатыр болду.

- Ушундай кезде, бүгүн-эртең согушка аттанабыз деп турганда болбогон нерсеге капа болуунун кереги жок. Андан көрө эл-журттун ага-туугандын, бала-бакыранын тынчтыгын, аманчылыгын тилейли,- деп анын көңүлүн жубаттым.

- Деги, ошондой эле болсун. Бирок, “Түшү оңолбогондун иши оңолбойт” дегендей, түшүм оңолбос болду, - деди кабагын бүркөп.

- Түштү карманбай жүр!

- Make, уксаң, кечээки түндө бир кызык түш көрдүм.

- Ал кандай кызык түш?- деп мен кызыга сурап калдым.

...Бөйрөк-Кайыңдын жайлоосунда экенбиз. Боз үйдө жатыпмын. Түндүгү ачык. Асманда үзүктөй кара булуттар каалгып, чыгыштан Батышты көздөй жылып жатты. "Эмне үчүн түндүктү жаап койбойт?" - деп Канышка ачууланам. Аңгыча эле баягы кайыңдардын калың бутактарынын арасында түндөсү таңшычу Сүтак ачык түндүктөн учуп түшүп, жаныма конот. Ал кирпич ирмегичекти эле кара мурутчан, карабынан кар жааган сүрдүү жигит болуп калат. Аны эки бүктөп таштабайымбы деген ой менен күрөшө кетем. Менин каруу-күчүм кайда кеткенин билбейм, канчалык катуулап капшыра кармайын дейм, атым жетпей жыгылып калам. Ал мени колумдан тартып тургузганда кымгактай эле жепжеңил болуп, абада калкып калат экенмин.

"Сени жыктымбы, эми сени алып кетем", - деп колумдан жетелеп баратып, кайрадан Сүтакка айланып калат. Менин оң жак колум анын кенатына желимдей чапталып, чыкпайт. Аны менен түндүктөн учуп чыгам, тоолордон тоо ашып жүрүп отуруп, акыры чырпыгы калбай арттөнүп жаткан токойго туш келебиз.

-Бир кезде бул жер чычкан жөргөлөп өтө алгыс чытырман токой эле. Мен анын түпкүрүндө эч кимге, эч жанга көрүнбөй, түнкү нөшөрлүү учурда да, түнкү керимселде да апам жөнүндө, апамдын ак сүтү жөнүндө чыгарган балладамды кеч киргенден таң супасына чейин таңшып да, даңктап да берчү элем, атаганат! - деп кейийт.

-Каякка алып баратасың?- деп Сүтактан сурайм.

-Өмүр бою апамды издеп жүрөм. Апамдын сүтүн актасам деп ак эткенде так этип, нөшөрлүү жаанда, бороондуу түндө оозума наар сызбай, "сүтактап" таңшып келем, бирок, апамды таба албай жүрөм, - дейт учуп баратып мени кылчая карап.

Экөөбүз учуп баратып эле көзгө сайса көрүнгүс караңгылыктын мурунтине сүңгүп кирип кеттик. Калганы эмне болгонун билбейм. Эсим чыгып чочуп ойгонуп кеттим, - деди. Жаркынбайдын көргөн жаман түшүн жоруганым жок. Бар болгону, анын учуп баратып караңгылыктын туңгуюгуна кирип кеткени эң жаман жышаан экенин сезип: "Түшкө не кирбейт," - деп анын көңүлүн жооткотуп койдум. Деди, түш көрүү дегениң өмүр сапарыңдагы боло турган окуяны күн мурунтан баяндап берет белем. Кээ бирөө аны этибарга албай унутуп калса, кээси түштү карманып, ал төп келип калса "Кудая тобоо" - деди, таңкалып калышат.

Жаркынбайдын ушул түшүнөн эки жума өтпөй Сталинград

фронтуна келдик. Бизди 62-Армиянын резервдик бөлүгүнө кошту. Ошол учурда душмандын чабуулунун мизин улам кайтарып жаткан жалгыз ушул армия экен. Шаар болсо душмандын бомбасынан, артиллериялык аткылоосунан тамтыксыз талкаланыптыр. Бир көргөн киши жүрөгү үшүп, эси чыга, жомоктогу көрүстөндүн арасында жүргөндөй сезиши мүмкүн эле. Шаардын батыш тарабында Волга дарыясынын жээгинде, ар бир кадам жер үчүн айгышкан уруш жүрүп жатыптыр. Душман ар кандай амал менен болсо да, кандай гана болбосун шаарды урандылары менен ээлеп алууга умтулуп, бардык күчү менен далбас уруп жаткан экен. Каардуу согушка өчөшкөнсүп, каардуу кыштын суугу өз өкүмүн сүрүп турду. "Тү" деген түкүрүгүн жерге түшкүчө тоңуп, мылтыкты кармаганга колубуз эп келбей колдоёт.

Биз душмандын жолун торогону Мамаев дөңсөөсүнүн жантаймаларында коргонуу чебин түздүк. Жаркынбай экөөбүз 284-аткычтар дивизиясында замбирекчи элек. Замбиригизди жоо көп байкай албаган ээр белиндей белеске алып келдик. Алдыбызда дарыянын жээгиндеги калың токойдун тилкеси чалкып жатат. Ал жети баштуу желмогузду ичине катып тургандай сырдуу дүктүйөт. Жаркынбай экөөбүз өзүбүзгө чектелген көпүрөнүн чыга беришин кыл жылдырбай карап турабыз. Кар тозоңун учурган бороон эки тарапка тең ок чыгарууга мүмкүнчүлүк бербеди. Качан гана Волганын үстүнөн калың булут тарай баштаганда, душман биринчи озунуп биз турган тарапка оор артиллериядан ок ата баштады. Заматта алай-дүлөй түшүп, жерден кар аралашкан топурак менен кошо кара түтүн көөрүк үйлөгөндөй асманга көтөрүлөт. Кара жер, алп жер, катуу жер, Эне жер күрсүлдөп онтоп, бир ордунда секирип жаткансыйт. Ошол кезде биздин төбөбүздөн уңулдаган коркунучтуу үн чыгарып, душманга сес көрсөтүп, алардын жүрөгүнүн үшүн алып "Катюша" кыпкызыл жалын бүркүп кирди...

Эки тараптын артиллериялык атышуусу эки саатка созулгандай болду. Акыры кубаттуу жардыруулар, күрсүлдөп- тарсылдаган үндөр басаңдай баштады. Ошол учурда токой тараптан моторлордун күркүрөгөн үндөрү угулду. Кар учурган бороондон, бет маңдай тарапты тик багып карай албайсың. Көптөн бери дарыянын үстүндө уюлгуп, токойду көрсөтпөй турган үзүктөй булуттарды шамал заматта дегдеңдетип учуруп кетип жатты. Бир кезде дарыянын наркы өйүзү шаңкайып ачылып, душмандын жайнап келаткан танкалары даана

көрсөтүп берди. Бизге, замбирекчилерге эми жалпы, залп менен атууга команда берилди. Тездик менен душмандын танкалары көпүрөдөн өтүүгө шашылып жатышты. Жаркынбай экөөбүздүн белгиленген чегибиз көпүрөнүн биз жак башы болучу. Биз жактан атылган снаряддар дарыяга түшүп, анын суусу калдайган муздары менен коюнга фонтандай көтөрүлүп жатты.

Мен снаряддарды тындырбай Жаркынбайдын колуна карматып алдым. Бирок, мээлеген октор даана тийбей, көпүрөдөн эки танканы көтөрүп жибердик. Жаркынбайдын жаны кашайып, ошол танкалардын алдына снарядды көтөрүп барып таштагысы келет. Бирок, арттагы күчүнү, төртүнчү танканы талкалай аттык.

Талкаланган танкалардан кара түтүн бүргүйлөп чыгып, ордунан жылбай, артта келаткан танкаларды өткөрбөй бөгөп калды. Аткасыздан душмандын танкалары артка бурулду.

Көпүрөдөн өткөрүп жиберген эки танканын бири биз тарапты көздөй снаряддан жалын бүркүп, пулеметунан ок элеп келатты.

Биз замбиректин стволун шашыла ылдыйлатып, келаткан танканы көзөп, удаа-удая эки-үч атып жибердик. Танканын артынан бүргүйлөп түтүн чыга баштады. Бирок, ошол чала жан болуп, өлүп бараткан душмандын танкасы тараптан чыккан "жолбун" ок Жаркынбайдын көкүрөгүнө кадалды. Ал өйдө туруп баратып, жарадар болгон жолборсчо көкүрөгүн чапчып алды да "Апа-а!" деп бакырып, чыкаасынан кетти. Кудай жамандыкты көзүңө көрсөтпөсүн, Жаркынбай бардык үнү менен бакырып, бардык күчү менен секиргенде менин танкадан бийик көтөрүлүп барып жерге түшкөндөй болду. Көтөрүп бараткан снарядды таштай коюп, Жаркынбайдын башын көтөрө жөлөй калдым.

-Кош бол, аккан дос! Сен барда менин жалгыздыгым билинчү эмес. Атымда калган Керээзимди сага тапшырдым, сени Кудайга тапшырдым. Ал чоңойгондо мен жөнүндө кеп салып берип жүр. Кош, Маме! Киндик кан тамган жериме, күндүзү булбул, түндөсү сүтак таңшыган Ала-Тоо койнундагы элиме мени угузуп кой!- деди да, кайрадан турам деп обдулуп, - Мени Сүтак ээрчитип баратат, тигине, Сүтакташып жатат, тигине", -деп кайдагы бир башка сөздөрдү айтып жүрүп агып жатты.

Ошентип, Сталинграддын алдындагы алаамат согуш алга

жылган ар бир кадам сайын, секунд сайын жанымдай көрө
Жаркынбайдын өмүрүндөй далай эр-азаматтарды сермеп турган
Жаркынбайдай ажалга тике караган көп улуттуу жоокерлердин
каармандык, баатырдык салгылашуусу менен күжүрмөн ЖЕҢИШ ба
тарапта болду. Душмандын негизги армиясын башкарган генерал
Паулюсту бүтүндөй желдеттери менен согуштук техникасын калып
түшүрдүк. Ата Мекендик согуштун тарыхындагы эң оор жоготуу мене
жаралган ушул жеңиште көптөгөн жоокерлер мамлекеттин
сыйлыктарга татыктуу болушту. Жаркынбайдын ушул улуу салтанаты
көрбөй, андан да өзүнүн эрдиги үчүн сыйланган “Даңк” орденин кө
көкүрөгүнө тагынбай калганына өкүндүм эле. Бирок, андагы өкүнгөн
бекер экен, азыр ойлонсом. “Балалуу болсом” деп барбаган мазары
окуптаган бакшысы менен молдосу калбай эки көзү төрт болуп, чаңга
суусап жүрүп тапкан баласынын, өз канынан жаралган туягынын
көрээзинин, тукумун узартууга, улаганга калтырган белегинин жүзү
көрбөй, жарык дүйнөдөн армандуу болуп кете бергенине мына бу
томуктай бала колума келгенден бери өкүнчү болдум. Мына ошол ата
баласын, баласы атасын көрбөй калган баланы сага алып кели
олтурам”, - деп сөзүн бүтүрдү Мааданбек аке. Анын сөзүн муюп угуп
отургандар кеп-сөзү жок, тым-тырс болуп, саамга тунжурай түшүштү.
Бир демге тынчтыкты бузбаган алар атамдын арбагына аза күтү
аны эскерип жаткандай туюлду, мага. Анан мени жанына чакыры
алган киши тынчтыкты бузуп:

“Атаң өлсө өлсүн, атаңды көргөн өлбөсүн” деген ушу да. Көрдүңбү
Керээз, атаң кандай киши экенин? Сен дагы атаңдын намысын корго
ага шек келтирбей, “Атам балбан, атам баатыр киши болучу”, деп
сыймыктанып жүргүнүң. Ал үчүн эмне кылышың керек?, - деп менде
сурап калды.

Мен ага жооп таба албай башымды шылкыйтып жер карадым.

- Сен Жаркынбайдын баласы болсоң башыңды шылкыйтпай,
колунду оозуңа салбай, суроо берген адамга тике карап жооп берип
жүр! Кана, менин суроомо жооп берчи? Демек, атанын баласы болуш
үчүн окууну жакшы окуп, тартиптүү, таза, адептүү бала болосуңбу?
деди агай.

Мен согушта душманды көрүнө киргизе кууп, каармандыкты көрсөтүп
эл-жерине жеңиш менен аман-эсен келген Мааданбек акеми
сыймыктана карап башымды ийкедим.

-Балам ошондой эле болот. Өзү да идиректүү, - Мааданбек аке мени мактап койду.

- Убагында, ырас алып келипсиз. Окуу башталгыча санитардык короодон өткөрөбүз, мончого түшүрүп, кийим-кече беребиз. Китеп-дептери, жатаканасы даяр. Бир гана силерди сагынып качып кетпесе болду.

- Менин балам антпейт! - Мааданбек аке ишенимдүү айтты.

Агай бизди ээрчитип, мектептен обочороок, төш тараптагы узата салынган үйгө алып келди. Өңчөй көгүш костюм-шым кийинишкен балдар жатакананын эшигин тындырбай кирип чыгып жүрүшөт. Агайдын алдынан өткөн балдар баш кийимин ала коюп: "Саламатсызбы?" деп учурашып калышат. Бизди өткөрүп жиберип: "Ушу мажүрөө да биз менен жашайт, биз менен окуйт окшойт" дегенсишип мени сынаакы көздөрү менен карашат.

Жатакананын коридорунан бизди бет алып келаткан орто бойлуу сулуучумак, маңдайы жарык аялга жолуктук.

- Сизге алып келдик, - деди агай мени көрсөтүп.

-Жакшы болот. Мына бу комнатага, - тиги аял эшик ачты.

Комнатанын ичинде төрт кровать күн мурунтан даярдалып, ак шейшеп жамынып турат.

- Биз шашпай таанышабыз. Дело барбы?- деди аял менден.

Мен түшүнбөй Мааданбек акени жалдырай карадым.

- Атай мектебинде болуш керек, -деп Мааданбек аке менин ордума жооп берди.

- Аны өзүбүз суратып алабыз, - деп койду агай.

- Кана эмесе, жакшы кал. "Жаркынбайдын баласындай" дедиртип жакшы окугун. Өзүңө-өзүң тың бол, тартиптүү бол. Балдар менен урушпай жүр, - деди Мааданбек аке менин колумдан кармап.

Мен Мааданбек акеден бөлүнгүм келбей кыйылып турдум. "Кош" деп колумду бергенге жарабай, өзүмдү жалгыз сезип, ата-энеси жок жалгызсырап, Мааданбек акенин бутуна оролуп "менин жанымдан кетпеңиз" деп буркурап ыйлагым келди. Эгер Мааданбек аке колумдан жетелеп короонун сыртында байланган атына чейин алып барбаса, агай менен эжекенин көзүнчө бакырып ыйлап жибермекмин.

- Кел эми, дагы коштошолу. Чыйрак бол, - деп Мааданбек аке мени өзүнө тартып маңдайымдан өөп койду.

Жарылганы араң турган көз жашым мөлт-мөлт ыргып кетти.

-Ой, эмне ыйлап жатасың? Көрдүңбү, сендей кичинекей балдар кыздар жүрөт. Алар көрсө шылдыңдабайбы. Болду эми, ыйлаба.

Ал менин көз жашымды алаканы менен аарчыды. Эмне үчүн көзүмдөн мончок жаш чыгып кеткенин өзүм да сезбей калдым. Эмнегедир бир нерседен кемчил болуп, ал бир жак капталымды эңшерип кеткенсип ыйлап жибердим көрүнөт.

- Мен сага келип турам,- деди мени сооротуп жатып.

Мен "Калмак Дөбөгө" чыгып Мааданбек акенин карааны кер өзөндүн мунарыгына чөгүп кеткиче узатып карап турдум.

... Балдар үйүнө келип, таалим-тарбиясы мол, мага окшогон жетимдер учуп камыгып, алардын кулк-мүнөзүн, жүрүш-турушун кылдат билген, жашы кырктарга чамалап калган тарбиячы Уулкан эжекенин колуна туш болдум. Ал менин басмырлуу мүнөзүмдү баамдай билип, акыл-насаатын айтчу. Кээде жанымдан өткөндө маңдайымдан сылаган сайын көңүлүм көтөрүлүп, энелүү баладан бетер эреркейм. Мурда көрүп билбеген, тааныбаган ушул киши мени өз баласындай көрүп, балдар турмушуна да бат эле камыр-жумурдай аралаштырып жибергенин сезбей калдым. Уулкан эжеке мени "Керээзчик" деп эркелетип, сабак окушума жардам берип, таза, тартиптүү, өз жанымды тың, тыкан алып жүрүшүмө көз салып жүрдү.

Ал бизге сабак өтүп жатканда же жатаканага барып тарбиялык иштерин жүргүзүп жүргөн кезде "Менин апам да ушул Уулкан эжекедей сымбаттуу, ак көңүл, ажайып мүнөзү менен ким болбосун өзүнө тарта билген адам болуш керек" деп ойлой берчүмүн.

Өз канынан жаралып, ыңаалап ыйлап жарык дүйнөгө келгенимде ак сүтүн ээмп, энелик жытын искеп, бирок, анын кумарына толук канбай, өң-түспөлүн, сын-сыпатын, жүрүм -турумун такыр элес албай калган апамдын бардык жакшы турпат -сапаттарын ушул кишиге салыштырып, өзүмчө кубанып, көз ирмем болсо да жетимдигимди унутуп, бактылуу баладай ырахатка бата калам.

... Уулкан эжеке сабактын аягында бизге: "Өз оюңардан чыгарып аңгеме же жомок, болумуштарды таап жазып келгиле," - деп тапшырма берди. Эртеси адабият сабагында берилген тапшырманы сурап калды. Класстагы балдардын бирөө да кол көтөргөн жок. Мен колумду көтөрүп барып башымды тырмамыш болуп токтоп калдым.

- Жазганыңар болбосо айтып бергиле же окуп бергиле. Кана, эч кимиңер жазган жоксуңарбы? Жазган дептериңерди көрсөткүлөчү?-

Эжеке барыбыздын дептерибибизди чогултуп алды. "Алыбек алына караша" дегендей кээси бир баракка, кээси эки баракка оюна келгенин жазышыптыр. Эжеке менин дептеримди барактап көрүп: - Керээзчик, сен көп жазгансың го. Балдарга угуза окуп берчи жазганыңды?- деп, дептеримди колума берди.

Мен баягы тоодо экенде апам айтып берген "Сүтак" жөнүндө жазганымды окуп бердим.

-Сүтак деген чымчык болобу, эжеке?- деп жанымда отурган кечегей Сурма кыз сурап калды.

-Сүтакты барыңар көрө элексиңерби?

- Жок эжеке. -Балдар чурулдашты.

- Сен өзүң көрдүң беле? - Эжеке менден сурады.

- Көргөм! Апам "Бөйрөк-Кайың" деген жайлоого саанчы болуп барган. Ал жерде чоң түп кайың бар болчу. Анын калың бутактарынын арасынан бармактай болгон боз чымчык кеч киргенден баштап таң атканча "Сүтак, Сүтак" деп какшанып чыкчу. Мен аны кармайм деп кармамай албай койгом.

- И-и, ооба, мен деле аны билем,- деди Топчубек. - Жанагы түн ичинде "Сүтак, Сүтак" деп сайраган чымчыктыбы? Ал түндөсү гана сайрайт экен. Таятамдыкына тоого барганда "Колбоордун" токоюнда түндөсү сайраганын уккам. Таятам айткан: "Түнкү күзөтчү чымчык" деп. Себеби, ал түндөсү кирпич какпай, уктабай сайрап чыгат тура.

- Аа, Топчубек дагы сүтакты билет экен. Дагы ким билет?.- Эжеке балдарды карады.

- Эжеке, ал чымчык күндүзү эмне үчүн сайрабайт?.- Баятан бери сүйлөбөй балдардын оозун карап отурган Бакдөөлөт бул суроо менен барыбызды ойго салды.

Чын эле, башка чымчыктар күндүзү сайрашат да, бул макулук эмне үчүн түндөсү какшанат? Баягыда апамдан эмне үчүн ушул суроону сурабай калганыма өкүндүм.

- Кана, Бакдөөлөттүн бул суроосуна ким жооп берет?

Эжеке барыбызды карады, барыбыз тунжурап турдук.

- Керээзчик, сен жооп бере аласыңбы?

Мен көчүгүмө таш байлап алгансып ордумдан араң эле турдум.

"Эмне деп жооп берсем?" деп бир аз ойлонуп турдум. Ошондо ой чыгытыма мына бул ой кире калганын кара:

- Анткени, энеси таштап кеткен баласын каргаганда "кечки иңирден

таң шоокумуна чейин какшансын” деген бата берген. Колунан эч нерсе келбеген макулук болсо да өлбөй тирүү жүрсө, энесин ар дайым түндөсү эстеп, эне сүтүнүн актыгын, ыйыктыгын Ааламга жар салып жүрсүн, түндөсү аны балдар көрбөйт, күндүзү болсо бейбаш балдар таш менен койгулап, кордукту көрсөтүшөт, - деп энеси ага боор ооруган.

- Керээзчиктин айтканында да бир себеп бар болуш керек. Анткени балдар, эненин жалгыз гана баласы бар болчу да, ошол баласына эненин каргышы тийип “Сүтак” болуп кубулуп кеткенде жалгыз гана сайрап калганы да ошондон болуш керек, - деп эжеке менин оюмду кубаттап, ага кошумчалап койду.

- Мен ишенбейм, кантип эле бала чымчык болуп кубулуп кетсин? Калп эле, - деди арткы партада жалгыз олтурган, колдурап сүйлөгөн Басылбек.

-Ик-ки! Чын эле! Апасын бакпай таштап кетсе анын каргышына калбадыбы, - деп ага түшүндүргөнсүдүм.

-Балдар!- деди бизди тынчтандырып эжеке, - Мен силерге оюңардан чыгарып аңгеме, жомок же болумуштардан жазып келгиле деп тапшырма бербедим беле. Керээзчиктин жазып келгени болумуш, нары жомок да. Силер деле оюңардан чыгарып ушундай жомок жазып келбейсиңерби? Түшүнүп жатасыңарбы, балдар? Керээзчиктин жазган жомогу өз энесин сыйламак турсун бакпай таштап кеткен дини кайыр, мерез бала жөнүндө болуп жатат. А биздин турмушубузда мындайлар болушу мүмкүн. Ыйманы жок мындай баланы энеси каргаганда каргышы тийип, мажүрөө чымчыкка айланган тура. Ошол балага чала эле болуптур ээ балдар!

Балдар: “Ооба, эжеке!” деп жалпы айтышты.

- Силер ата-энеңерди кантип багасыңар да, кантип сыйлайсыңар?

Баятан бери күбүр-шыбыры күчөй баштаган класс ичи эженин бул суроосунан кийин боркулдап кайнап келаткан казандагы жармага муздак суу куюп жибергендей дымый түштү. Ал суроого эч кимибиз жооп таба алганыбыз жок. Бир дем алым эжеке бизди, биз эжекени карап тунжурап турдук. Барыбыздын ата-энебиз жок “томолой” жетимдигибизден ушул балдар үйүндө жашап жатканыбызды эжеке эсинен чыгарып жибергенин сезе коюп, ал барыбызды тегерете карап алды да: -Алда, кагылайындарым ай! - деп башын чайкап алды. Саамга каңырыгы түтөй түшкөн эже жымжырттыкты бузуп: -Силердин

апаңар мен болом да, - деп балдардын көңүлүн өзүнө бурду. Биз барыбыз аны жалдырап тиктеп калдык.

- Силер чоңойгондо мени багасыңарбы? Же Сүтактай апаңарды таштап кетесиңерби? Класс ичи дале мелтиресп турду.

- Керээзчик, сен эмне кылмаксың?

Мен ордумдан тура калып: - Менин апам болгондо ар дайым тилин алып, айтканын орундатып турмакмын. Орок ордурбай, отун алдырбай, алардын баарын өзүм аткармакмын. Анан чоңойгондо мени кандай кылып бакса ошондой кылып бакмакмын, - дедим.

Эжеке жаныма келди да: -Оо-о, байкуш Сүтагым! Сен ата-эне кадырын, анын барк-баасын бу жарык дүйнөдө алардын жогунан улам билип, сезип, туюп жатасың да, - деп маңдайымдан адатынча сылап койду.

Мен "Сүтак" болуп аталышым менен класс ичи жандана түштү. Балдардын кээлери жайдарлана күлүшүп, ага кошулуп эжеке өзү да мага карап сүйкүмдүү жылмайып турду.

-Балдар, Керээзчик кызыктуу легенда жазып келген экен, туурабы? Ошондуктан Керээзчикке кызуу кол чаап коёлу, кандай дейсиңер, кошуласыңарбы?

Балдар топуратып алакан чаап калышты. Ошондон баштап балдар мени "Сүтак" деп аташчу болушту.

Бир курдай биздин класстын балдары колхоздун жүгөрүсүн оруп, кайырганы жардамга бардык. Ар бир балага бизди жетектеп барган агай сол-сол боюнча жүгөрүнү бөлүп салды. Биз бирибиз оруп, бирибиз кайрый баштадык. Менин оң жак катарымдан көөдөк Басылбек (балдар аны "Макел доо" деп аташчу) оруп жаткан. Ал өзүнө таандык солдогу жүгөрүнү орбой таштап, "Сенин солуң болчу, сен оросуң" - деп мага чоң чыгат.

-Жо-ок, мына менин жети солум бар. Сеники алты эле сол турбайбы- деп Басылбектин солун санап бердим.

-Эмне кылсаң ошо кыл, мага агай мобу жерден эле өлчөп берген. Калганын сен оросуң, - деп жан кечтиленет.

- Мен да орбойм, агай келгенде айтам.

Агайга айтып эмне кыласың? А эмне үчүн орбойт экенсиң я?- деди да жаныма келип көкүрөгүн менин көкүрөгүмө такады. Жумурткадан кыр чыгара албай, эптеп мени менен урушкосу келип, анын ыңгайлуу учурун күтүп жүргөн бул шойкомдуу, көөдөк баладан алгач жүрөксүп, артка кетенчиктедим.

Аңгыча балдар бизди тегеректеп калышты.

- Коркпо, мушташа бер!- деп бири мени шердентсе.

-Сүтак Кудай ургандай коркок экен, э-эй!- дешет кээси.

-Күрөш, күрөшө бер, жыгылсаң жер көтөрөт!- дешип балдар биздин мушташыбызга кызыгышат. Басылбек мени түртүп ийди. Мен орулган жүгөрүнүн дүмүрүнө чалынып жыгылып кеттим да, бачым эле кайра турдум. Ызам кайнап, жиним төбөмө чыкты... Мен да күү менен барып Басылбекти башым менен сүзүп түртүп жибердим. Ал бийик өскөн жүгөрүнүн арасына чалкасынан кетти.

- А-а, ата "Макел дөө" ушундан жыгылгыча өлө кал!- дешип балдар туш-туштан чурулдап калышты. Ал да ызаланып кетти окшойт, экөөбүз бой тиреше күрөшө кеттик. Орулган жүгөрүнүн аянтында букачар торпоктордон бетер нары-бери түртүшүп жаттык. Басылбекке болушкан балдардын бирөө менин артыман бутун тосо койгондо чалкамдан жыгылып кеттим. Басылбек үстүмдөн басып алып бети-башыма койгулап кирди. Анын токтогунда чыдабай, өңгүрөп ыйлап жибердим. Балдардын бирөө келип: "Болду эми жеңиш сеники", - деп Басылбекти менин үстүмдөн тартып кетти. Мен өңгүрөп ыйлап жатып: "Шашпа сени, энеңди... Мааданбек акем келгенде токмоктотпосомбу, шашпа!,- дедим.

- Сенин Мааданбегинден эч ким коркпойт. Ал сага келбейт, сенин эч кимиң жок. "Сүтак" экениңди унутуп калдыңбы?- деп кордойт, Басылбек көөдөк.

Көөдөктүн минтип кордогонуна, урганына ыйлаганым жок. Ошол балдардын арасында эмне үчүн мен тараптык болуп, мени коргогон, мага жан тартып жолдош болгон балдардын жоктугуна ызаландым. Чоңсунган, кыйынсынган, үстөмдүк кылган "Макел дөөгө" эле балдардын бары болушканы кандай?... Көрсө, ал ушул балдар үйүнүн "атаманы" тура. Балдарды өзүнүн чоң муштуму менен кыңк эттирбей багынтып, айтканын жасатып, бөлөк-бөтөн балдар тийишсе чогула калышып анын катыгын беришет экен. "Макел дөө" үстөмдүк кылган кезде да мен андан корккон жокмун. Эмне үчүн ал мени басынтыш керек? Эмне үчүн мен ага чоңөлөп, багынып беришим керек? Менин андан эмнем кем? Экөөбүздүн кармашуубуз, салгылашуубуз, мушташуубуз учурунда болуп турду.

Басылбектин мага чоң чыкканын Уулкан эжекеге айтканым жок. Балдар арасындагы мындай чыр-чатакты агай-эжейлерге айта берүү

эр балдар үчүн уят экенин түшүнөм. А бирок, ызам ичиме батпай Мааданбек акеме айтып "Макел дөөнүн" жаагын түлөтө чаптырып, кулагын чойдуруп алууга эки көзүм төрт эле. Ошондон бир моокумум калмак.

Мен Мааданбек акенин келишин көпкө күттүм. Андан көпкө күттөндүм. Сабактан кийин интернаттан обочороок жердеги "Калмак дебеге" чыгып, Мааданбек акенин тоо тараптан келээр жолун карайм. Түбү чеги жок көк асманды челген ак мөңгүлүү тоолор дүйнөнүн нары кыйрын көрсөтпөй көшөгөлөнөт. Ошол тоо койнундагы кер өзөндүн койну тээ Муз-Төрдөн башталып, мунарык басып үргүлөп турат. Ал эми кер өзөндүн койнун аралап кеткен кашка жолдо эч кимдин карааны көрүнбөйт.

Интернаттагы балдарга ата-энелери болбосо да ага-туугандары келип чаначтап айран, баштыктап нан, эжигей, чөйчөктөп каймак, май, чебеге алып келишип, балдарынын ал-акыбалын сурап кетишет. Алардан Мааданбек акени сурайм.

-Кайсы Мааданбек, балбан Мааданбекби? Ал Кызыл Октябрь колхозунда, биз бөлөк колхоздонбуз,- деп жооп беришет.

Мааданбек акенин колхозунан интернатта окуган менден бөлөк эч ким жок экен. Ал эми менин Мааданбек акеден бөлөк демөөр туткан эч кимим жок эле. "Келип турам" дебеди беле...

Мен байкуш куу жетимди, ата-энеси жок тоголок жетимди, томолой жетимди, өйдө болсо өбөгү, ылдый тартса жөлөгү жок жалгыз жетимди издеп келген кишиси жок. "Окуусунан кантти экен, балдар уруп койду бекен, курсагынын капчыгы толуп-толбой жүргөндүр", - деп мен жөнүндө ойлогон, мен жөнүндө толгонгон, санаага баткан эч кимим жок болгондон кийин мени эстеп ким келмек эле? Муну ойлогондо көңүлүм чөгүп, кабыргам сөгүлүп, жакын адамдары, жанындай көргөн асыл адамдары-атасы менен апасынан айрылып, жетимдиктен жана жалгыздыктан тарткан азабы менен ызасын эч кимге айта албай кайгырган, өкүнгөн жетимдин кебете кешпирин кийип, ичимде бир нерсе тызылдап ачыша баштачу. Мындай учурда ичимдеги бугумду сыртка чыгарып, жалындуу муңумду басыш үчүн көзүмдөн жаш төгүлгөнчө шолоктоп ыйлап алганда көөдөнүмдөгү сагынычтын, ызалыктын аптабынан сергий түшчүмүн. Бул жолу андай болгон жок, антип өксүп ыйлаган жокмун. Турмуштун ачуу-таттуусуна көнүп, бой тартып баратканымдан болсо керек. Мажүрөө "Сүтак" атал-

сам да, балдар арасында экинин бири болуп “Макел дөөдөн” коркпой, аны менен салгылашчу болдум.

Бир күнү окуудан тарап келатып экөөбүз дагы чарпыша кеттик. Мен мурда озунуп тумшук талаштыра коюп- коюп алдым. Мурдунан кан жайыла түштү. Балдар чуу көтөрө тегеректеп алышып, арыктагы сууга аны жетелеп кетишти. Мен чуркаган боюнча балдар үйүнө кирип кеттим. Ал “артымдан качан келип чыр чыгарат болду” деп жүрөгүм үшүп турдум. Бирок, ал менин комнатама кирген жок. Коридордо кезиге түшкөндө: - Сен кыйынсынбай коё тур, бир күнү мурдунду талкалайм”- деп кекенип койду. Ошол күндү мен да күтүп жүрдүм. Дем алыш күн болучу. Тарбиячы эжеке үйүнө кеткен. Балдар интернаттын үстүндөгү карды күрөп, жерге түшкөн карын дубалдан алыстатып ыргытып жатканбыз. “Макел дөө” тамдын үстүнөн күрөндүгө секирип түшүп, адатынча мага асыла кетти.

-Күрөндүгө башыңды тыгып таштасам чыгалбай калып жүрбө,- дейт “Макел дөө”. Балдар чогула калышты. Алардын кээлери “Макел дөөнү” макташып, кандай кылган учурда душманын багынтууга кеңеш берип жатышты. Экөөбүздүн бул кармашуубузга бекер тамаша көрүүчүлөр канчалык моокумдары канды дейсиң. Эки таначар торпок бири-бирин нары-бери түртүшүп, биринин жакасын бири мыкчый кармап, буттары менен кар төбөлөп жатышты. Бирок, мен ага туруштук бере албай, алым кетип баратты. Акыры ал мени күрөндүгө басып алды.

-Багыңдыкыбы? Экинчи тийишпейсиңби?

-Коё бер колумду, турсам өлөсүң!,-

-Оме-ей! Дагы эле...

Ошол кезде балдардын бирөө: - “Эжеке келетат!” - деп кыйкырып жиберди. Көөдөк “Макел дөө” мени таштап чуркаган боюнча тамды айланып кетти. Мен жамбашымды сүйрөп, күрөндүдөн турдум да, балдардын арасына кирип кеттим. Мен андан өч алууну көксөп жүрдүм. Ушул “көөдөктү” эмне үчүн талкалап салып, багынтып алууга болбойт? Эгер аны багынтып алсам эч кимден коркпой, мушташуудан кутулуп калмакмын. Дагы көрө жатам...

“Ошентип, “көөдөк” менден күчтүүрөөк болгонуна карабастан өзүмдүн көктүгүмө, туруктуулугума салып аны менен кийин да салгылашып жүрдүм. Балдар да мени: - “Өлгүдөй көк бет экен, астында жатса да багыңдым дебейт”, - деп калышат. Бирок, бара-бара “коодок” менен теңтайлашчу болуп калдым. Аны менен салгылашкан

сайын бети-башым көгөрүп, колдорумдун териси сыйрылып, жараланган жери ириңдеп кетип араң айыкчу.

Интернаттагы коёндой окшош жылдардын сапарында жалгызсыраган кезде өзүмчө кыялга батып, делебем козголуп “Сүтак” жөнүндө көөдөнүмдөгү сезимимди күндөлүккө түшүрүп жүргөндө эселек курактан өтүп баратканымды туюндум. Байкуш мажүрөө балачак, коркок, коён жүрөк бала чак, токмок жеген, көк муштум бала чак менден алыстап бараткансыды. Ошол артта калган бала чактын эсте калган элестерин көз алдымдан чуурутуп өткөрүп жатканда каалганын шарап этип ачылышы, анын түрмөгүн үзүп жиберди. Эшиктен баш баккан Топой: “Сүтак” сени дарбазанын сыртында бир аял чакырып жатат,- деди.

-Калп айтпачы? Мени издеп ким келмек эле?- деп ишенип -ишенбей турдум.

-Чын эле айтам! Барбасаң кой! - деди да эшикти карс жаап чыгып кетти.

- “Айым апа келсе керек. Мааданбек аке жиберген го” деп ойлоно калып шаша-буша эшикке чыктым. Дарбазанын сыртында атын чылбырдан кармап, ак бөртмө чачылуу жоолук салынган, кара кыжым кемсел кийген менин апам туруптур. Ал мени көрөрү менен жүзүнөн жылмаюу жана түштү. Аламды мага келет деп ойлогон эмес элем. “Насирдинге тийгенден кийин ага менин керегим жок эмес беле?” дедим ичимден. Бирок, мен аны көрөөрүм менен бүткөн боюм дүркүрөп, мени таштап тийип кеткен, менин ага керегим жоктой сезилген апамды көргүм келбей, анын жүзүн тик багып да караганым жок. Ал кучагын жая алдымдан тосо “Чоңойдуңбу, Керээзим?!” деди жайдарлана. Кыязы, апам мени сагынган көрүнөт. Мени кучагына алып, баягы “Бөйрөк Кайында” уйчу айылда жүргөндөй эле энелик мээрим, энелик ак жүрөк, энелик ак дил менен сагынчы тарагыча өпкүлөйм го деген таттуу кыялда, таза ой-тилекте келсе керек.

Мен аны сезип турсам да ага жакындабай обочо токтой калып, аттын камчыланаар жагы менен апамдан буйтап чуркап өттүм. “Керээз” деп чакырганына барбай, ал турсун кылчайып да карабай, эч нерсе көрбөгөн, билбеген, эч сөз укпаган болуп мектепти көздөй чуркадым.

-Керээз, мен сага келгемин!,- деп кыйкырды. Ал атын жетелеп, менин артымдан келатты. Мен мектепке кирип, класстан класска

бекинип, апама караанымды көрсөтпөй койдум. Апам кечке чейин мени көрө албай, алып келген түйүнчөгүн жатаканама киргизип коюп кетиптир. Апамдын төгүлгөн көз жашын мага мени менен жатаканада кошо жаткан Топчубек айтып берди.

-Сен баягы Сүтак жөнүндө жомокто эжекеге айтпадың беле, "апам болгондо барын жасап, тилин алып турат элем" деп. А эмне үчүн апаң келсе жолукпай качасың?

-Ал менин апам эмес, апамдын синдиси, мени таштап, мен жаман көргөн кишиге тийип кеткен!- дедим ага. Топчубек апамдын таштап кеткен баштыгынын оозун чечип, андан нан, эжигей, чөбөгө алып чыкты. Аңгыча жатаканадагы балдар дүрбөп кирип келишти да биринен-бири талашып эчтеке койбой жеп кетишти. Мен эжигейден гана бир үзүм жеп калдым. Эжигейдин даамы таңдайымдан кете электе Уулкан эжеке жатаканага кирип келип: - "Керээзчик, бери келчи экөөбүз сүйлөшөлү",- деп балдардан бөлүп чакырды.

-Апаң келсе эмнеге качасың... и-я?

Мен унчуга алганым жок. Эжекеге апам деп да, бөлөк, тек гана таяжем деп да айта албай мукактанып калдым. Кыязы, апам эжекеге жолугуп мен жөнүндө бардык сырын айткан окшойт.

-Апаңдай дагы апаңдан артык кылып сени өстүрүп-чоңойтсо, анан сенин андан качканың кандай? Таяжең эми бир келгенде барасыңбы? Мен башымды чайкадым.

-Ой, Керээзчик, кежирим. Антип кырс, мерез болчу эмес.

-Мааданбек аке апамдын мүрзөсүн көрсөтпөдүбү, тээ баягында. Үстү тешилип калыптыр. Мааданбек аке болсо ошол тешиктен апамдын "чымын жаны учуп кетиптир" - деген.

Эжекенин суроосуна жооп бербестен, апамдын мүрзөсү жөнүндө айтканымда, ал мага боор оорудубу, айтор, өтө сыр дана, жакын кишиден бетер мени өзүнө тарта бооруна кыса кучактап? "- Ой Керээзчик, Керээзчик, сен эмне жөнүндө айтып жатасың?" -деп анан кайра костюмдун топчусун топчулап:

-“Эх-х, таш боор тагдыр!- деди бир нерсеге каңырыгы түтөгөндөй.

-Мейли эми, бирок, көк болбой жүр.” - Эжеке саамга унчукпай турду да:

-Качандыр бир кезде ал киши сага керек болот. Сен муну унутпагын. Түшүнүп жатасыңбы?- деди.

Эжеке бул сөзүн басым менен, негедир мени жекигендей түр менен

айтты. Ал мага мындай үн, мындай тон менен эч качан сөз айтчу эмес. Мен ага эмне деп жооп береримди билбей, жер карап, - "буга апам күнөөлүү, анткени, ал мени таштап, мен жаман көргөн кишиге тийип кеткен", - деп айта албай, балдар арасында "Апасын карабаган, апасын бакпаган, мерез баланын кебетесин кийип ызаланып, бүткөн боюм ымыр-чымыр болуп кыйын абалда калдым. Анда кандайча эне-атасы жок, томолой жетимдиктин ушул күнүнө туш болгонумду, буга ким күнөөлүү экенин дурустап түшүнө алганым да жок. Менби же апамбы? Апамды таштап мен кетип калдымбы же апам мени таштадыбы? Албетте, өзүмө күнөөнү түк жүктөгүм келбейт. Ушул сезим, ушул ой- чабытым менен түркөйлүктөн жана мерездиктен жазбай, томолой жетим, жалгыздыкты көздөгөн дини кайыр, мажүрөө "Сүтак" аталып, Уулкан эженин "Качандыр бир кезде"... деген сөзүн көңүлгө түйбөй, этибарга албай жүрүп балдар үйүнөн балапан болуп учуп чыктым...

КОРДОЛГОН СҮЙҮҮ

"Тийгениң жакшы болсо унутарсың,
Кем болсо мени далай эске алаарсың."

(А.С. Пушкин.)

- Кой, биз үйгө баралы,- деди абышка көз алдыман чууруп жаткан өмүр окуяларын бузуп. -Жакын эле калды. Билесиңби, тиги Казган - Конушту? Ошол жердебиз. Калган сөздү үйгө барганда сүйлөшөлү.

Абышка тизесин таянып ордуна турду да, жол таманында жүгү менен жаткан эшегин кулакка чапкылап, бел арканынан кармап өйдө көтөрдү, ага мен да жардамдаша калдым. Эшек чүчкүрүнүп-бышкырынып, башын чайкап, калдайган кулагын бири-бирине чапкылап, тургусу келбей атып араң турду.

-Сиз атка минип алыңыз,- дедим.

-Жо-ок айланайын, мына үй, бул эле жерде. Жөө эле басам.

Мындай жердин неченин баскан жаным, ушу турган үйгө жөө эле барам,- деп абышка атка минбей койду.

Кыдыңдаган эшегин айдап, арыштуу кадам шилтеп, денесинен эт кечкен Мааданбек акенин артында атымды жетелеп мен да жөө бастым. Үстүндөгү жүгүн көтөрө албай араң бараткан эшек ичке буттарын тыпылдатып, ээсинин таягынан коркуп, жолдон чыкпай, жол

баштап келатты. Ак чатырлар, боз үйлөр тигилген айылга бат эле келип калдык. Айылды көргөн эшек үнүнүн бардыгынча айкырып коё берди эле, абышка эшегине жини келип сөгүнүп, калдайган кулагына чапкылап араң токтотту да, чылбырынан кармап жетелеп алды.

Биз чатырлардан обочороок тигилген, эскилиги жетип бараткан чакан боз үйгө келдик.

-Күмүш!- деп чакырды абышка. Анын бул ысымды аташы мени жүрөгүмдү солк эттирди. "Күмүш?", Кайдагы Күмүш? Кемпири Айым эмес беле, же мен чала угуп жатамбы?"

Эшектин жүгүн алышып жатып оюм уйгу-туйгу болду. Аңгыча суу көтөрүп келаткан аялды тиктеп?

-А, сууга кеткен тура,- деп койду абышка. Ийниндеги бакандын эки учуна илинген эки чака сууну чайпалтпай, илкий басып алтымышка барып калган аял келатты. Жоолугунан чыгып калган чачтары аппак болуп куурап, ак жуумал жүзүн мезгил тордоп коюптур. Анын турпатынан, бир кезде ак кайыңдын түбүндөгү булактан баканга суу көтөрүп келаткан апамдын элеси көз алдыма тартыла калды: "Анда ак кайыңдан бери узап, ак жоолук салынып, ак көйнөк кийген, капкара олоң чачы жамбашына оонаган, кара кыжым чыптамасынан көкүрөгү торсоюп чыгып, белин түз кармап, буттары да шыпылдап элпек кыймылдаган апамдын келишимдүү мүчөсүн элестеттим. Ошол кездеги апам баягы тыртык жаак, чолондоп баскан Насирдинди ээрчил кетпей эле ушул көркөм жерде, улуу тоонун арасында мени издеп, күдөрүн үзбөй үмүт менен мени күтүп жүргөн сыяктанды".

Ал бизди байкаган да жок. Бутунун учун тиктеп илкий, аяр басып келатты.

-Күмүш!- деп койду абышка. Ал башын көтөрүп биз тарапты карады. Абышканы тааныса да анын жанында камчымды сүйрөп, ойго чөмүлүп турган мени тааныган жок. Ал биздин жаныбызга келип эңкейип, чакасын жерге коюп, ийнинен баканды алып жатып:

-Эмне кечиктиң?- деди абышкага.

-Сүйүнчү! Керээзди таап келдим.- деп абышка мени көрсөтүп койду.

Бир кезде Мааданбек акенин далдаасында атка учкашып тагдырымдын келечеги эмне болоорун билбей, ал жөнүндө жүрөгүмдү кайгы басып, бөтөн апанын -Айым апанын келишин күтүп турган элем. Азыр болсо Мааданбек акенин катарында, бир кезде мен таштап кетип калган Күмүш апанын агарган чачтарын, бырыш баскан

жүзүн, жүдөңкү турпатын карап, жүрөгүм зырпылдап "апаке!" деп кучактай албай, эмне кыларымды билбей дел болуп туруп калыпмын. Ал тизесин таянып, бети башын бырыштырып: -Ий кокуй белим,- деп араң ойдо болду да мени бүшүркөп тиктеп таанып-тааный албай турду.

Ал мени тааный албай турганын көрсөм, билсем, сезсем, туйсам да "Апа!" деп бакырып бүркүтчө канатымды жайып, апамды кучактап калдым. Адам баласы эң жакын, эң жакшы, эң назик, эң эле аздектеген, кулагына жагымдуу угулган, өмүр менен өлүмдүн ортосундагы коркунучта да айтыла калчу ушул сөз оозумдан кантип чыгып кеткенин сезбей калдым. Ушул бийик сөз, Улуу сөз менин дилимде, ниетимде, жүрөгүмдө, көөдөнүмдө билинбей сакталып жүргөнүн эми сездим.

Апам: - Коё турчу, оо-о, Кудай! Айланайын Кудай!- деп тунарган көзүн ушалап алды да, өз көзүнө өзү ишенип-ишенбей мени карап туруп калды.

-Эмне Керээзди тааныбай калдыңбы? - деди Мааданбек аке. Апам колундагы баканы суусу толо чакага тийип, андан шарактап жерге түшкөнүн сезбей "Керээзим!" деп бакырып мени кайра кучактады.

Апам бир кезде менин жылаңач денемди ай нуруна көрсөтпөй койнуна катып үйгө алып келип жуурканга ороп жатып, көз жашын көл кылып, өз турмушундагы махабат жөнүндө ыйлаган болсо, азыр өмүрдүн бардык жыргалчылыгын тээ алыс калтырып, жашоонун чырагы өчүп-өчпөй бүлбүлдөп баратканына, анын билигин чоңойтууга эч кимдин колунан келбесине, турмуштун мындай мыйзам ченемине кааласаң-каалабасаң да моюн сунуп, баш ийип баратканына жүрөгү ачышып жаткандай сезилди мага.

-Болду эми, кечке ыйлабай!- деди Мааданбек аке. Апам бетимен өпкүлөп, жалынып-жалбарып, бышактап ыйлап, бөжөндөп барып боз үйгө бизден мурда кире калып, кайра заматта эле колуна кара аяк кармап чыга келип, чакадагы суудан сузуп алды да менин башыма суу айлантып жатып ичинен бирдеме деп күбүрөп, сууну үйдөн алыс барып күн жүрүш тарапка чачып келди.

-Үйгө кир, Керээз.- деди абышка боз үйдүн эшигин көтөрүп.

Босого аттап үйгө киргиче, төрдөгү көлдөлөң үстүнө отургуча, бул экөөнү тагдыр кантип кездештирип, бири-бирине кандайча коштуруп койгонуна танданып, бул жөнүндө сурайын деп сурай албай, айтайын деп айталбай турдум.

-Күмүш экөөбүзгө таңкалып жатасың го, Керээз?- деди Мааданбек

аке менин оюмдагыны биле койгондой. Анын бул суроосуна ийнимди куушуруп, тим болдум.

-Сени интернатка бербей эле колума алып, өз баламдай асырап албай деп ушул кезге чейин арманда болуп жүрөм,- деди дасторкон үстүндө.

-Бары бир эл мени Жаркынбайдын баласы дешмек да.

- "Эл оозу элек" дейт, айтса айта берсе мейли эле. Ал эми ыраматылык Жаркынбай экөөбүздүн айырмабыз деле жок болучу.

Карыя кабагын түйө оор үшкүрүнүп, уюган бутун жазып оңдонуп отурду да чечиле сырын айта баштады.

...Согуштан келген жылы Канатты колумдан учуруп жиберип кан жутуп отуруп калдым. Канаттын сөөгүн мына бул "Бөйрөк - Кайыңдын" желкесиндеги тектирдеги "Бала-Бейитке" койгом. Ошондон бери бала жытын жыттай элекмин.

Карыя ушул сөзүн жүрөгүн эзген, жүрөгүн канаткан, муңкануу менен айтты. Ошол эле замат өзөгүн өрттөгөн үшкүрүгү көк түтүн болуп сыртка чыкты. Үйдүн ичи кулак-мурун кескендей жымжырт боло түштү.

-Кудайдын кылганы ушул экен. Ага акаарат келтире албайсың,- деди ал тынчтыкты өзү бузуп. Абышка дагы бир нерсе жөнүндө айтайын дегендей болду эле, бирок, айткысы келбеди көрүнөт: "-Эми сага Кудай кубат берсин!"- деп койду.

- Мен силерди мындан нары өкүнтпөймүн, апам экөөңөрдү эч кимге кор кылбай багамын,- дедим. Менин бул айтканыма апам да, Мааданбек аке да жетине албай, биринен бири өтүп алкашып, денесине батпай кубанып жатышты.

"Чын эле эгер апам мен жаман көргөн тыртык жаак, соксолондоп баскан Насирдин менен эмес, мен жакшы көргөн ушул Мааданбек аке менен баш кошкондо алардын эрке-талтаң өз баласындай болуп, турмуштун таш боор залакасын тартмак да, көрмөк да эмес экемин" деп өз ичимден өкүнүп алдым.

Апам мага үйрүлүп түшүп, берерге тамагын, айтаарга сөзүн таппай:

- "Керээзим, жалгызым"- деп жалбарат. Мен ага кайдыгер, бөтөн бирөө катары тондоосун мамиле жасап, өз баласындай болуп чечиле сүйлөшө албай, берген суроосуна гана жооп кайтарам. Бул мүнөз менин жалгыз жашап таптакыр түнт болуп ата-энеси, ага тууганы жок, жалгыз өсүп биротоло жалгыздыкка бет буруп, эл менен аралашпай, турмуш кыйноосун тартып жүргөнүмдөн болуш керек деп ойлоном өзүмчө. Ал эми Мааданбек акенин мүнөзү болсо таптакыр өзгөргөн

окшойт. Анын Айым апага каарын төгүп, катаалданып, сөзүн угуп кой бой ороңдосо, азыр апама анте албай бир аз ачууланамыш болуп, бирок, анын өтөсүнө да чыга албай, " Ыя байбиче, муну минтсек кантет, ыя Күмүш!" деп кемпирине кеңеш салып, ой бөлүшөт. Ошентсе да "апам байкуш белин көтөрө албай жүрүп, абышканын түйшүгүн тарткандан көрө өз жанын тыңыраак багып, өз түйшүгүн өзү тартып, жүрө бербейби" дейм да. Деги адам өмүрүндө жалгыздыкты каалабайт көрүнөт. Жашоонун ыракаты бардык түйшүккө кайыл болуп үй-бүлөөсү, өз түгөйү болуш керек окшойт. Өмүр сапарлары аз калган бул экөө кур дегенде эти качкан тизелерин жылытканга да ыракат алышса бардык түйшүк көз ирмемде жоголот да калат эмеспи.

-Ыя абышка, бая күнү сага жоруткан түшүм тим эле өңүмдөгүдөй эле болду го и-я? - деп апам сүйүнөт. -Ырас эле жети нан баабедин өткөргөнүбүз жакшы болуптур.

Абышка-кемпир биринин сөзүн бири кубаттап, коңүлдөрү жаркын, жүздөрүнөн жылмаюу кетпейт.

-Түшүң жакшы түш болучу. Үйгө кут кирип келгени, көрсө, Керээздин келгени тура, - дейт абышкасы бажактап.

Отун керттип, кемегеге от жагайын десем колумдан балтаны алып коюп:

"Азырынча эс ал" - дейт абышка. Астыма колдөлөң салып, башыма жаздык коёт апам.

- "Ойлогон ойду кыстаган турмуш жеңиптир" дегендей сенин окуунду, ал-акыбалыңды барып сурап турууга менин алым келбеди. Баягыда сени интернатка алып барган жылдын күзүнөн баштап Айым төшөктө болуп, кыштата ооруп, жазында о дүйнө узап жаны тынды. Анын жылдыгын өткөргөндөн кийин сени издеп районго барсам-директор Моке: "Баланы шаардык балдар үйүнө жибергенбиз. Ал жактан орус тилин үйрөнүп алса жакшы, жаман болбойт. Өзү да окууну жакшы билет" деген эле. Тыйын-тыпырдын жоктугунан ал жакка баралганым жок. Бу жарыкчылыкта жашоо керек экен. Коркоюп тамда эки жылдай жалгыз жашадым. Айылдан мага ылайык жубай чыкты дечи, бирок, көөнүм аларга чапкан жок. "Нике кайып" деген ушул экен, бир күнү бешим намазын окуп жатсам үйгө Күмүш келип калды. Ал күнү Күмүштү кетирбей өзүм чай куюп берип коноктодум. Сураштырсам, сени издеп келген экен. Түштүккө алып кеткен Насирдин менен биротоло ажырашып кетиптир.

Абышканын сөзүн оозунан жула калып апам өз көйгөйүн мындайча айтып берди: - Насирдин менен урушуп-талашып ажырашканым деле жок. Он жылдан ашык турмуш курдук, бирок, балалуу болбодук. Анын өктө-зардасына калбай, колу-жолун бош койдум да, бул жакка сени издеп баса бердим. Баягыда сага барбадым беле, эсиндеби? Ошондо сенин карааныңды көрүп, Кудайга тобоо келтирип, “жалгызым аман жүрсө болгону” деп кайра келдим. Бирок, биөөгө азгырылып, бирөөнүн сөзүнө кирип, сени колдон чыгарып ийгениме өкүнүп жүрдүм. Солдатка кеткениңди да билбей калдым. Баягы Уулкан беле, ошол эжекеңе кийин да барып, сенин дайыңды сурасам “Онунчуну бүтөрү менен эле өз арызы менен солдатка кетип калган” деп айтты. Кийин шаарда окуп атканыңды угуп, абышка экөөбүз төбөбүз көккө жеткендей сүйүндүк. Кендирди кескөн жокчулуктан сага мына барабыз, ана барабыз деп жүрүп убакытка уттуруп жибердик. Анан көп узабай эле сени “абакка айдалып кетиптир” деген сөз угуп, бушайман болуп, санаа тартканыбызды айтпа. Сенин жамандыгыңды көргөндөн, уккандан көрө тиги селкинчек салган кайыңга асынып өлгүм келчү...

Апам андан ары сөзүн улай албай, бышактап ыйлап жиберди.

-Сен жөнүндө ушундай жаман кеп укканбыз, -Абышка: “Ошол чынбы?” дегендей кубаты өчкөн көзү менен мени карап, ак каштарын түктүйтүп койду.

Оба, бу тагдыр дегениң бир эле адамдын оюндагы таттуу үмүт-тилегин, максаттуу ойлорун аткарта бербейт тура. Менин жашоо-өмүрүмө эң өчпөс, жууп кетире алгыс, турмушумда бараткан түз жолумдан адаштырган ошондогу кара жолтой окуя кара так болуп калган өңдөнөт. Ошол кырсыктуу окуяны бул тоонун түбүндөгү алыскы айылда эч ким укпайт, эч ким билбейт, эч ким туйбайт жана эч ким сезбейт деп жашырып жатса, анын күлүмсү жыты небак тарап кетиптир. “Шибегени капка ката албаган” сыяктуу жаманчылыкты эч кимден, эч нерседен жашыра албаганың чын экен.

xxx

...Боорумду жерден көтөрүп, “өз киндигимди өзүм кесип” дегендей жашоо-турмуш кумарын, анын бардык сонундугун, маани-маңызын, туюп, аткара турган иштин өзгөчөлүгүн өз алдымча, өз туюмумда аңдып билип, алдыдагы келечегиме ишенимдүү кадам шилтеп, университеттин үчүнчү курсунун бакандай студенти болуп калганыма кубанычым койнума батпай жүргөн кезим эле. Бул адам дегениң, өмүр

жолунда окуядан-окуяга чалынып, анын азап тозогунун кулу болуп жүрүп отурат тура. Бир күнү базарга барып жашылча алып жатсам Басылбек жолугуп калса болобу. Көптөн бери айылдаштарымды же классташтарымды көрө албай сагынып жүргөнүмдөнбү айтор, Басылбекти көргөндө, бир кезде мага чоң чыгып, үшүмдү алганын унутуп, уялашымды көргөндөй сүйүнүп кетипмин. Ал да мени "Оо-о, братишка" деп кучак жая тосуп алды. Ал менден бойлуу, колдору меникинен шадылуу келип, денеси уюган коргошундай салмактуу экен. Бир кезде классташтар атаган "Макел дөө" эле болуп калыптыр.

-Айылдан качан келдиң?- деп сурадым андан.

-О-о айылды мен жыйырма жылдан бери көрө элекмин.

-Эмне иш аткарып жүрөсүң?

- Иш көп, бирок, менин ишим "Секрет". Кээде ушул базарга келип калам.

Өзүң кандай, оңолуп калганың го, баягы "Сүтактай" шөлдүрөбөй. Кайсы ишти иштеп жүрөсүң, же студентсиңби?- деди ал мени сынап карап.

Мен университеттин үчүнчү курсун аяктап калганымды, дем алыш күндөрү базарга барып жүк жүктөп, жүк түшүрүп тыйын-тыпыр таап ала коюп жүргөнүмдү айттым.

-О-о, сенде акча көп турбайбы, стипендия да бар да. Тыңып калганың ошондой. Кыздардын баары сага жабышат турбайбы,- деп арасактап күлүп койду.

Мен шашып жатаканамдын адресин берип, кеп сөз болсо жолугушуп тураарыбызды айтып аны менен коштоштум.

Бир күнү кечинде сабактан жаңы эле тарап, жатаканага келсем "Макел дөө" - Басылбек мени издеп жүрүптүр.

-Көптөн бери колго түшүрө албай жүргөн бир кыз бар эле. Аны менен кечээ жакшылап тааныштым. Кечинде киного барганга макулдашкам. Сен экөөбүз баралычы,- деп суранып калды ал.

- Мейли, барса баралы,- дедим.

Биз кыз-келиндер институтунун жатаканасына келип, кызды чакырттык. Аздан соң жатаканадан колтукташып эки кыз чыкты.

-Ушулар,- деди Басылбек аларды утурлай басып. Биз алар менен учураштык.

-Бурма, - деп тааныштырды быдылдап тез сүйлөгөн кара кыз.

Ал Басылбектин эжесинин кызы экенин, ал аркылуу Айкөкүл менен

таанышканын көөдөк Басылбек жолдо келе жатканда айтып берген эле. Анын жанындагы баскан-турганын салмактуу, токтоо, көздөрү бакырайган татына кыз- "атым Айкөкүл", - деп колун сунду.

Мен алгач Айкөкүлдү көргөндө анын ушунчалык назиктигин, нур жанган бакырайган көзүнөн сүрдөп, тик багып карай албадым. Кыздын жүзүнөн үлбүрөгөн жарык шоола чачырап, күүгүмдөнгөн скверде жарык чачып келаткандай туюлду мага. Көөдөк Басылбек элге мактангансып Айкөкүлдү жандап, дегеле алжактап, калп эле бир сөздү айтып күлүп калат. Бирок, Айкөкүлдүн ууртунан күлкү байкалбай, ачылып сөз сүйлөбөй, берилген суроолорго "бар" же "жок" деп кыска жооп бергенине караганда Басылбекке кайдыгер мамиле жасап, кыртышы сүйбөй бараткандай сезилди. Ал кээде гана мени алдыртан тиктеп, турпатыма сын көз менен карагандай.

-Менин Сүтак досум ушу, - деди Басылбек барк-барк этип.

-Сүтак!- деди Айкөкүл бир нерсеге таңдана.

-Ооба, мектепте окуп жүргөндө сүтактай мажүрөө болучу, - дейт Басылбек мени басынткансып.

- Мен Сүтак эмне экенин билчү эмесмин. Анын өңүн да көрбөгөм, үнүн да укпагам. А бирок, өткөндө "Сүтак" деген аңгемени "Ленинчил Жаштан" окудум. Анын авторун көңүлгө албалтырмын. Сиз окудуңуз беле?- деп кыз мага бажырайган көзүнөн шоола чачып карап койду.

-Автору эсимде жок, - деп койдум калп эле. Бирок, ичимден менин биринчи аңгемемди газетадан окуган ушул сүйкүмдүү кыз экенин, ал мага сүйүнчүлөп айтып жаткандай туюп, жүрөгүм жылып кубанып бараттым.

- Мектепте окуп жүргөндө "Сүтак" жөнүндө жомок айтып берген. Ошондон улам "Сүтак" атка конгон.

-Жомок менен аңгеменин айырмасын билесизби?- Айкөкүл ага кекээр менен суроо берди.

-Ой мен аңгеме- саңгеме окубайм. Жанагы жазуучуларың бирөөнүн эле ыштан-көйнөгүн кантип кийгининен өйдө жаза беришип, окурмандын уйкусун келтиришет.

- Жүрөгүңүз менен кызыгып окубасаңыз, уйкуңуз келет, - деди Айкөкүл тигинин сөзүн жактырбай.

-Оо-о, менин жүрөгүм жүдөгөн сүтакта эмес, сага окшогон татынакай чүрөктөрдө, - деп адатынча арсак-арсак күлүп койду, Басылбек көөдөк.

Көчөдөгү сейилдеп жүргөн элдер да көлтөйгөн Көөдөктүн айжаркын кыз жандап, көкүрөк керип мактанып, бул чөлкөмдө менден бөлөк киши жок дегенсип корс-корс сүйлөп, арсак-арсак күлүп баратканын, тумар кылып тагынып алчу кундуздай сулуу кыз "дардаңбай менен шөллөңбайды" кайдан ээрчитип алган дегенсишип бизди жактырышпагандай түр менен карашат. Элдин сын көз карашынын астынан өтүп, "Ала-Тоо" кинотеатрдын алдына токтодук.

... Киного кирген ошол күндөн кийин бир күнү Чернышевский атындагы китепканага барып, керектүү адабияттарды алып, курстук иш жазганы окуу залга кирип, жалгыз отурган кыздын артындагы орунтукка барып отурдум. Кызды арткы турпатынан караганда ал мага тааныштай көрүндү. Ал баягы күнү киного чогуу кирген Айкөкүл экен. Аны көргөндө жүрөгүм туйлап кетти. Ичим жылып, тамырымдан кан эмес кандайдыр бир сыйкырдуу оттун илеби агылып тургансыды. Айкөкүлдүн жанына барып саламдашуудан сүрдөп, эмне кылаарымды билбей, китеп бетин ачпай туруп калдым. "Маңдайына барып эле саламдашып калсам туура эмес го, анын үстүнө китепке берилип, сабагын окуп жаткан кызга батынып ким сөз айтып, ким жанына бара алат. Ал деген адепсиздик да. "Мага мишать этпе" деп кабагын бүркөп кагып койсо, шагың сынып калат да. А мен ага кайтарып сөз таап айталбайм дагы". Деги мени ойлор чырмап алды.

Эмне болсо да кат ыргытып көрүүнү чечтим. Эмне деп жазсам?...

Алакандай ак кагазга мындай деп жаздым: "Саламтсызбы, Айкөкүл! Өткөндө сиз менен кездешкениме кубанам!" "Керээз". Ушундан башка сөз таба албадым. Кагазды эки бүктөп, алдына таштадым. Айкөкүл жанына кагаздын түшкөнүнө көңүл бурбастан окуп жаткан китебинен үзүлө алган жок. Балыкчы көлгө салган кайырмагынын көпөлөгү качан сууга чөгөрүн, кайырмакка кандай балык илинээрин күткөндөй, мен да кагаздан көзүмдү албай отура бердим. Китебинин экинчи бетин ачканда анын колу мен таштаган кагазга уруна калды. Айкөкүл кагазды алып окуп, башын өйдө көтөрдү да, жазган авторду издегенсиди. Кылчайып артын караганда баятан бери кыл жылдырбай тиктеп турган көзүмө анын жоодур көзү чагылыша түштү. Анын кайкалаган кирпичтери коюу кара каштарын калкалап турду. Ошондо ботодой көздөрүн, сүйкүм жүзүн көргөндө ичим элжиреп-эзилип кетти. Ал үн-сөзсүз башын гана ийкеп, өз ыраазычылыгын билгизгенсип жылмайып койду да, кайрадан китебине үңүлдү.

Менин ой-санаам, дегдөөм Айкөкүлдө болуп, китептеги сөз мээме

түшпөй, курстук иш жазам деп жаза албай, анын арткы турпатын тиктеп көпкө отурдум. Айкөкүлдүн жанына барууга даай албадым. Не кылар айламды таппай, бирок, залдагы тынчтыкты бузбай чыгып кеттим. Ал күнү Айкөкүлдү эсимден чыгара албай койдум.

Жекшемби күнү да китепканага барып, каталогдорду карап жатсам бирөө келип артыма туруп калганын байкадым. Кылчайып карасам Айкөкүл туруптур.

-Анча карабасаңыз көзүңүздү басмакмын,- деп жүзүнөн нур тама, үнүн аста чыгарып жылмайып турду.

-Келгениңизди дабышыңыздан эле билип койгом, - дедим ордуман тура калып.

- "Сүтак" Сиздин аңгемеңиз турбайбы?

-Кантип билдиңиз?

- Ошол окуган гезитти кайра алып окуп чыгып сиздин фамилияңызды эсиме түшүрдүм. Баягыда авторун унутуп калыпмын десем, унчукпай койдуңуз эле го?

-Мактанууну жакшы көрбөйм.

-Аа-а, "скромничать" эткен турбайсыңбы,- деп сөөмөйүн чычайтып койду.

Айкөкүл экөөбүз ушул китепканадан дайыма жолугушуп жүрдүк.

Бир күнү ага кыргыз драма театрында "Кароль Лир" болорун, ошону көргөнгө сунушумду айттым. Ал кыз бажырайган ак жумал жүзү менен мени карап койду да: -Мен да ушул спектакльди көргүм келип жүргөн. Барса-баралы,- деп ал макул болду.

Театрга кетип баратып, Айкөкүлдүн колун кармагандан, же аны менен жанаша баскандан корунам. Сөздү эмнеден баштоону да билбей баратып:

- Басылбек келип жатабы? - деп жибериптирмин.

- Ал менин эмнем эле? Сизге эмне кереги бар?

Айкөкүлдүн бул сөзү мага катуу тийди. Айтпай эле койбой деп ичимден өкүндүм. Ага кайрып жооп айталбай: "Жөн эле" деп ийнимди куушуруп койдум. Мен ага экинчи сөз айта алганым жок. Азоо тайдай болгон бул кызды чочутуп алып, өзүм кагуу жеп, экинчи ага жолуга албай каламбы деп чочудум. Деги аны менен жолугушуп туруу мен үчүн ушунчалык кымбат эле. Бул жолу экөөбүз тең адабибизди сактадык.

Экөөбүз "Кароль Лирди" көрүп чыкканда бири-бирибизге сөз учугун

ыргытышпай, өз-өзүбүзчө ой түймөгүн чубап келаттык.

-Айкөкүл!- дедим. Ал мени таңыркаган түрү менен карады.

-Баягы сен окуган “Сүтак” деген аңгеме менен “Кароль Лирдин” айырмасын байкай алдыңбы?- Ал бир аз ойлонуп калды.

-Кандай деп айтсам, “Сүтак” аңгемесинде энесин таштап кетип калган бала эненин каргышынан сүтакка айланган. Ал эми байкуш “Кароль Лирдин” каргышы дүнүйөкор, мансапкор кыздарына эмне үчүн тийбей, кайра өзү тилемчи болуп тентип кеткен? Демек, мында эки чыгармадагы терс каармандардагы ыймандуулуктун кетиши, - деп ал өз суроосуна өзү жооп берди.

-Атам айткан,- деди кыз сөзүн улап, - “Адамдарда ыйман кеткенден кийин каалаган жамандыкка, ыпластыкка барат”.- деп. Айкөкүл “Сүтактагы” каарманга жини келгенсип, анын автору мага да нааразы болгонсуп: “Эненин барк-баасын билбей, сезбей коюу дүйнөдөгү эң чоң күнөө. Билесизби, байкуш эне наристени өзү төрөбөсө да, ууз сүтү болбосо да ак сүтүн эмизбедиби. Аны толук кандуу адам катарына кошууга аз калганда энесинин бир сөзүн, өтүнүчүн укпай өз үйүнөн бездирип жиберүү, кыргыз элинин менталитетине ылайык келеби? Сиздин аңгемеңиздеги кемчилик, балада ыймандуулуктун кеткендиги. “Келечек куруучуларга эне-атаңарды таштап кеткиле деген чакырык айтмак белеңиз?” Анын түбү жакшылыкка алып келбейт. Атам: “-Эненин бир тамчы сүтү миң күнкү жасаган урматтоого барабар” экенин айтчу. Ал эми сиздин каарманыңыз эне сүтүн кантип актай алат?

Айкөкүлдүн бул сөзүн муюп угуп, анын акыл насаат айткан, турмушуна туура жол көрсөтүп турган ата-энеси, бир туугандары бар, бактылуу кыз экенине суктандым. Бирок, эне жөнүндө айткандары менин апама жасаган мерездигиме жебе болуп атылып, жүрөгүмдү канатып жатканын Айкөкүлгө сездиргеним жок. Анын “атасы чоң молдо окшойт” деп ойлондум. Мен да Мааданбек акеден: “Бейиш эненин этегинин астында” дегенин эшиткен элем. Андагы укканыма караганда, Айкөкүлдүн бул айткан сөзүнөн улам эне затынын бала үчүн көңүлүнүн кирсиз тазалыгы, бу жарык дүйнөдө бүт баарынан асыл, бүт баарынан ыйык экенин, бүт баарынан бийикте турарын сезбей коё алганым жок. Ошондо капысынан эле апамдын элеси көз алдыма тартыла калды. Ал баягы Сүтак ойготкон айлуу түндө айылды жаңырта бакырып ыйлаганымды эч ким укпасын, эч ким туйбасын деп жылаңач денемди

көтөрө калып жумшак төшүнө оозумду басып, үйгө алып келип жуурканга ороп жаткызып жатып: "Туубасам да тутунган, ак сүтүмдү эмген баламсың" деп ыйлаган эле. Өз жашоосунун түйүнүн чечип жатып, апам мен үчүн ыйлаганын анда баамдаган эмес экемин. Көрсө, апамдын кубанычы да мен, түйшүгү да мен, кайгысы да мен, үмүтү да мен экенин эми түшүнүп, мерез кыялыма зааркана өкүндүм. Деги бу жарык дүйнөдө боорукер адам аз болду бекен деп ойго батам. Жан дүйнөмдү аралап учкан мына ушул кыял элестери менен аралашып кетип Айкөкүлдүн жатаканасына кантип келип калганымды сезбептирмин.

- Сиз сөзгө сараң экенсиз, мен сизден көп сөз угам го деп ойлодум эле. Эмне унчукпайсыз? - деген Айкөкүлдүн сөзү мени селт эттирди.

- Сүтак жөнүндө ойлонуп келе жатам.

- Сүтак жөнүндө? Баса, Басылбек сизди "Сүтак" деп айтпады беле? Айкөкүл наристе баладай кыткылыктады, ал кайра күлкүсүн заматта токтотту да, кабагын бүркөп мындай деди:

- Анын ой жүгүртүүсү, жүрүм-туруму өтө шектүүдөй. Мен аны өткөндө эле байкагам. А сиз андан оолактап, көп жакындабай жүрүңүз.

Мен ага жооп бербей, ийнимди куушуруп тим болдум. Бирок, ал экөөбүздүн жылдызыбыз бала чагыбыздан эле каршы экенин ага айтпадым.

-Ошентсе да Басылбек болбосо сиз экөөбүз кездешмек эмеспиз, туурабы? - деди ал.

-Тагдырдын буйругу менен Басылбексиз эле сиз экөөбүз таанышып калсак анда ынтымагыбыз мындан да жакшы болмок экен!- дедим.

-Мындан ары дайыма кездешип туралы анда.

Айкөкүлдүн бул сөзү менин делебемди козгоп жиберди. Ушундан улам анын ички сезиминде билинбеген купуя сыр бар экенин жүрөгүм кубануу менен сезди.

-Кошуңуз!-Ал мага колун сунду. Мен андан ажырагым келбей кыйылып туруп: -Биз бат-бат кездешип туралы, - деп Айкөкүлдүн сөзүн кайталаганга араң жарап колумду сундум. Анын назик колун кыса кармаганымда жүрөгүмдүн оту дүрт этип жиберди. Тагдыр мени ачык-айрым, сөзүн даана, оюн так айткан, акылдуу ой-жүгүртө алган кызга тааныштырганына кубануу менен жатаканама келдим. Ушундан баштап Айкөкүлдүн элеси бүтүндөй денемди ээлеп, жүрөгүмдү, жан дүйнөмдү арбап алгансыды.

“Дайыма кездешип туралы”. Эмне үчүн ушул сөз оозунан чыгып кетти? Деги анын ой-санаасында эмнелер бар болду? Анын жүрөгү ким деп согот болду? Азыр ал ким жөнүндө ойлонуп жатты экен? Уктоонун алдында ушул суроолорду чече албай кыйналдым. Бирок, көөдөк Басылбекти анын чыпалагына да теңегеним жок.

Бешенесинен нур жанган, бүткүл мүчө-түзүлүшүн кол менен жасап койгондой болгон ушул кыз менен таанышканымдан бери мурда кыйнап, жүрөгүмдү мыкчып, айламды кетирип жүргөн жалгыздык жөнүндөгү оор жүк кайдадыр кайып болуп кеткендей, денем жеңилдене баштаганын сезем. Айкөкүл менен эриш-аркак түгөйлөш жашагандай болуп таттуу кыялга батып, жалгыздыгымды унута баштадым. Жуурканга оронуп жатып, Айкөкүлдүн жылуу алаканын кайрадан кармап, аны жүрөгүмө баскым келди...

Эртең менен мен түшүмдөн чочугандай болуп ойгондум. Комнатадагы балдар таттуу уйкуда жатышкан экен. Күндүн нуру терезеге кыйгач тийип, комнатаны жапжарык кылып турду. Бирок, негедир менин делебем козголуп, алдыда мени бир нерсе күтүп тургансыйт. Албетте, мени азыр университеттин актовый залы күтүп турарын билем. Маркстик философиянын негиздери боюнча лекция өтүп жатты. Залда толгон студенттер. Профессордун лекциясынан тажап, залдан эртелеп эле чыгып кетип, Айкөкүлгө учуп жетсем дейм. Бирок, мени ушул аудиторияны ыйык туткан, аны сыйлоого болгон касиет токтотуп турду. Анын үстүнө “Айкөкүл деле менчилеп сабагында, лекция угуп отургандыр” деп ойлондум. Ошентсе да жүрөгүм Айкөкүлдү көрүүгө алып учат. Профессордун лекциясы бүтөрү менен Айкөкүлдү көздөй “чу” койдум. Деги адам өмүр-жашоосунда алдыда бир табышмактуу окуя болорун жүрөгү сезип турса да аны этибарга албайт. Бирок, алеп-желеп болуп жүрүп, өзүңөн-өзүң бир кырсыкка кабылып, ал окуя өтүп кеткенден кийин гана “Каап, мындай кылганда болмок экен”, - деп кейип калмайбыз да бар.

Кыздар институтуна кирип Айкөкүлдүн курсташ кыздарына жолуктум: - “Айкөкүл бүгүн сабакка эмнегедир келбей калыптыр, жатаканада эле” - дешти алар. Ал жакка учуп жетип эшик тоскон кемпирге ээ бербей, Айкөкүлдүн комнатасына кирип бардым. Ал кроватында жуурканга оронуп алып өпкө-өпкөсүнө батпай ыйлап жатыптыр, ыйлагандан көзү шишип, өңү ач күзөндөй купкуу болуп кетиптир. Ал менин келгенимди билсе да жуурканга башын катып эч карабай койду.

-Айкөкүл, эмне болду, сени ушул ахывалга ким алып келди?- дедим жалооруп.

-Эмне үчүн чакырттың?- деди жуурканга башын каткан боюнча.

-Качан? Каякка? Түшүнсөм буюрбасын.

- Сен да Көөдөктүн бирисиң,- деди ачуулана.

Аңгыча эшик тоскон аял келип, мага суук сөзүн агытып:

-Комнатадан чыккының! Бейчеки кишилер кирбейт. Кандай сөз түшүнбөгөн айбансың? Сен эмне койсуңбу? Тургун дейм, азыр милиция алып келип каматам. Балким, түндөгү балдардын арасында сен да барсың?"- деп ачууланды.

Айкөкүлдүн ыйынын себебинин чекесин эми түшүндүм. Болду-болбоду көөдөк Басылбек келгенин билдим да:- "Көөдөктүбү, мен аны өлтүрөм!"- деп комнатаны жаңыртып кыйкырып ийдим. Аялдын түрткүсү менен Айкөкүлдү жалгыз калтырып эшикке чыктым. Бирок, "Көөдөктү кайдан табам!" Башым айлан-көчөк боло түшүп, терекке жөлөнө калдым. "Сен да "Көөдөксүң!" деген Айкөкүлдүн сөзү жаңырык болуп кулагыма айтылып жатты. Баскан багытым да кай тарап экенин билбей, таң атканча арак ичип чыккан алкаштарча көчөдө темтеңдеп келе жаттым. Бирок, мен өз жатаканамдын жанына келип калганымды сезбепмин.

-Сага эмне болду Керээз? - деди тааныш үн. Көрсө, менин жатаканамдагы балдар түштөн кийин сабакка кетип баратышкан экен.

Канат мени колтуктап жатаканага киргизип койду. Жатаканада жалгыз олтуруп, өзүмчө буулугуп кроваттарды көтөрүп, ала салдырып, стол үстүндөгү бычакты алып, полго сая ыргытып, ал бычакты ким бирөөнүн жүрөгүнө малып алууга кыжынып жаттым. Мына ошол кезде комнатама шып этип көөдөк Басылбек кирип келсе болобу. Ал бажырая жылмайып, менин колумдан кыса кармап: - Керээз дос! Мен сага келдим. Мен үйлөнө турган болдум,- деди.

-Кимге? - дедим ачуулуу.

-Кантет, сен эмне болуп калгансың, корсулдап? Албетте, Айкөкүлгө!

-Айкөкүлгө сен тең эмессиң!

-Эмне үчүн, анан сен теңсиңби?- деди ал да ачуулана.

-Айкөкүлдөн айланган акмак!- дедим ачуум төбөмө чыгып.

-Келжиребегиниң. Айкөкүлдү өзүм тапкам, өзүм алам.

Мен аны жакасынан кармап бет талаштыра коюп- коюп ийдим! Экообүздүн бир кездеги мектептегидей былчылдашмай мушташ ушул

ээн комантанда кайта башталды. Ал мени эки колдоп камырдай эле мыкчып коёмун деп ойлоду окшойт, жакамдан кармап муунтуп баратканда тизем менен курсакка тээп жибердим. Анын колу жакамдан бошоп кетенчиктеп барып, дубалга жөлөнүп калды. Ал костюмун чечип жиберди да мени көздөй жолборстой атырылды. Жаагымдан капшыра кармап, дубалга түрттү эле өпкөм куушурула түштү. Экинчи мени муштаарда экөөбүздүн ортобуздагы отургучка чалынып жыгылып кетти. Эгер ал ордунан туруп кармап калса өлтүрүп коюшу сөзсүз эле. Ошол кезде стол үстүндөгү нан кесчү бычакка чуркап жеттим да бычакты көрсөтпөй аркама жашырып: -Эгер жаныма келсең сайып таштайм, жолобо! Чыгып кеткин эшикке, сыйың барда чыгып кет!- деп бакырдым.

- Сен энеңди урайын, момунумду саясыңбы, я!- деп ал бармагын сөөмөй менен ортонунан чыгарып мени келекелей баштады. Мен столду айлана качып, ага карматпоого аракеттендим. Мени басып жечүдөй болуп атырылып күү менен келаткан Басылбекке бычакты тосо бердим. Бычак анын курсагына "бырт" этип кирип кеткендей болду. Кантсе да Басылбектин күрөктөй болгон алаканы сол жаагыма тийгенде кулагым дүңгүрөп, көзүмөн от чагылыша түштү. Ошондо ал "икий" деп алаканы менен оң жак курсагын басып калды. Анын алаканы кыпкызыл канга боёло түштү. Ал кроваттын башын кармап турду да ага отурайын деди окшойт, курсагын алаканы менен баскан боюнча көмөлөсүнөн кулады. Ошол учурда эшик ачылып, мени менен жатаканада чогуу жаткан балдар кирип келишти. Унгусуна чейин кан болгон бычак ошондо гана колумдан полго түштү. Кроваттын астында Басылбектин курсагынан шорголоп кан агып жатты. Көп узабай эки милиция келип, эки колумду артыма кайрып алып кетти.

Ошентип, көз ачып жумганча менин тагдырымдын таш-талканы асманга сапырылды да калды. Турмушум мындай болот деп үч уктасам да түшүмө кирчү эмес. Боорумду жерден көтөрүп, жалгыздыкты унутуп, жашоо маңызын эми гана туюп, махабат жытын искей баштаганда башым түрмөдө болгонуна ичим ачышат. Көөдөк Басылбек менен капыстан байланышып калганыма өкүнөм.

Камерадагы уйкусуз түндөрдө Айкөкүлдүн бажырайган элеси көз алдыма тартылып: "Мындан нары кездешип туралы" деген сөзү кулагыма угулуп тургансыйт. Тагдырымдын мындай кырсыкка туш болгону ал билди бекен? Жүрөгүмдөгү бир назик сезимди ойготуп

кеткен ошол кыз мен жөнүндө билген болсо, туйган болсо, сезип калса анда мени дини кайыр, энесин таштап, андан безип, мерезденип жүргөн маңкурт, адам өлтүргөн канкор катары көрүп, мындан ары түк кездешпей, жүзүмдү да карабай коёрун эстесем жүрөгүм тилинип, туз куйгандай ачышып күйүткө малына түшөт.

Күлүмсү жыттанган, күүгүм тарткан камерада жатып күн нурун көрүүгө, айдарым жер аргысын кере жутуп дем алууга зар болом. Темир каалга качан шарактап ачылып, колумду артыма алып, кол кишен салып милициянын астына түшүп, тергөө сурагына барарымды күтүп жатканда көңүлсүз ойлор келе калат. Милициянын тергөөчүсүнүн "Кылмыш кодексинин 94-ст. 2-бөлүмү менен" атууга же 25 жыл түрмөгө кесилесиң" деген сөзүн уккандан кийин бүткөн боюм дүркүрөп кетти. Күнөөгө баткан байкуш башым муну ойлоп, күнөкөрлүктүн болгон чеги ушу го деп жүрөгүм түшүп, санаага батты. Деги алдыда мени кандай тагдыр күтүп жатты болду? Күнөөм жеңилдээр бекен?!...

Ушул ой түйдөгүн чубап отурганда эшик шарактап ачылып, милиция баш багып: -Жаркынбаев, суракка!-деп чакырды. Мен колумду артыма алып, эшикке чыгып милициянын алдына түштүм. Камера эмес түрмөнүн короосунда да эрке жел үчүн эркиндик жоктой. Коридордон короого чыгуучу эшикке жеткенде ачык каалгадан башымды чыгарып, абадан дем алганы тынымга токтой калдым.

-Бас, бас! Эмне токтоп калдың? -Күрсүйгөн милиция желкемден түрткүлөдү. Көз ирмемдеги эркиндиктин барк-баасы ошондо билинди. Эркиндигиң жок болсо абага да, сууга да зар болот экенсиң. Кара булгаары менен капталган эшикке келгенде милиция мени токтотту да эшикти ачып башбага: "Уруксат бекен! Алып келдим!- деди.

-Киргиз!- деген үн чыкты. Босогодон аттап өтүп кабинетке киргенимде креслого чалкалай отурган, көк бешмантчан, көкала чачын аркасына тараган, жашы ортолоп бараткан кишинин маңдайына токтоп калдым. Бул мени биринчи тергеген милициянын тергөөчүсү эмес, прокурор экенин анын кийиминен билдим.

Анын тикирейген курч көздөрүнөн кандайдыр бир токтоолуктун, өкүмдүктүн, кыйла ойлонуп иш кылуучулуктун, үч өлчөп бир кесүүчү тактыктын белгиси көрүнүп турду.

-Атаңдын аты ким?- деп сурады прокурор.

Мен атамдын атын да, өз атымды да айтып бердим. Ал туулган жылымы да сурады. Аны да айттым.

-Тергөө делонун ичиндеги барактарды барактап жатып:

-Отур!- деди столду көрсөтө.

Бир кадамча алдымда турган отургучка барып отурдум.

-Сен кылмыш кодексинин кайсы статьясы, канчанчы бөлүмү менен соттолуп жатканыңды билесиң да?

-Ооба, 94- статьянын 2-бөлүмү менен.

-Сен өлтүргөн Байдөөлөтовдун боорун бычак тилип кеткенин медэкспертиза аныктаган. Кана, эми сен чыныңды айтчы, өлгөн Байдөөлөтов Басылбек менен мурда эмне чырыңар бар эле?

Суроонун мындай капысынан, нары чечкиндүү берилишинен улам Басылбек экөөбүздүн ортобуздагы учкундун тутанып, ал жалындап жалбырттап кетишине себепкер болгон Айкөкүл жөнүндө айтып ийе жаздап, оозумду таптап барып токтоп калдым да, жоопту бир аз кечеңдеттим. Анткени, Айкөкүлдү милициянын түрткүнчөгүнө калтырууга, аны жүрөк үшүн салган суракка кириптер кылууга жүрөгүм даабады. Бул жөнүндө ойлоно калдым да:

Басылбек экөөбүздүн мектепте окуп жүргөндө эле кастык мамиледе экенибизди, ал мага чоң чыгып, көп учурда кордоп, кемсинтип жүргөнүн айттым.

-Эй, жаш кезиңдеги чыр-чатакты сураган жокмун. Азыр ортоңордо бөлүшпөгөн эмне талашыңар бар эле деп жатам?

-Ал мени "Сүтак", мажүрөө "Сүтак" деп көп кордоп, көп басынтчу.

-Сүтак десе эмне экен, ошого эле жиниң келип, бычак менен сайдыңбы? - деп ал, менин түз жооп бербегениме жинденди.

-Сүтак деген энесин таштап кеткен дини кайыр бала, эч нерсеге алы жетпеген бир макулук Сүтакка айланып кеткен. Мени ошого теңеп жатпайбы.

- Сенин бул легендаңдын бул жерге кереги жок. Кеп Басылбек сенин жатаканаңа келип, экөөңөр бир нерсе талашып урушкансыңар?

-Прокурор мени жеп ийчүдөй болуп, көзүнүн үстү менен тикирөө карады.

Анткор прокурордун бул суроосунда, сууга ыргыткан кайырмагына бөлөк дагы бир илинчек илинээр бекен?- деген оюн билип турсам да Айкөкүл жөнүндө ооз ачканым жок.

-Жатаканама келип алып, бир нерседен кыйкым таба албай эле өзүнөн-өзү кыжынып уруш чыгарды,- дедим башымды шылкыйтып.

Прокурор менин оюмду дагы бир жолу чаташтыргысы келип, ушул

эле суроонун түбүн тешкичекти сурай берүүнү чечти көрүнөт.

- Сен менин суроома түз жооп бербей жатасың. Ал сенин жатаканаңа келип жөндөн-жөн эле эмне үчүн чыр чыгарды? Экөөңөрдүн ортоңордо бөлүшө турган, талаша турган маселе бар беле? Балким, алтыныңарды бөлүшө албагандыктан чыр болгондур же талашкан кызыңар бар беле?

Прокурор креслодон тура калып, эки колун шымынын чөнтөгүнө салып керсейе: -Кана, жооп берчи?- Ал кашын серпе мага карап мыскыл аралаш жылмайып койду. Анын бул мыскылдуу жылмайышынан "Сенин чыккыйыңдын талуу жериндеги түйүлгөн тамырыңды кармадымбы" деген оюн туюп, эсим чыгып, эмне деп жооп береримди билбей турдум. Ушул чакан бөлмө мен үчүн өтө тардык кылып, төрт дубалы төрт жактан кысып, демимди чыгарбай думуктуруп келаткандай сездим өзүмдү.

-Ортобузда бөлүшө турган эч нерсе жок, - дедим, тынымдан кийин ийнимди куушуруп. -Бир жолу курсташ кыздарым менен келатканымды көрүп калып ошолордун бири менен, тааныштыр деп жанымды койбой жүрдү. "Таанышсаң өзүң тааныш" деп болбой койдум. Ошондон баштап ал мага жини келип, жаман сөздөрдү айтып кордоп, кемсинтип жүрдү. Жатаканама келип "Сен эмне менин сөзүмдү укпайсың? Шөптүрөп жүдөп, балдардан тепки жеп эле жүрчү эмес белең"- деп мени кордогондуктан ачуум келип: - "Эшикке чык, кеткиниң!- деп бакырдым. Ал мени "Бакырба!- деп жаагымды кабыштыра кармап, дубалга жабыштыра түртүп жиберди. Анан экөөбүз мушташа кеттик, -деп сөзүмдүн баш жагын калп айтып, аягына болгон чындыкты уладым. Прокурор буга бир аз муюп, ишенип калды белем эми башка суроого өттү.

Прокурор столдун үстүндөгү оролгон кагазды жаза баштады да:

-Бычакты сага ким берди,- деп, ал баягы Басылбекти сайган кан болгон бычакты көрсөттү.

-Столдун үстүндө нан кескен бычакты көрө коюп колума алып, саяйын деген оюмда деле жок болчу, жөн гана тап берип, айбат кылып тургам...

Прокурор сырлуу бир нерсени ичине катып билгизбей, кайсы сөзүнөн кыл жылдырбай бекем кармап калсам дегенсип, мени көз кыйыгы менен карап турду.

-А сен эмне үчүн, эмне максат менен ага бычак сайдың? Балким,

андан башка да бир өчүң бар болуш керек?, - деп прокурор кайра чаргыта суроо берди.

-Эгер Басылбек мени өлтүрүп койсо эмне болмок?

Мен ага кайра суроо бердим.

-Сен мага суроо бербе, менин суроомо жооп бер!,- деди ал итиреңдеп.

-Колумда бычак жок болгондо мени өлтүрүп коймок. Ал мени эки койгондо эле өзөрүп кала жаздагам.

-Ой, сен оңбогон митайым окшойсуң. Кантип эле өлтүрө муштасын, сен деле жансың да же жумурткасыңбы, жарылып кеткидей. Такыр эле алың жетпесе эшикке чыга качпайсыңбы, же эшикти бекитип алды беле?

- Эшик жакты тосуп алган. Айлам кеткенде бычакты ала койдум.

- Кошо жаткан балдарың кайда эле?

- Окуудан тараганда жатаканама келсем Адыл менен Сыргакжок экен?

- Жатаканын эшигин эмне менен ачтың, же үчөөңөрдө үч ачкыч бар беле?

- Ооба, ал экөө тарых факультетинде.

Прокурор өтө майдалап, үтүрүнөн точкасына чейин, бирден терип-тепчип суроолорду берип жатты. Жашоомдун алдында эмнелер болооруна акылым жакшы жетпесе да, прокурордун бул түрпөтүнөн жардам болбошун түшүнүп турдум. Ал креслосуна кайра барып отуруп, мага дагы суроону берсем деп ойлонуп туруп калды. Алдындагы делону алып барактап ачып жатып, анын кайсы бир бетин үңүлө карап ичинен окуду. Анан бир аздан кийин:

- Маркум Басылбек экөөңөр кичине кезиңерден бери бири-бириңерди билишет экенсиңер. Ал мындан үч жыл мурда соттолгонун билесиңби? -деди прокурор.

- Соттолгонун билбейм. "Кайда иштеп жүрөсүң?" деп сурам, турмуш окуусунан келгениме үч ай эле болду. Калганы "секрет". Иш болсо көп" деп койгон. Мен мунуна түшүнгөн эмесмин...

-Азырынча бүттү... -Прокурор оң колунун алаканы менен алдында турган делону бир чапты да, темир шкапка салып койду. Ал мени кыраакы көзү менен карады да столдун үстүндөгү кара точканы басып койду. Ошол замат эшик ачылып жанагы мени алып келген милиционер далдайып босогодо туруп калды.

-Алып кет,- деди прокурор.

Узун коридордо үн- сөзсүз ойго батып келатып Сыргак менен Адылды көрүп калдым. Аларга да менин залакам тийип, милицияда суралып жүрүшкөнүн көрүп, уялганымдан бетим чымырай түштү. Милиция алар менен учураштырган жок. Айкөкүлдүн бул жерде болбогонуна өзүмчө кымыңдадым. Милиционер камеранын эшигин ачып мени ичке киргизип ийди да анын чагарагын калдыр-шалдыр эттирип кулпулап, цементке такаларын тарсылдатып басып кетти. Тынчтык өкүм сүрдү. Ушул тынчтыкта ой жүгүртүп жатып жанагы сурактагы акыркы берген суроодон улам жакшылыктын жышааны темененин көзүндөй болсо да шоолаланганын сездим.

... Өз башыма мүшкүл иш түшкөндө ал-абалымды сурай турган жакыным болбогондон кийин, барын ойлоп жатып, баягы интернатта окуп жүргөндө дарбазанын сыртында мени күтүп турган апам эске түшөт. Мени ушул тагдырга алып келген апамдын каргышы го деп да ойлоном. Чын эле Сүтактын кейпин кийип, көктүккө, мерездикке салып, апамдын оюн аткарбай койгонум, эми минтип ага жете албай, анын караанын көрүүгө зар болуп жүргөнүмдү сезип, өзүмө-өзүм жиним келип, өзүмдү-өзүм жемелейм.

Күн шооласын көрбөгөн, кабагы бүркөлгөн, күүгүм тарткан камерада жатып, бүтүндөй денем өзүнөн-өзү талыкшыйт, талмоорсуйт. Түрмөнүн нымдалышкан загы өтүп, оорулуу болуп калбагай элем деп корком. Деги ушул жарык дүйнөдө жашагым гана, жашагым гана келет. Анткени, өмүр сапарымдын жолу эми кеңейип, узарып, улам өр тартып баратпады беле. Быйыл боз короодо жыйырма төрткө чыгам. Артка кылчайсам босогосун алгач аттаган мектептеги, балдар үйүндөгү жылдар, солдаттык турмуш эске түшөт. Университет... Эмнегедир көз ачып жумганча, көз ирмемче бат эле, өтө бат өтүп кеткен ошол жылдардан эмне алып калдым? Эми мындан ары ала турган мүмкүнчүлүктүн бардыгын текке кетирип, эч нерсе алалбай калам го деп жүрөгүм сестенет. Дүпөйүл ой менен саргарткан санаа адамды чүнчүтүп жиберет тура. Башка кайгы түшкөндө оюңа жакшылыктын элеси да келбей калат экен.

... Санаа тарткан соттук сурак да аяктады. Басылбектин мурда кылмыш кодексинин 108-статьянын 1-бөлүмү менен соттолгону, менин күнөөмдү жеңилдетти. Сот менин жаштыгымды, мурда соттолбогонумду, өз күнөөмдү мойнума алып кечирим сураганымды эске алып, атуу статьясын алып таштап он беш жыл эркимен

ажыратты. Анын беш жылын күчөтүлгөн режимде өтөмөй болдум. Айла канча маңдайга жазылган жазуу ушу да, андан качып кутула албайсың. Тагдырдын мага күн мурунтан камдаган жазасын кыңк этпей өз мойнум менен тартып, кордуктун күнүн өткөрүп, тозоктун отунда жүрдүм.

Молдовановкадан Красноярскийдин түндүгүндөгү “Н” түрмөсүнө алып келди. Бул түрмө мага тааныш эле. Тагдыр мени ушул жерге кайра алып келгенине таңкалам. “Ат экинчи баспайм деген жерин үч басат” дегендей, мен да бул жерге экинчи келбеймин деп мындан үч жыл мурунураак эле кетпедим беле. Солдаттык милдетимдин көбүн ушул түрмөнүн түштүк тарабындагы тээ бийик мунарасына зонанын ичиндеги ар бир кыбыраган жанга байкоо жүргүзүү менен өткөрчүмүн. Бийик дубалдын кырындагы катар-катар тартылган тикенектүү зымдар кыймылдап калды дегиче шектүү жерлерди кылдат карап чыкчумун. Ар бир эки сааттык мөөнөтүмдү кирпич какпай түрмөнүн ушул зонасында күзөттү өткөрчүмүн.

“... Солдаттык сапарымдын мөөнөтү аяктаар айлар эле. Түрмөнүн батыш тарабындагы мунарада күзөттө болчумун. Түнкү саат төрт чамасы эле. Кирпиктерим чапталыша калып көзүм төөнөлө түшөт. Бир кезде туура жагымдагы бурч тараптан “топ” деген дабышты кулагым чалып калды. Мен автоматымды ийнимден ала коюп дубалдардын кырын карап чыктым. Бийик өскөн кайыңдын бутактары прожектордун жарыгын тосуп караңгылатып турган бурчтан шытыраган дабыш чыкты. Аста эңкейип карасам бийик дубал менен тең болуп узун караан көрүндү. Көзүмдү ирмеп-ирмеп бурчту карасам дубалга арта салынып тикендүү зымдын астынан сойлоп, нары бетке ашканы калган караан көрүндү. Ошол тарапты мээлеп автоматымды элеп калдым. Тревога башталып, казармада, түрмөнүн күзөт мунарасында сигналдар ачуу үн чыгарып, чырылдап жатты. Солдаттар заматта түрмөнүн айланасын курчоого алып калды.

Көрсө, жанагы караңгыланган бурчтагы узун караан эки качкын экен. Дубалдын сыртына күп этип түшкөн качкындын бутуна ок тийип, эч жакка жыла албай колго түшкөн. Бул “кыраакылыгым” үчүн мактоо баракчасы аскер-күзөт бөлүмүнөн мага берилген.

Мына эми ошол чуңкурга өзүм түшүп, кыйырына тикенек зым тосулган бийик дубалды сыдыра тиктейм. Тиги автоматчан күзөтчү конвойлорду, алардын ичиндеги мени да жек көрүү менен карайт.

Дарбазадагы күзөтчүнүн авчаркасы да бизди көргөндө арсылдап үрүп, чынжырын үзүп алчудай жулкунат. Тозоктун ушул түрмөсүндөгүлөрдү он чакырым алыстыкка жөө айдап барып тоңгон жерди каздырат. Колубузда резина кол кап, салмактуу барскан, темир кескич кечке түшпөйт. 2 кв. метр чуңкур казсаң бир күнүң үч күнгө эсептелет экен. Бирок, ага мен эмес андагылардын көбүнүн алы келчү эмес. Сууктун күчүнөн колуң какшап, заматта манжаларыңды ачып-жума албай, колуң селейип тоңуп калат. Абалымды ага жеткирбөө үчүн тынымсыз кыймылда болом. Кыймыл- аракет гана күнөөкөрлөрдүн өмүрүн ит өлгөн сууктан сактап калып жүрдү.

Алгач барганда боюбузга теңештирилген чуңкурду казып жатып өзүбүзгө өзүбүздүн денебизди ушул тоң каптаган жер алдына түбөлүк катуу үчүн каздырып жаткандай сезчүмүн. Ал эми мындай тоң жерди эмне үчүн каздырып жатканын бизге түшүндүрчү эмес, а биз, түрмөдөгүлөр тозоктун мындай кыйноосуна айла жок кыңк этпей моюн сунчубуз. Ошол чуңкурдун жээгинде чыгып, жер казып жаткан арстоондордун сабын караганымда анын учу тээ алыста болуп, сууктун тумандуу мунарыгынан көрүнчү эмес. Кечкурун гана үшүгөн колдорун оозуна салып, көкүрөгүнөн жылуу дем келгендер, өпкөсүнө суук тийип күрсүлдөп жөтөлсө да эптеп чуңкурдан чыкканга жарап, бирине-бири жөлөнө ыкташып, түрмөнү көздөй илкип жөнөшөт. Чуңкурдан чыгалбай калгандары жанынын тынчына карап түбөлүк уйкуга кетишчү. Мындай көрүнүш күн сайын болуп туруучу. Деги Алла Таала эң жаман көргөн пендесин Кудайдын каарына калган ушул жерге, "ту" деген түкүрүгүң жерге түшкүчө тоңуп турган Сибирге, түрмөнүн түпкүрүнө тыгып, тоң каздырып кыйнаса тирүүлөй тозок эмне экенин, мерездик менен дини кайырдык, көктүк менен түркөйлүк эмнеге алып келээрин түшүнөт беле деп ойлоном. Тирүүлүктүн ушул кыйноосунда жүрүп эркиндикти, тоо арасында леп-леп соккон жер аргысын, макулук болсо да эркин учуп, кечки иңирден таң шоокумуна чейин Сүтактын таңшыганын айкын туйчумун. Ошондо, эркиндикке чыкканда, апамдын алдына барып кечирим сурарымды, аны эч кимге кор кылбай төбөмө көтөрүп багуу өзүмдүн парзым экенин ойлонуп жүрдүм. Кыш мезгили өз сапарын муз жалаган узун түнү менен өткөргөн сымал мен да түрмөнүн өмүргө коркунучтуу көлөкө калтырган каардуу күндөрүн өткөрүп жаттым.

Түрмөнүн тозогунда жатканымдан бери менин ал-жайымды сураган

эч ким болгон жок, эч кимден кат да келбеди. Кимден келмек эле? Мен кимге кат жазмак элем? Жалгыздык эмне экенин, жетим, томолой жетим кандай акыбалда болоорун эми, бир кездеги, интернаттагы кайгыдан дагы он эсе оорураак экенин ушул азаптуу күнгө туш болгонумдан бери жон терим менен сезип олтурам. Өзүм түрмөдө эркисиз болсом да, ой-чабытым эркин эле. Ал мени каякка гана алып барбайт, каякка гана учурбайт. Айрыкча “Жалгыздык” жөнүндө эстегенде чыгыш элинин бир ойчул акынынын “Калсаң дагы тепсендиде гүлгө окшош, көтөрө бил көңүлүңдү асманга..” деген ыры мени кыялга батырчу. Ошол күнү да тулку боюмду ушул сезим бийлеп алып, көөдөнүмдүн жылуу илебинен мына бул ыр саптары сызылып чыгып, аны күндөлүгүмө түшүрдүм.

Армандуу муңум ичимде,
Айтылбай келет эч кимге.
Муунтуп турса жалгыздык,
Муңканат Сүтак кеч кире.
Апасын жоктоп макулук,
Аптыга ыйлайт, эчкире.
Өчүрбөй жандыр үмүттү,
Өксүктө калчу сен беле?!
Кайраттан, көтөр башыңды,
Кайгыра бербей кечке эле.

Көркөм чыгармачылыктын ыкмаларын билбесем да, чыныгы поэзиянын кудуретине акыл-сезимим, ой-чабытым жете бербесе да бул ырды кайра-кайра окуп, анын ыргагына жүрөгүм толкунданып, жалгыздыктын ызасы менен азабынан, өксүгү менен күйүтүнөн өзүмдү алаксытып, өзүмө-өзүм кайрат берем. Бул ыр мени түрмөнүн мүшкүл азабынан улам өзүмдү эч нерсеге жараксыз кылып таштап жибербөөгө, биротоло чөгүп кетпөөгө, келечектен үмүт үзбөөгө үндөп тургансыйт. Үнүмдү бийик чыгарып ыр саптарын кайталап жатканда камеранын каалгасын шарактатып ачып кирген назиратель:- “Мына сага кат келди. Каттын ичинде да кат бар окшойт, өтө калыңдыгына караганда”, - деп катты колума карматты. Каттын келиши жүрөгүмдү толкундатып кубантып жиберди. Анын сыртында Айкөкүлдөн келгени жазылып турат. Катты шашылып окуй баштадым. Анын этегине

чыксам да кайра дагы окугум келди. Аны ушунчалык сүйүү менен окуй бердим.

- "Сиз мени ар дайым эстеп жүрөт окшойсуз,- деп жазыптыр ал.- Анткени, менин түшүмө көп кирчү болдуңуз. Мен сизден кечирим сурайын деп ушул катты жазып олтурам. Бул катты жазуудан мурда Сиздин адресиңизди таппай көп убараландым. Акыры Молдовановкадагы түрмөгө барып, Сиз жаткан түрмөнүн адресин алдым.

Сизге ушул катты жазбай эле койсомбу дегем. Бирок, негедир жүрөгүмдөгү бир керемет күч жаздырып жатканын Сизге айтпай кое албадым. Ал сыйкырдуу касиеттин пайда болгонун баягы кечте Сиздин колуңузду кыса кармап жатып "Ар дайым кездешип туралы",- деп айтып ийгенимден, бул сөз оозумдан кантип чыгып кеткенин билбей калганымдан баштап сезгемин, туйгамын. Менин жүрөгүм ошондо сиздин ой-пикириңизге, сунушуңузга каршылык көрсөтө алмак эмес. Анткени, сиздин элесиңиз менин ой-санаамды бүтүндөй бийлеп, байлап алып, Сиз үчүн Кудайдан тилегеним бир гана жакшылык болуп калган. Эгер андагы каргашалуу кырсык бизди торуна чалынтып, сормо сазына малбаганда, экөөбүз бири-бирибизге эриш-аркак болуп жүрмөк элек. Ал эми бул кырсыкты Сиз үчүн мен алып, атайлап эле мен гана алып келгендей сезип жүрөм. Жыл маалынан ашып калса дагы бул ой менин жүрөгүмдөн кетпей койду.

... Жатаканама кирип барганда жуурканга чүмкөнүп, менин өксүп ыйлап жатканымдын себебин Сиз ошондо түшүндүңүз го деп ойлойм. Ошондон улам Сиз мен үчүн, менин өчүмдү Көөдөктөн алыш үчүн оор кирипке туш болгонуңузду кантип түшүнбөй коёюн. Эмне үчүн сизди сураган соттук суракка катышкан жокмун? Эмне үчүн сиз мени күбө катары чакырткан жоксуз? Мен бул суроолорго кечигүү менен жүрөгүмдөн жооп алдым. Анткени, сиз мени аягансыз. Тергөө кызматкерлеринин алдына салып түрткүнчүк кылбайын, басынткандын үстүнө басынтып, менин жүрөгүмдү канатпайын дегенсиз. Бирок, мен Сиз үчүн бардыгына кайыл болмокмун. "А өзүң эмнеге келген жоксуң?" деп мени күнөөлөсөңүз болот. Ошол каргашалуу күндөн кийин өзүмө келе албай, эл аралап чыга албай, теңтуштарымдын бетин карай албай уялып, өлбөгөн төрт шыйрагым эле калган. Деги эл көзүнөн жашынуу барынан кыйын экен. Мындан аркы өмүр жолумдун супсак болоруна туталанып, өлүп жаным тынганын артык көрчүмүн. Бирок, мен жакшы көргөн сиз бар экенин,

ошол жүрөгүмдүн тынчын алган сизди таштап өз өмүрүмдү кыя алган жокмун. Сиз экөөбүз аз жолугушуп, аз сүйлөшкөнүбүз менен бири-бирибизге керектүү жуп адамдардан экенибизди сезгем. Ошондон болсо керек, баягыда Сиз экөөбүз кол кысышып коштошкондо жарым саат өтпөй эшикте бирөө мени чакыртып жибериптир. “Эмнеге кайра келди экен? Эмне болуп кетти?”- деп, Сиз жөнүндө тынчсызданып эшикке чыгып жүрбөйүмбү?!...

... Айыпсыз кордолгондон кийин санаам самандай чачылып, уйкум качып уктай албай, ооруп ооруканада жатып калганымды апам угуп жетип келиптир. Апам менин санаа тартып арыктап кеткенимди билип, ооруканадан чыгарып, айылга алып кетти. Атам менин маңдайымдан өөп жатып: “- Окуймун деп жүрүп убагында тамак ичпей, ийрейип арыктап кетипсиң. Окубасаң окубай деле кой балам. Сени менен тең кыздардын баары турмушка чыгып очор- бачарлуу болуп калышты. Сен деле ошентип ал, жетим эле балага чык. Жетимдер оокатка бүйрө жана бышык келет”, - деп коёт. Адатта кыз бала апасына жакын келип, ичтеги сырын айтышат тура. Мен сиз жөнүндө жана сизге болгон сүйүүм жөнүндө, анан Көөдөктөн кордолгонум жөнүндө жаагымдан ылдый куюлган жашым менен кошо апама айтып бердим. “Баланын кырсыкка кабылышы эненин жүрөгүнөн өтөт” деген сөз чын тура.

- Олдо кагылайын кызым а-ай! Өзүңдү да, мени да кайгыга салган турбайсыңбы, - деди апам мени кучактап. Апам мени, мен апамды кучактап ыйладык. Ошентип, менин бул кордолгон аргасыз абалымды апам менен гана сиз билесиз. Эсиңиздеби, мен өзүмдү кармана албай жиним кайнап, жүрөгүм тилинип канап, арманым ичиме толуп, эркектердин баарын кара мүртөз, муз жүрөк, дини кайыр, жүзү кара катары көрүп турганда Сиз жатаканама кирип келбедиңиз беле. Ошондо Сизди да күнөөлөп: - Сиз да Көөдөктүн түгөйүсүз!- деп айтып ийгенимди азыр эстесем уялып кетем. Эгер бул сөз сизге катуу тийсе кечирип коюңуз.

Кудайым кыздарды эмне үчүн алсыз кылып жаратты экен? Мен алсыздыгымдан кыз балага таандык болгон наристе тазалыгымдан айрылып, ажырап отурбайымбы.

- Мени кыз кылып төрөбөй эле койсоңуз болмок,- деп апама да күнөө коюп коём, уялбай.

-Алты эркек баладан кийин “Эми кыз бер, садагасы Кудай!” деп Кудайга жалынып жүрүп сени таап алгам,- дейт апам көз жашын аарчып жатып.

Апам мени жүрөгүм чалдыккан илдеттен арылтууну, кордолуп-басынган ой-санаадан, кайгы тарткан уялуудан алаксытууну ойлоп, Юстиция министрлигинде иштеген Исхак байкемден "Есентуки" курортуна путевка таптырып келиптир. Кавказ аймагынын бул чөлкөмүндө адам кабылган илдеттен арылтуучу бейиштей касиеттүү жерлери көп экен. Анын таза абасы, пейзаждуу кооз жерлери, дары суулары денеңдеги бардык илдетти саат сайын, минут сайын тынымсыз жууп тазалап тургансыйт. Минвода, Железноводск, Беш-Тоо, Ысык-Суу, Кисловодск сыяктуу жерлердин пейзажи негедир сүйкүмдүү, назик келип, делебемди козгоп, жүрөгүмө канат байлап, Кавказ тоолорунун чокуларына алып учат. Есентуки бөксө тоосунун бийиктигинде туруп, түштүк-батыш тарабынан "Жер эненин аппак эмчегин" көрүп аябай таң калдым. Ар кандай салыштыруунун канчалык маани-маңызы бар экенин аны жан дили менен туйган, жүрөгү менен сезген гана адам билет болуш керек. Көрсө, ал Эльбурс тоосунун чокусу экен. Көргөндөр аны "көмкөрүлгөн казанбак" дешсе, мен "Жер Эненин аппак эмчегине" салыштырдым. Ал сүткө жуурулуп, сүттөн жаралгандай көк жашыл горизонттон аппак болуп көтөрүлүп турат. Булуттар аны үрпүнөн соруп, сүтүнө тоюп эмчектин капталдарында үргүлөп тургансыйт.

Беш Тоодон Лермонтов дуелге чыгаар күнүнүн алдында өзү жөө кыдырган жерлерди, үңкүрлөрдү, булактарды көрүп чыктым. Асман тиреген карагайлар керегелеп турган акындын мерт болгон, жан берген жериндеги эстелигине сүрөткө түштүм. Бир да мык колдонбой курулган Достоевский түшүп жүргөн мончого жуундум. Ушул имараттын бурчтарында улуу жазуучунун "Кор болуп, ыза көргөндөр" романындагы кор болгон айыпсыз кыздын элеси көз алдыма тартыла түштү. Жүрөгүмдү кайрадан канатпоо үчүн ал кызды элестебөөгө аракеттенип, оюмду башкага бурам.

Железноводски тоосунун чокусунан оргуштап агып чыккан булактан жүз чайып, суусунубуз канганча ичтик. Тоо ылдый кулаган булак суусу менен жарышып ойго түштүк. Кыбыланы бет алып аккан "Кыз булакка" токтодук. Бизди алып жүргөн экскурсовод менин жүрөгүмдүн илдетин айыктырган бир сонун легенда айтып берди:

... "Илгери, илгери бир кандын жалгыз баласы менен бир кедейдин жалгыз кызы экөө сүйүшүп калат экен. Бирок, кан кедейдин кызын келин кылып алууга каршы чыгат. Баласына бөлөк өлкөнүн канынын

кызына куда түшүп, кырк күн той берип, калыңына өрүшү толо мал берип, ал эми кыздын атасы болсо, кырк төөгө жүктөп сеп берип кызды алып келет экен. Бирок, жер жүзүндөгү бардык байлык, бийлик, жыргал жигит үчүн эч кандай мааниге ээ эмес болучу. Бала берсе сүйгөн кызсыз өмүрдүн өзү да маңызсыздай сезилген. Бала үйүнө жолобой, сүйгөн кызы экөө тоо арасына качып кетишет. Каардуу кан баласы менен кызды издеттирип таптырып, экөөнү эки башка орго салдырып коет. Бир күнү кан дүйнөгө атагы чыккан молдолорун, бүбү-бакшыларын, дарымчы-сыйкырчыларын алдырып келип: “Кызды балам тааныбагандай кылып сыйкырлап бергиле”, - деп буйрук берет. Бүбү-бакшы молдолору дуба окуп, сыйкырчылар кыздын чачын куудай агартып, бетин бырыш бастырып, кудум мастан кемпирдин кейпине айландырып салышат. Бир айдан кийин экөөнү ордон чыгарышып, жолуктурушса бала кызды тааныбай коёт. Бала сүйүү бешигин терметкен тоолордун арасынан, махабат күүсүн черткен, сүйүү ырын ырдаган касиеттүү булактардан кызды издеп кетип калат. Күндөрдүн биринде бала Темир Тоонун чокусундагы оргуштап аккан булакка келип суу ичип, жүз чайып, жаратылыштын көркөмүнө көңүл буруп, айланага суктана карап отуруп, тоо түбүндөгү ушул булактан ак чачтуу кемпирди көрөт. Кемпир чечинип, булак көзүнөн саал ылдый кирине баштайт. Баланын көзүнө киринип жаткан кемпир эмес эле өзүнүн сүйгөн кызынын элеси, анын аппак денеси көз алдына тартыла түшөт. Жигит тоодон куланып түшкөн жылуу суу менен кошо жарышып отуруп, тоо түбүндөгү булакка келсе, баягы сүйгөн кызы киймин кийинип, олондой чачын өрүп жаткан экен. Экөө кучакташа көрүшүп, сагынычтан көз жаштары тоодон кулаган булактай агылып, сүйүү-жашоонун мазмуну, өмүрдүн эң жогорку башаты экенин жер жүзүнө даңазалашыптыр. Ушундан кийин Темир-Тоонун чокусундагы булак “Жигит Булак”, ал эми тоо түбүндөгү “Кыз Булак” деп аталып калган экен”...

Экскурсоводдун бул айтканына ишенимин артып, “Жигит Булак” менен “Кыз Булактын” айкалышкан жеринде экөөнүн сүйүүсүнө көз артып карап олтурдум. Тоодон кулап, сүйгөнүнө жете келген булак суусу менен тоо түбүндөгү сүйгөнүн күтүп турган булак суусу экөө сүйүнүчтөн бири-бирине кучак жайышып, коюн-колтук алышып, бирине-бири бой берип, “Жигит Булагыбы” же “Кыз Булагыбы” экени билинбей сиңишип, суналган бойдон тоскоолдуксуз ашыга жөнөшөт.

Мен да ушул сүйүү булагынан суусунум канганча ичип, анын жылуу илебине бүт денемди чайканып алдым. Эртеси көңүлүм сергип, өкүнүчкүйүтүм жуулуп, денем жеңилденип, терим жумшарып, өзүмдү кыз бойдон- кордолбогон таза, назик кыз бойдон эле экенимди сезем. Ушул ак ниетим, ушул таза сезимим менен кубанычым башымдан ашкандай болуп, көңүлүм жайдарланып, шатыра-шатман болуп үйгө келдим...

... Окуумду аяктаган соң аспирантурага калгамын. Алдымдагы максатым ушу.

Сиз менен кош айтышпайм. Анткени, Сиз менен кайрадан байланышаарыма ишенем. Бирок, бирибиздин жүрөгүбүз бирибиздин алаканыбызда тынбай согуп турарына ишене бербейм. Ошентсе да мен сизге Ала-Тоонун койнундагы "Алтын-Чөйчөк" өрөөнүндө туруп, андагы эң бийик Жылаңач Бугу тоосундай бийик махабат каалап, асыл байлык болгон ден соолук тилейм. Ооба, кат башына жазылбады, Сиз үчүн Кудайдан тилегим бир гана жакшылык боюнча кала берет.

Сизден суранаарым өкүмүңүздүн көчүрмөсүн мага салып жибериңиз. Мен Сиздин күнөөңүздү жеңилдетиш үчүн колумдан келгенинин бардыгын жасайм".

"Алтын Чөйчөк аймагы"

xxx

...Айкөкүлдүн катын окугандан кийин мен үчүн тозоктун түрмөсүндө муз каптап келаткан жүрөгүмдүн түпкүрүнөн жан дилим эңсеген тилектин шамы жаркырап жана баштагандай болду. Ал көңүлдөгү сырын менден жашырбастан катка жазып жибериптир. Ал эмне үчүн кордолгон айыбын ачыкка чыгарып жатты экен? Кыз абийирин, кыз тазалыгын, кыз айыпсыздыгын, кыз наристелигин бир айбанга окшогон акмак тебелеп-тепсесе да, мен аны эч кимге теңеген, эч кимге ыраа көргөн эмесмин. Ал менин кол жеткис тилегим болгондуктан милициянын, прокурордун, соттун алдында анын кыз айбына шек келтирбесин дегенмин. Деги, Айкөкүл өзүн ачыкка чыгарып, мындан аркы чыныгы турмушта өз билишинче, өз бет алдынча жашоого өтөйүн дегенби?

Айкөкүлдүн катына жооп жаза албай ойлорум тамчы болуп, күкүм болуп чачырап жатты. "Сиз жана апам гана билет" деген анын катка жазган сөзүн көңүлүмдө кайталадым.

Кантсе да катка жооп жаздым. Ага өзүмдүн күнүмдүк турмушум, тозоктун түрмөсүндөгү - Сибирдин суук жалаган, муз каптаган, боз мунарык баскан тайгасында тоң жерди казып, өмүрдүн азаптуу кыйноосунда жүргөнүм жөнүндө жазганым жок. Жүрөгүмдү сууруп, сени сүйөмүн деп да айтпадым. Ошентсе да каттын маани-маңызы Айкөкүлгө болгон жүрөгүмдөгү учкун жанып турганын билгизгендей болду.

... "Айкөкүл, түшүңө Кудайым туш келтирсин. Жүрөгүңдүн түпкүрүнөн чыккан өзүңдөй татынакай ойлорунду менден мурда билдирип, менден биринчи кат жазып жибергениңе ыраазымын. Ырас айтасың, башым кирипкер болсо да сен жөнүндө көп ойлончу болдум. Анткени, сенин тазалыгыңды, наристелигиңди сакташ үчүн ойлорум чабыттап учуп, сага умтулат. Аны сага кантип, кандай мазмунда, ыкмада жана формада жазып жибереримди билбей жүрөм. Күндүзгү оор жумуштан кийин жарыгы бүл-бүл жанган камерада олтуруп "Кордолгон сүйүүнү" жаза баштадым. Бул аңгеменин жалпы түзүлүшүн эсиме тутуп, небак оюмда сакталуу болучу. Сүйүшкөн эки жүрөк бири-бирине кошулуп, сен-жазгандай, биринин алаканында тынбай согул турууга тийиш эле. Бирок, менин каалоом менен ошондой болобу, билбейм. Ал эми бу чыныгы турмуш дегендин өзү өзгөрүлмөсү көп болот тура. "Ойлогон ойду кыстаган турмуш жеңиптир" дегендей бир кезде мен сага жетсем дегендө эки көзүм төрт болучу. Бирок, мен ушул акыбалга келеримди, кабылаарымды ким ойлоптур да, ким божомолдоптур. Ошондой эле аңгеменин бул каармандарын акыркы той тамаша үлпөтүнө жеткирүүгө эмнегедир алым келбей, күчүм жетпей, жүрөгүм ага эрк бербей жатат. О-о, ошо жазып жаткан кезимдеги ырахат алганымды эч нерсеге салыштыра албай калам. Чыгармачылыктын бул кубаты менин түрмөдө көргөн азап - тозогумдун баарын жууп, бир тыным болсо да жүрөгүмдү толкундатып, кубанычка бөлөйт. Камерадагы жалгыздыкта мага эрмек болгон, кайгы капамды белүшкөн, түбүнө жетпеген ой-санаамдан алаксыткан чыгармачылыктын ушул күүсү болду. Кээде жарты барак жазсам да ыракат алам. Ошентип түрмөдөгү жалгыздыкты бекер өткөргөнүм жок. А-а, жалгыздык демекчи, мен баягы "Сүтакты" сенин сын көз менен караган кеңешиң боюнча кайра жазып жатам. Балким ага "Кордолгон сүйүүнү" кошсом экөө бирине-бири айкалышып, биринин кемтигин бири толуктап, Эне жүрөгүндөгү мээрим менен боорукерлик,

туруктуулук менен кебелбестик, сулуулук менен сүйүү жөнүндөгү чындыкты чагылдырган болоор элем. Ошондо эненин кадыр баркы, ызат-сыйы, ыйыктыгы, кол тийбестиги, кол жеткис бийиктиги сүрөттөлөт. Кийин ага да өз-пикириңди айтарсың.

Менин ушул катымды окуп алып “түрмөдө жатпай эле чыгармачылыктын командировкасында жүргөн окшойт” деп какшыктаарсың. Санаа тарттырган, эркинден ажыраткан түрмөнүн азап-тозогунда жүрсөм дагы мен бул тагдырыма моюн сунуп бербейм. Ал убактылуу гана көрүнүш деп сезем. Адам пендеси тарткан адеп-ахлактуу турмушунун бардык шартына чыдамкайлык, туруктуулук менен туруштук берип, адамкерчилик касиеттердин сезиминде адам катары жашагым келет.

Азырынча ушулар жөнүндө гана жазып турайын. Өтүнүчүң боюнча өкүмдү салып жибердим. Бирок, өзүңдү ачыкка чыгарып, кийин өкүнүчтө калбагыдай бол...

“Тоң каптаган тайгадан”

xxx

Жипке тизилген шурудай болуп түрмөдөгү күндөр биринин артынан бири өтүп жатты. Эсепке алсам жалпысынан бир жыл он ай жети күн болуптур. Айкөкүлдүн катынан кийин кат-кабар алганым жок. Арадан төрт ай өткөндөн кийин Айкөкүлдүн Жогорку Сотко жазган арызы боюнча менин ишим бузулуптур. Анда төмөндөгү фактылар камтылган экен: 1. Байдөөлөтов Басылбектин зордуктап кордогону жөнүндө Айкөкүлдүн арызы. Бул кылмыш иш боюнча судмедэкспертизанын корутундусу. 2. Өлгөн Б.Байдөөлөтов кылмыш кодексинин 108 ст. 1-бөлүмү менен мурда соттолуп, бирок, калган сегиз айын мөөнөтүнөн мурда шарттуу бошогонуна карабастан, уурдап-тоноо кылмышын жасагандыгы үчүн анын артынан изилдөө иштери жүргүзүлө башталганы жөнүндө шаардын ички иштер бөлүмүнүн протоколу. 3. Университеттин коомдук уюмдарынын менин жасаган кылмыш ишиме жеңилдик берүүнү суранган өтүнүч каттары. Анда менин өздүгүм жөнүндө сын-сыпатталыптыр. Атам Жаркынбай Улуу Ата-Мекендик согушта эл-жерин душмандардан коргоп, баатырларча курман болгону, атадан жетим калган мен интернатта билим-тарбия алып, Советтик Армияда кызмат өтөгөнүм,

университетте ийгиликтүү окуп, коомдук ишке активдүү катышып жүргөнүм жөнүндө айтылып, ал эми Байдөөлөтов сыяктуу коомдук коркунучтагы кылмышкерлер коомдо жашоого акысы жок экени жазылыптыр.

Менин оюма келбеген мындай фактылар менен далилдерди, каттарды даярдаган Айкөкүлгө бир чети ыраазы болсом, бир чети таң калдым. Ага атам жөнүндө сөз ачкан да эмес элем. “Дасыккан юристтерден кеңеш-пикир алса керек” деп ойлодум.

Жогорку Сот мени он беш жылга кескен мурдагы биринчи инстанциядагы соттун өкүмүн бузуп, он жылга эркимен ажыратты. Ал эми күчөтүлгөн режимде өтөгөн бир жыл он ай он жети күндүн ар бир күнүн үч күндөн эсептеп, беш жыл эки жүз алты күндү түрмөдө өтөгөн деп аныкталды. Калган төрт жыл бир жүз алтымыш күндү жалпы режимде өтөмөй болдум. Ошентип, боор этимдей көргөн тоо кучактаган, тоодон жаралган өлкөмдүн түштүгүнө келдим.

Бул жерге келерим менен Айкөкүлгө кат жаздым. Бирок, андан өкүнүчтүү жооп алдым.

“Сиздин катыңызды алдым,- деп жазыптыр ал. -Итап болуп түштүккө келгениңиз абдан жакшы болгон экен. Катыңызды окуп туруп менин да тарткан мээнетим текке кетпегенине сүйүндүм.

Мени кечирип коюңуз, Сиз эми мага мындан ары кат жазбай эле коюңуз. Мен Англияга кетип баратам. Ошол жактан окуумду улантам, илимий иштеримди жаза баштайм. Ошентип, Сиз менен мындан ары эч качан көрүшпөймүн деп чечтим. Сиз мен жөнүндө толук билген соң сиздин жүзүңүздү кантип карайм? Ойлонуп көрсөм бул мен үчүн да, сиз үчүн да оор экен. Канчалык сизге жакшылык кааласам да, жакшылык кылсам да мен жөнүндө сиздин жүрөгүңүздө, дитиңизде, оюңузда, эсиңизде бир так калат болуш керек. Ал жууса да кетпейт. Мен сизди ага ыраа көрбөй, жаныңызга да жолотпой өзүм менен кошо алыс өлкөгө алып кетип баратам. Ал жакта менин кордолгонум, менин айыбым, тынчсызданган абалым жөнүндө ким билмек эле. Менин ууз сүйүүмө, назик сүйүүмө себепчи болгон сизди таштап кетип баратканымдын эң негизги ылаажысы да ушул. Сиз муну менин оопасыздыгым деп түшүнөөрсүз. Ооба, ошентиңиз да, мени эсиңизден таптакыр чыгарып таштаңыз. Мен болсо жер бетинин наркы тарабында сиздин Сүтагыңыздай таңшып, “Кордолгон сүйүүнүн” арманын айтып жар салып турайын. Кош, кош болуңуз!”

Мен анын бөлөк жерге, бөтөн элге, көнбөгөн, билбеген тилге кетип баратканына ишене бербедим. “Анткени, Англия биздин душманыбыз, кан соргон капитализм эмес беле? Эли жарды, бир ууч байларга көпчүлүк эл жалданып, күчүн сатып, айла кеткенде өз денесин сатып жан сактайт дечи эле го? Айкөкүл да ошого барабы? Кайнаса каныбыз кошулбаган өлкөгө эмне үчүн кетип баратты экен?”... Мен бул суроолорго ал кезде жооп бере алганым жок. ... Көрсө, бул учурда падышабыз алмашып, өлкөнүн саясий турмушунда өзгөрүүлөр болуп, бардык тармактарда реформалар жүрүп жаткан экен. Бир жыл беш ай түрмөнүн чарбалык ишин аткарып “вертухайлардын” ишенимине кирип калган кезде президенттин берген амнистиясы биротоло мени эркиндикке чыгарды.

БОЗДОГОН БОЗ ЧЫМЧЫК

... Өмүр сапарымдагы ушул кырсыктуу окуяны муяп угуп отурган апам ордуна тура калып: -Мунун баарына мен күнөөлүүмүн! Мен кара жерге кирейин. Сени көрүнгөнгө түрткүнчүк кылган мен акмак! Садага болоюн Керээзим, кечир мени!- деп мойнумдан кучактап ыйлап жиберди.

-Жок апа, ыйлабаңыз! Сизден мен кечирим сурайын!-

Апамдын колун мойнумдан алып, тура калдым.

- Жөн эле бышактап ыйлай бербесең! “Керээз” деп ыйлап жүрүп көзүңүн жашы деле соолумай болду. Андан көрө Керээздин аман-эсен келгенине сүйүнсөң боло! - деп корсулдап койду абышка.

- Эми ыйлабайм, Керээзим да эми ыйлатпайт.- Апам, абышкасынын айтканына көнүп, ашкананын оозуна барып эки тизесин кучактап отуруп калды.

Тоо койнуна билинбей иңир кирип келатты. Асман алдында тербелди курчаган тоолор. Тиги бетмаңдайдагы кара күрөң тарткан тоонун бөйрөгүндө мен алгач учурашкан ак кайыңдын, карт кайыңдын, жалгыз кайыңдын карааны көрүнүп турат. Анын тармалданган, самсаалаган калың шактарынын арасынан мен зарыга күткөн, мен сагынган, мага тааныш үн - Сүтактын үнү угулду. Анын бир калыпта, бир ритмде, бир ыргакта таңшыган үнү менен, Сүтактын өңүн көрбөсөм да, ичимден саламдашып жаттым. Ал да мени көрө элек, менин келгенимди биле да элек, мен жөнүндө кабарсыз эле. Кечки

иңирдеги коңур бейкуттукту ушул Сүтактын гана үнү бузуп, мени да, теребелди да терметип турду...

xxx

Көктөн издегени жерден табылып, кудундашып, сүйүнүчтөрү койундарына батпаган абышка-кемпир айылдагыларын чакырып, ак сарбашыл эчкисин мен үчүн түлөө жасап, элден бата алышты. Батага келгендердин арасында мени тааныган, мен жөнүндө көргөн билгендер: “ыңаалап жарык дүйнөгө келгенимден баштап тестиер кезимдеги - апам саанчы болуп, мен тызылдап жүгүрүп, торпок артынан калбай, аларды энесине эмизбей кайтарганым, тиги кайыңга селкинчек салып бергеним” жөнүндө узун сабак кылып, божурашып сөз кылып жатышты. Алардын айрымдары “Бечара Күмүш бул баланы эмне гана кылып бакпады дейсиң. Күмүштөн бөлөк бирөө болсо небак жок болмок. Этек алдынан алып өз денесинен чыккан баладан артык асырабадыбы”, - дешсе, кээлери анын сөзүн кубаттай улашып: - “Ооба, ооба! Күмүштүн эмчегине кадимкидей сүт кирип, ошол сүтү менен ушуну бакпадыбы”,!- деп таңкалышты.

Апамдын да чери жазылып, өз теңдери менен өткөн -кеткендер жөнүндө кеп козгоп жатышты. Апамдын эки сөзүнүн бир сөзү эле мен жөнүндө, менин балалык кезимдеги кыял-жоруктарымды айтып мага жалынып калат.

- Кудай ушунун колунан топурак буюрса болду. Анан Кудайга арманым жок- деп, көптөн бери көкүрөгүндөгү уюп жүргөн муң- дартын толук сыртка чыгара албаса да, анын бир үзүмүн элге айтып калгандай болду.

Байкуш апам тизесинин ооруганына, белинин уюганына карабай илбериңки келиндердей кыймылдап, дасторконго тамак-ашын коюп, эшикке чыгып самоорун көтөрүп кирип, элге да, мага да берээрге ашын таппай, айтарга сөзүн айталбай кудундап жүрдү. Апамдын минтип маанайы жаркып, дүйнөсү түгөл болуп турганынан улам баягы өзү айткан жомоктогу макулук Сүтакка айланып кеткен дини кайыр баласы, Кудай Тааланын амири менен кайра адамга айланып, көргө буту салаңдап калган энесине келип, кечирим сурап, эл-журтунан бата алып, той берип жаткандай туюлду мага. Көп жыл убайым жеп, баласынын өмүрүн тилеп, жатса-турса анын элесин жүрөгүнүн түпкүрүнө катып жүргөн апамдын маңдайында болууну, анын колунан даам сызууну зарыга күткөн мезгилге эми жеткениме жарпым жазыла

жүрөгүм кубанат! Ошол жылдардагы бешенеми жазылган тагдырдын күйүтүн тарткан мезгил заматта билинбей, анын тагы да көрүнбөй, белгисиз жакка сиңип жоголгондой болду. Ал эми бул мезгил аралыгындагы жасаган күнөөмдү өмүр бою калтырбай, андан арылууга менин күч-кубатым, акыл-эсим жетишеби? Ал күнөөнү эмнем менен жууп тазалап кетире алам?!

“Апамды таштап кеткен, мени издеп апам барганда учурашпай, учурашкым да келбей кетип калган ошол күндөрдү, апамдын көз жашына кайдыгер караган мерездигимди азыр эстесем өзүмө-өзүм жиним келет. Ошол осолдук кылганым апамга кайтарылгыс карыз катары, жалгыздык жылдарымдан бери каамыттай тагылып мойнумда жүрөт. Чечилбеген ушул ой түйүнү мени дале болсо дүпөйүл кылат”...

Элден бата алган, мен үчүн өткөргөн ошол тойдон уламбы, айтор, апамдын үйүндө кубаныч менен шаттыктын жарыгы көп күнү өчпөй жаркырап күйүп турду. Абышка -кемпирдин мага кам көрүп мен үчүн жасап жаткан аракеттерин, айылдагылардын мен жөнүндө, менин таржымалым жөнүндө жобурашып узун сабак аңгеме кургандарын карап туруп, угуп отуруп, теңирдин жазмышынан эч ким кутула албасына тан бердим. Эгер тагдыр өз ата-энеме болгон жоопкерчиликти мойнума такпастан, туубаса да тутунган баласы катары апамдын, бакпаса да турмуш жолума багыт берген Мааданбек акенин ыраазычылыгын алуу парзын мага жүктөп койсо эмне кылмакчымын? Мен үчүн ушул маселе нар көтөргүс экенин кеч түшүнүп калганыма, анык келесоолугума арданам.

Дүпүйгөн тармалданган кайыңдан нарыраак, көшөгөлөнгөн көк-жашыл тоолорго жакындап, асманга кыпкызыл нур чачып күн уясына батып бара жатты. Бир аздан соң кочкул кызылга малынган буладай болгон булуттардын өңү горизонттун көк түсүнө сиңип жок болду. Бул учурда Мааданбек аке “Бала-Бейитте”кыбыланы бет алып намазын окуп бүтүп, баласынын бейитине куран окуп жатты. Аңгыча Сүтак да таңшый баштады.

... Эсимде, так ушундай мезгил эле. Күүгүмдөнгөн ымыртта Сүтакты кармайм деп кайыңдын жоон денесин кучактап, дубалга жабышкан бакадан бетер улам өйдөлөп, бирок, кайра шыпырылып түшүп убара тартып жатканымда бирөө “шырп” алдырбай келип “Ба-а!” деп кучактап калганда мен да эсим чыкканынан кыйкырып жибергем. Бирок, ал өзүмдүн апам экен.

- "Эсиң чыктыбы?" - деп сөөмөйүн оозума салып "апаптап" койду да: -Кечиндеси бул жерге келбей жүр, "Бала -Бейиттен" арбактар келет. Ошол арбактын бирөө ушул "Сүтактын баласы" деп мени коркуткан эле. Ошол арбактардын арасында Мааданбек акенин да, Сүтактын да баласы бар экенине азыр деле ишенип кетем. Анткени, мага, Кудай Тааланын жараткан пендеси менен макулугу өз балдарынын арбактарына арнап ар бири өз добушу менен, өз үндөрү менен, өз сөздөрү менен куран окуп жаткандай сезилди. Деги бул жарык дүйнөдө адам баласынын жашоо кумары өзүнүн перзенти менен бааланып, артында калган туягы менен сооп табат окшойт. Андай болгондо бу байкуш абышка кимди медед тутуп, калжайып сөөгү калган денесин жибитип, жүрөгүн кубантып, кумарга кантип батмак эле?!...

Бу адам дегениң өмүр жолунда бешенесиндеги жазылган жазууну этибарга албай, алган учурда да аны "окуй" албай, тагдырга баш ийип келет тура. Мен баамдагандан, бир кезде Мааданбек аке беш убак намаз окугандан кийин Алладан артына мурас калтырууга перзент берүүнү суранып, жалынып-жалбарар эле. Азыр болсо Кудайдан тилегени башка. "Жарык дүйнөдөгү калган өмүр сапарынын тезирээк аякташын, баласы экөөнүн жанын жаннаттан орун беришин суранат. Анткени, мындан аркы картаң өмүрүндө артына туяк калтырууга кудурети келбей калганын сезген окшойт. Ушул жарык нуру небак өчүп, тоо артына тоголонгон күн артынан алакаңдарын маңдайына жайып, Алла Тааладан ушул тилегин кабыл алууну суранып, тиленип жаткандай болду.

Мен келгенден бери апам мага жалынып: "Кудай жаныңды таштан жаратса экен. Сенин алдыңда өлсөм экен! - дей берчү болду. Деги бу абышкасы экөө мен келе электе эле Кудайдан өмүр тилебей өлүмдүн эртерээк алуусун тиленип жүрүшкөн бекен?!... Өз оюмдан суурулуп чыгып үйдү көздөй бастым. Үйгө кирсем, апам керегени кармап, бүткөн боюн токтоо албай калчылдап өңү кубарып, таноосу кылчылып, демигип туруптур.

- Керээз, өпкөм калдандап жатат. Жүрөк тушумду колуң менен басчы,- деди энтигип. Мен апамды колтуктап көлдөлөңдүн үстүнө отургуздум да сол эмчегинин үстүнө алаканымды бастым. Жүрөк дүкүлдөп согуп, алаканымды ургулады. Апамдын башына жаздык койдум, башын кыбыланы келтирип жаткырып, жүрөк тушун ушалап

жибердим. Апам улам-улам үшкүрүнүп, ичиндеги демин сыртка күч менен чыгарып жатты.

- Өх, жаным!...- Апам оозунан көк буу чыгара үшкүрүндү.

- Керээз, атаңды чакырчы!- деди онтоп. Мен эшикке атып чыгып Сүтак таңшып жаткан кайыңдан өтүп, анын желкесиндеги тектирдеги "Бала-Бейитке" чуркап келдим. Мааданбек аке жайдамасын бүктөп колтуктап алып жаңы эле келаткан экен. Ага апамдын жүрөгү ооруп, кыйналып жатканын айттым.

-Алда балакет а-я! Дагы кармаган тура!- деп кейиди. Тике ылдый да таягы менен жол тандап араң келатты. Шашып келатып жолу жок боордон жыгылып кетпесин деп колтуктап, кайыңдын туурасындагы түзөңчөгө түшүрүп койдум. Заматта эле күүгүм кирип, көз байланып шаңкайган көк-жашыл тоолор караңгылыкка чөгүп кетиптир. Боз үйдүн жыртыктарынан ичтеги чырактын шоолалары чачырап көрүнөт. Ичке жолду бөгөгөн чөпкө карабай жүгүрүп баратып апамдын: - "Керээз!"- деп чакырган үнүн уктум. Анын бул ачуу чаңырыгы Сүтактын бир калыпта таңшыган добушуна кошулуп жуурулушуп, караңгылыкты ок болуп тешип алда кайда учуп барып абага сиңип жок болду. Апамдын ушул чыңырыгы менин жүрөгүмдү тилип, Мааданбек акенин карт денесин шылый чапты белем.

- "Керээз, айланайын эрте жетчи!"... деген Мааданбек акенин артымдан кыйкырганын уктум. Мен жүгүрүп үйгө кирип барганда апам мен жаткырган жерде эмес, башы улага тарапты карап сол ныптасы менен жатыптыр. Апамдын башын көтөрө коюп: - "Мен мындамын, апа!" - деп бакырып жибердим. Апам араң эле бир нерсе деп шыбырап колумду кармады да, алаканымды жүрөгүнүн тушуна алып келди. Өткөн мезгилдердеги кайгынын жебеси тешип өткөн жүрөгү кабынан ыргып, көөдөнүн жара тепчүдөй болуп түрсүлдөп кагып жатты. Апамды жаш баладай көтөрүп, ордуна жаткызып жатканда эшиктен Мааданбек аке да кирип келип, апамдын жүрөгүн ушалады. Бирок, апамдын жүрөгүнүн түрсүлдөп каккан үнү басаңдап келаткан эле. Апам жумулган көзүн аңтара ачып абышкасынын колун кош колдоп кармай:

- Мени атам, апам, эжем ээрчитип баратпайбы,- деп шыбырагансып айтып, жөөлүй баштады.

- Алар менен кошо мени да ала кет, Күмүш!- деп Мааданбек аке кемшеңдеп ыйлап жибере тургандай болуп, үнү каргылдана түштү. Өмүр менен өлүмдүн мына ушул көз ирмеминде апам абышкасы

менен түбөлүк коштошуп жаткандай болду. Анан апам денеси билинер билинбес болуп дирилдеп барып токтогондо, бүгүлгөн сол буту сунала түштү. Мааданбек аке:- "Күмүш, мени кошо ала кет! Менин как башымдын кимге кереги бар, Күмүш!", - деп карт жүрөгү тилине түгөйү менен акылдашып жатып апамдын башындагы жаздыкты тартып алды. Апам үн-сөзсүз өңү кубарып, көзү сүзүлүп денеси түптүз болуп сунулуп, оозу гана бака жаткан ийиндей ачылып калды. Абышкасы куудай болуп агарган чачын сылап, саксайып кеткендерин чогултуп желкесине бастырып, жоолук менен ээктеп алып төбөсүнө байлап койду. Кечээ эле өмүр сапары менен кошо жүргөн ой-санаадан арылып, менин карааныма жалынып, кубанычы терисине батпай, эртеңкисинен капарсыз жүргөн апам тулку бою менен ак жамынып, кыбыланы баштанып былк этпей суналып жатты.

Апамдын кайра келбес жайга узап кетиши менин жүрөгүмдү канатып, кайгынын оор азабын дагы тарттырды. Бул кайгым өмүр сапарымдын ушул мезгилине чейин көргөн, санаа тарткан азап-тозоктон да оор болду. Менин жакшылыгымды көрбөй, кур дегенде өз колумдан ысык чай ичпей, мага таарынгансып, келбес сапарга кете бергенин карачы! Мен ыңаалап жарык дүйнөгө келгенден баштап, өмүрүмдү кудайдан тилеп, жакшылыгымды көрүү үчүн кара жанын карч уруп, каруусун казык кылып, тумшуктууга чокутпай, канаттууга кактырбай, канатына калкалап баккан түйшүгүн, төрөбөсө да төрөгөн аялдардай болуп, денеси балкып алтымыш тамырынан сызылып келип эмчегине толуп, мен аймалап эмгенде кошүлүп ийип дирилдеп аккан ак сүтүн кантип актарымды билбей, айлам кетип, амалым түгөнөт.

Мерездиктен катып калган жан дүйнөмдү кайрадан жибитип, пейлимди оңоп, адамкерчиликтеги ыймандуулукту туу тутуп, "Эне" деген кутман дөөлөттү бапестеп, аны эч кимге кор кылбай, суроо-мүдөөсүн убагында аткарып туруу үчүн бел байлап киришкени калганда көз ачып жумганча оозунан алдырган бөрүдөй болуп, муунум бошоп шалдырап, эч нерсе сезбей, суналып жаткан апамдын аягында өкүнүп-өксүп отурдум.

-Керээз!- деди Мааданбек аке,- шалдырабай кайрат кылалы, "Сабырдын түбү сары алтын" дейт. Өлгөн өзүнүн шору. Андан көрө эриет-намысын жасайлы. Өлгөндүн ырасмасы ошо.

"Карьянын кайратын кара!"- дедим ичимден. Курчу өчкөн тунарган

көзүнөн жаш чыгып да койбойт.- Улук Кудайдын экообүздүн башыбызга түшүргөн ушул азабына да шүгүрчүлүк кылалы,- деген абышканын каргылданган үнү кайрадан угулду. Өмүр сапарынан мол тажрыйба алган бул абышканын айтканынын да жөнү бар. Мен ага өз оюмду мындайча айттым: - “Эми апама эл карап тургандай кылып кооздоп, көркөмдөп эстелик тургузушум керек. Апамдын айкелин ташка чегип, айрыкча, баягы селкинчек тепкен мезгилиндеги же, ак бөртмө жоолук салынып, кыжым кемсел кийип атын суулуктап, мени күтүп сырткы дарбазада ойлуу турган учурун чагылдырсам. Анан айкелдин алдына: “Жалгыз перзентиң-Керээзден”- деп өчпөс кылып жазып коём.

-Ээ балам, ага шарият жол бербейт. Алтындан айкел, күмүштөн күмбөз салдырсаң да эми апаңдын өмүрү узарып кетпейт. Кудуреттүү Кудай адам пендесин топурактан жаратып, топуракка ороп койгон тура!

Абышканын бул табышмактатып каймана мааниде айтканы, айрыкча “Алтындан айкел, күмүштөн күмбөз...” дегени менин чыккыйыма жебе болуп тийгендей эле болду. Акыл калчап, бул түйүндүү ойду чечмелеп көрсөм: “Өз мүмкүнчүлүгүңдөгү апаңа бере турган анын ак эмгегин, ак сүтүн актай турган парзыңды тирүүсүндө ыраа көрбөгөндөн кийин сенин алтыныңдын эми кереги да, баркы да жок” деп айтып жатканын туйдум.

Бу, пенде дегениң өмүр жолунда алды-артын карабай, колундагы алтынынын барк-баасын билбей, аны бапестеп сактай албай, тагдырдын жазмышы менен качан гана колунан алдырып жиберип, “Төө кыядан өткөн соң “О” дегениң курусун” болуп, “Ка-ап! “ деп алаканын шак коюп калмайы бар тура. А, чынында апамдын күмбөзүнө жасала турган менин алтын айкелимдин баркы канчалык?

Ой түйдөгүн түрмөктөп олтуруп, топурап-опурап айылдагылардын үйгө толуп калганын байкабай калыпмын. Келгендер мени кучактап өңгүрөшүп, жаш чыгарышып: “Кайран киши, ак куштай болгон. Сенин жакшылыгыңды көрбөй кеткенин кара!- дешип менин көңүлүмдү жубатышса, бир жагынан жүрөгүмдү канатып жатышты.

Айылдан бир да адам калбай апамдын намазына келишти, алардын бири да калбай мүрзөгө барышып, топурак уучтап ага дуба айтышып, анан жаткан көр ичине салып жатышты. Салынган ошол топурак апамдын алдына мамык болуп төшөлүп, тозок отунан сактап, түбөлүк тынч уйкунун бешигинде жатышын Кудайдан дилим менен тилендим. Апам жаткан жер жана эле оңурайган аңгек болуп

казылган төрт чарчы чуңкур заматта толуп доңкөйгөн дөңгө, боз топурак үйүлгөн мүрзөгө айланды. Мааданбек карыя мүрзөнү бет алып шатырата, шабырата кыраатын келтире куран окуп жатты.

- “Куран үйрөнүп ал, кийин ата-энеңдин арбагына куран окуп жүрсөң сооп табасың” - деген Мааданбек акенин бир кезде, мен эселек кезимде, мени төрөгөн апамдын мүрзөсүнүн үстүндө айткан сөзүн эмдигиче аткарбай жүргөнүмө өзүмдү күнөөлүү сезип турдум.

- “Кана, Керээз сен дагы апаңа куран оучу” - деп айтса эмне демекмин.

Жан денем күйүткө чөмүлүп, апамдын арбагы алдында, Мааданбек акенин алдында күнөөкөр болуп турган ошол кезде жүрөгүмдөн кайгы-муң аралаш чыккан мына бул ыр саптары курандын аяттары менен кошо муңкана айтылып жаткандай туюлду мага:

Ардагым апам кутманым,
Ал жайдан чыккыс уктадың.
Жамынып боп-боз топурак,
Жалгзыың муңун укладың.

Арман жыл ошол аргасыз,
Атадан калып жап-жалгыз.
Дүйнөдөн кечип мен үчүн,
Дулдулум болдуң чарчагыс.

Кайылын кечип жаныңдын,
Карааным көрүп жалындың.
Айтканың укпай “мерезиң”,
Апаке кечир жаңылдым.

Бапестей албай “Алтынды”,
Билбеди Сүтак баркыңды.
Сүтүңдү актаар кезинде,
Соолуттуң менин бактымды.

Жазданып көрдүн ташына,
Жатасың менден жашына.
Жүрөктөн чыккан ушул ыр,
Жуурулду мончок жашыма.

Бул ырымды, апама арнаган бул кошогулду мүрзөдөн үйгө келгенде да, эл аягы үзүлгүчө ичимден күңгүрөнө, дилимден куран менен кошо айтып, куран менен кошо окуп жаттым. Бирок, ошондо Айкөкүлдүн “баланын энеге көрсөткөн урмат-сыйы, эненин бир тамчы сүтүнүн баасы канчалык кымбат экенин айткан атасынын сөзүн эстеп, жүрөгүм сыздай түштү. Менин ушул кошогул гана апама көрсөткөн ызат-сыйым болуп калмакчыбы? Анын ак сүтүн, ак эмгегин ушул ыр саптары менен гана актай аламбы? Анын кадырына эмнеге жете албай калдым? Апамдын тилин эмне үчүн албай, кулагым кер болуп эмне үчүн укпай койдум? ...Ал мага таарынды го? Таарынса керек. Ошондон улам мени бир көрүп алды да оорубай эле кете берди. Кур дегенде жыл маалына жеткиче колумда болсо эмне. Ах-х, атаганат арман! Ошого арманда болуп, көөдөнүмдү каптаган күйүт түтөйт. Айламдын жогунан көзүмдөн гана күчүмдү чыгарам.

- Болду Керээз, ыйлаба! Ыйлай берсең апаңды кыйнап аласың. Кураани каримде “көз жаш көл болуп, ал терең көлгө айланып, арбактар ал көлдөн чыга албай, жээкке келип жанталашып, өздөрүнчө азап чегип кыйналышат экен. Апаңды кыйнабай тынч жаткыр. Ага эми Курандан башка айла жок”, - деп бешим намазын окуганы, адатынча жайнамазын каруусуна илип, аса-муса таягына сүйөнө илкий басып, кайыңдын желкесиндеги тектирчеге, “Бала бейитке” жөнөдү. Абышканын бул сөзүнөн: “Апаңды тирүүсүндө деле, өлгөндөн кийин деле кыйнай бересиңби? Кур дегенде анын арбагын кыйнабай жөн койсоң боло”, дегенин эшиттим.

Күн Муз-Төр тоосунун аркасына жашынып баратты. Анын кызыл-сары кирпичтери тоо баштарын тепчип, горизонтту манатка боёп, бара-бара караңгычылыкка сиңип жоголду. “Көздөн учкан мезгил кирпич каккыча зымырайт” деген ушу тура.

“Бөйрөк-Кайың” чөлкөмүнүн ымырт караңгылык жамынган түнүндө боз үйдө апамды жоктоп мен, тиги кайыңдын калың шактарында апасынын ак сүтүн жоктоп боз чымчык - эки Сүтак апаларыбызды жоктоп, бирибиз боздоп, бирибиз муңканып ыйлап, какшанып жаттык. А, Мааданбек карыя дагы эле “Бала бейиттен” келе элек эле...

Мимоза

(Аңгеме)

Үчүнчү курстун акыркы семестрин аяктап, алыскы Ак Талаа районуна практикага келдим. Райондун борборунда таанышым жок болгондуктан барган күнү конок үйүнө түнөдүм. Эртеси райондук "Колхоз эмгеги" газетасынын редакциясына келип, редактордун кабинетине баш бактым. Редактордун кабинетинде кишилер бар экен. Тумшугуна кондурган көз айнегин ала койгон төркү столдо отурган чүкөдөй арык киши:

- Эмне жумуштап келдиң эле, жолдош? - деди.

- Сиздерге практикага келдим эле.

- А, анда өз киши турбайсыңбы, кир, кире гой, - деди чепендеп.

Мен киребериштеги отургучка көчүк бастым. Редакциянын кызматкерлери газетанын келээрки санынын чыгарылышы боюнча кеңешип жатышты. Планировка бүткөндөн кийин ушул чакан коллектив менен редактор тааныштырды. Ордумдан туруп мен да өзүмдүн кайдан келгенимди, кайсы курста окуурумду айтып, деканаттан берилген жолдомону редакторго сундум.

- Жата турган жериң кайда болот? - деп сурап калды редактор.

- Бул жакта таанышым деле жок, биринчи келишим.

- Кандай кылсак бул жолдошту, бирибиздикине эле жайгаштырып алсак кентет? - деп оң тарабында отурган орсок тиш кара жигитке кайрылды.

- Мейли, биздин үйгө деле жүрүп турсун, - деди ал.

Ошентип ушул чакан коллективдин бир мүчөсү болуп калдым. Алгач редакциянын бөлүмдөрүнө келген каттарды иштеп берип жүрдүм. Жумуштан кийин газетанын жооптуу катчысынын үйүнө барам. Келгенден бери бул үйдүн да баласынын милдетин аткарып калдым. Бош убактымда дайыма кечке жуук эшиктин алдындагы көк шиберге отуруп китеп окуйм. Ошол кезде ак жуумал кичинекей кыз волейболдун тобун көтөрүп мектепти көздөй жонойт. "Кайдан келген чоочун киши?" дегенсип туурамдан өткөнчө менден көзүн албайт. Бүгүн да тобун көтөрүп келе жатат.

- А-а, чоң кыз, топту кайда апарып ойнойсуң?

- Мектепке. Эмне экен?

- Жакшы ойнойсуңбу? - Кыз уялыңкы жер карады да.

- Көп деле, анча эмес, - деди.
- Кел экөөбүз ойноп көрөлү, - кыздын көзүндө күлкүнүн шооласы чачырап турду. Топту бири-бирибизге атышып жаттык.
- Кайсы класста окуйсуң?
- Бешинчиде, орусча.
- Ох-оо-о, анда орус тилин да топ ойногондой билесиңби?
- Үч чейрек тең "отличник" болдум.
- Атың ким?
- Мимоза.
- Мимоза!? Өмүрүмдө мындай кулакка жагымдуу атты биринчи угушум. "Кыргызда мындай ат жок болууга тийиш. Кайсы элдик болду? Мимоза-а!".. Мен бул атты өз ичимден кайталап кайсыл улуттуку экенин таба албадым. Балким, гүлдүн аты го деген ойго келдим. Аңгыча аны мектеп тараптан балдар чакырып калышты.
- Барбайм! - деп аларга кыйкырды.
- Мен бүгүн сиз менен ойнойм - Мимозанын жүзүнөн уялчаактык сезим тарап, анын ордун шайырдык ээледі.
- Сиздин кызыңыз барбы, байке? - Күтүлбөгөн бул суроодон улам менде кош сезим пайда болуп, ононим катары түшүндүм. Бирок, кызды уяткарбоо үчүн:
- Жок, качан үйлөнгөндө сендей татынакай кыздуу болом.
- Апей, сизге топту жеткизе албай калбадымбы... - Ал менден мурун чуркап келип ортобузга түшкөн топту ала койду.
- Атын эмне деп коёсуз?
- Мимоза деп.
- Аний, бул менин атым да.
- Эмне болмок эле?
- Эгер кызыңыз татынакай болбой, сабакты начар билсечи? - Кыз кабагын бүркөдү. Эрксизден анын суроосуна күлкүм келди. Бирок, кызым татынакай болбой калса "Мимоза" деген атты ал өзүнөн башкага ыраа көрбөй жатканын түшүнө калып:
- Эмне үчүн?.. Балдардын баары татынакай болот, - дедим.
- Мимоза-а! Кел үйгө, оюнуң канды го. Эми сабакты кайтала, - деп бала көтөргөн аял чакырып калды.
- Мамам чакырып жатат. Эртең дагы ойнойсузбу, байке?
- Күн сайын ойнойбуз, - дедим.
- Ушундан баштап кичинекей кыз экөөбүз бир туугандай ынак

болуп кеттик. Күндө кечке жуук топ ойноп жатып андан эжеси жөнүндө көп суроочу болдум.

- Мимоза, кечээ мектептен бир чоң кыз менен келаттыңбы?..

- Кайсы маалда?

- Түшкө жакын, мектептен тарап бараткансың го?

- И-и, ал Зуура эжем. Быйыл 10-классты бүтөт.

- Экөөңөр бир туугансыңарбы?

- Ооба, ал Чоң энемдин кызы.

Аны кичинесинен чоң энеси энчиктеп баккан го деп ойлондум.

Мимоза топ ойногонду токтото калып, кечээ эжесине жуучу келгенин, апасы менен мамасы унчукпаса да чоң энеси - "Кызды мен билем. Силерге бербейм. Кызымды окууга жиберем. Эгер ала качсаңар, таарынбагыла, соттотом", -деп бакырганын айтып берди. "Окууну бүтөөрү менен дагы бирөө "илип" кеткиче "баш байлап" коёюн деген болуш керек" - дедим өз оюмдан. Эжеси жөнүндө сыр сурап жатып Мимозадан бир гана "Эжеңдин жигити барбы?" деп сурай албадым. Антип сураштан ушу кичинекей наристе кыздын астында абийирден ажырап калбайын деп тартындым.

Биз топ ойноп жатсак Мимозанын эжеси китебин колтуктап туурабыздан өтүп баратты.

- И-и, дагы чолок балага барып эсебиңди чыгартып келе жатасыңбы?

- Ишиң эмне? - Зуура сиңдисин жактырбады.

- Ошол чолок балача боло албагандан кийин... Уят-уят! Айрөк! Айрөк! Биш-ш! - деп эжесин эликтеп койду. Бирок, эжеси ага теңелбестен олоң чачын жамбашына оонатып, бачым-бачым басып кетти. Анан дубалдын бурчуна жеткенде мени бир карап алды да далдоого кирип кетти. Анын жадырап-жайнап, нурданган жүзү мага бир жылуу сезим калтырды.

- Кана, байке, мага көтөрүп бериңизчи, чаба алаар бекемин,... Дубалдын бурчун тиктеп нессиреген калыбымды Мимозанын үнү алаксытты. Мен ага топту көтөрүп берем деп анын боюнан ашырып жиберипмин.

- Көңүлүңүз келбей калды окшойт!

- Мимозанын бул сөзүнөн "Эжем сиздин сүйүү жибиңизди тартып кетти окшойт. Топ ойногонго көңүлүңүз келбей калыптыр" дегенди сезип, өзүм оңтойсуз абалда калдым.

Түшкү дем алууда көчөгө чыктым. Мимоза жүгүргөн бойдон өйдө көздөй баратат.

- Мимоза-а! ...Каякка? - Ал мен жакты жалт карады да токтой калды.

- Апей, сизди көрбөй эле чуркап бараткан турбаймынбы?

- Эмне мынча жүгүрдүң? - Анын жука таноосу дердендеп, көкүрөгү демигип жатты.

- И-и-и... тиги... Бүгүн Индиянын киносу болот экен. Жаңы келиптир дейт. Мамаман акча алганы баратам, болбосо бүгүн билетти талап кетишет.

- Канча билет керек?

- Сиз да барасызбы?

- Мен аны шаардан көргөм.

- А бүгүн мени менен барасыз да.

- Эжең да барабы?

- Барат. Бирок, ал мени менен киного көп барбайт. Жанагы чолок бала ага дайыма билет алып берет.

- Эмне үчүн сага кошуп албайт?

- Мен аны менен киного баргым келбейт. - Мимозанын кабагы бүркөлүп бир нерсеге таарынганысыды.

- Менде акча бар, мамаңа барбай эле кой. - Мимоза сүйүнгөнүнөн бир ордунда секирип, алаканын чапкылап жиберди.

- Ырас болду, мамам, папам өздөрүнчө киришет ээ байке.

Экөөбүз клубду карай жөнөдүк.

- Мимоза, кечээ эмне мени менен топ ойногон жоксуң? Сени келет деп күтүп отурдум.

- Тиги-и, энем эле, биз Зуура экөөбүз сиз менен топ ойнойлу десек урушуп болбой койду. Зуураны тилдеди. "Кечээкидей" эле дейт, энем. Анысына түшүнбөдүм.

Мен мыйыгымдан күлдүм да, мындан эки күн мурда болгон булактагы окуяны көз алдыма элестеттим.

"...Булакта мойну-башымды жууп жаткам. Булактын көзүнө бирөө таш ыргытты. Башымы өйдө көтөрүп эки жакты карадым, эч ким жок. Булакты күзгү кылып чачымды тарадым. Сууга таш дагы ыргытылды. Менин өңүм калтыраган бойдон суудагы тармалдын арасына сиңип кеткенсиди. Булактын жээгиндеги жалпак ташка чыгып уюлгуп коюу өскөн атулактын айланасын карадым. Анын

арасынан гүлкайырдын гүлүндөй барпайып аткулактын үстүнө чыгып турган капрон лентаны көрдүм.

- Аа-а, Мимоза! Көрүп койдум! Көрүп койдум! Келе бер...

Жомоктогу булактын кереметтүү кызындай болуп, аткулактардын арасынан суурулуп Зуура чыга келди. Анын жаш баланыкындай борсойгон кызгылтым эрди жылмайып, келишкен тегерек бети албырып, ботонукундай жайнаган көзүнөн махабаттын күлмүңдөгөн шооласы чачырап турду. Табият атайлап бүткүл сымбатын келиштире жасаган бул кызды, чынында эле Мимоза айткан Нышан аттуу чолок балага ыраа көргөнүм жок. Ал турмак чынынын сыныгындай болгон турпаты менен ага барышына түк ишенген да жокмун.

Ал бир өрүм кылып өргөн чачын жумшак төшүнө оонатып, үнсүз мени тиктеп турду. Мен да андан көз албадым. Аны жеке мен эмес, айланамдагы кызыл-тазыл жыттуу гүлдөр, түрдүү жашыл чөптөр суктана карашып: "Табияттын солисткасы азыр махабаттын символун ырдап берет. Мына, азыр ырдайт. Анын ыры куса болгон жүрөктүн черин жазат" дегенсишип тым-тырс. Карыбаган мөл булак кыздын үнүнө ылайыктап комузун күүгө келтирип жатты. Бирок, кыз ырдаган жок. Менин ушул көрүнүшүм эле ошол ырга татыктуу деп ойлоду окшойт.

Мен эңкейип ага суу чачтым. Суунун чачырандысы ага жетпей орто жолдо калды. Ал жагымдуу кыткылыктап күлдү да: - Жеткизем деп убара болбоңуз. - Анын күлкүсү тыйылган жок.

- Сизди суу болот деп аяп жатса... Чөмүчүңүздү бериңизчи?.. Сизге жеткизейин.

- Сизде кол, бут деген бар... - Ал күлкүсүн дагы күчөттү. Мен чуркап барып чакадагы чөмүчтү алып келдим.

- Кана, ордуңуздасызбы?

- Көрүп турбайсызбы?

- Мен суу сузгуча Айчүрөкчө учуп кетип жүрбөңүз, пери болуп. Жамгырдай жаадыра суу чачтым. Бирок, ал буйтап кетти. Кайра чөмүчкө суу сузуп, кызды кубаладым. Кыз күлкүсү экөө жарыша жол менен чуркап баратты.

Ар нерсенин карама-каршы жактары болгон сыяктуу заматта күлкүнүн карама-каршысы чыга калды.

- Аа-у-у! Зуура-а! Аа, Зуура!

- Кыз үн чыккан жакка жалт карап торпок аркандап жүргөн энесин көрүп, кабагы бүркөлө түшүп, чакасын көздөй жөнөдү. Мен күнөөлүү кишиче башымды жерге салып булакка келдим да, Зуурадан кечирим сурадым.

- Чөмүчтү бериңизчи, эртерээк, энем келатат. - Ал шашкалактады. Энеси оор денесин кыйналып-кысталып араң көтөрүп жүргөнүнө карабастан өз убагында бизди тилдеп калбаса аалам кыяматка туш келчүдөй сезип, буркан-шаркан түшүп чайпала жетип келди.

- Ой, шерменде, эмгиче эмне кылып жүрөсүң, сууга жибергеним качан. Сени көргөн эл эмне дейт я! - Зууранын минтип тил угушу менин жүрөгүмдү ачыштырып жиберди.

- Мен күнөөлүүмүн, энеке... - дедим.

- Я-а-а! - Ал кекете сүйлөдү. - Тапкан экенсиң оңой жерден... Шаардык шуркуяларга теңегиң барбы, же сенин аялыңбы бул, көчөнү көздөй кубалаганың я! - Көк ала чач кемпирдин сөздөрү денеме ок болуп атылып турду. Кызын алдына салып жемирип баратты. Ал кеткенден кийин дене оорлоп, чекеми ымшыган тер басып, сиз жерде отурганымды араң сездим”...

Терең ойлонуу менен ушул окуя алдында өзүмдүн кубанычтуу жана жабыр тарткан минуталарымды элестетип баратам.

- Байке, сиз эмне унчукпайсыз? - Кыз менин колумдан кармалады.

- А-а-а- жөн эле, күндөлүгүмдү окуп баратам.

- Канакей, жок го? - Кыз таң кала ишеничсиз мени карады.

- Сеники жокпу?

- И-и жанагы баа коюлуучубу? Биз ага тапшырманы жазып алабыз.

Жүрөктөгү махабат күндөлүгүн бөлөккө буруп жибергенимде Мимозанын түшүнбөй калганы ырас болбодубу деп өзүмчө сүйүндүм...

Кечинде Мимозаны клубдун эшигинен тосуп алдым.

- Эжең кана?

- Келишет. Эки-үч кыз болуп үйдө калышты. Нышан аларга билет алган окшойт.

Биз орунтукка жайланышып отургандан кийин Зуура, бир топ кыздар- балдар болуп биздин алдыбыздан орун алышты. Зуура олтуруп жатып Мимозаны карап алды да жагымдуу жылмайып,

койду. Анын жумшак, ырайым төгүлгөн мээримдүү жылмайышы кимди болсо да магдыратып жибере турган. Мимоза эжесинин кулагына жакындап:

- Балдагын астына алып олтурсаң - деди да бышкырып күлүп жиберди. Мен күлкүмдү араң токтотуп турдум. Ал сиңдисинин бул сөзүнө арданбастан кайра Нышанга ыктап, жаркыраган жылмаюу менен ага бир нерселерди шыбырап жатты. Нышан кыздын мойнуна оң колун арта салып, бетине-бетин тийиштирип, ээрдин чормойто чоп эттире өөп койду. Менин көөдөнүмдө күнүлүктүн ич күйдүсү түтөп жатты.

...Ошол түнү уктай албай, Зуура жөнүндө түрдүү ойлор менен алпурушуп чыктым.

Эртеси конторго барсам редактор чакыртып алып:

- Практикаң болсо бүтүп калды, кетериңде бир тапшырма берели, ошону аткарып бербейсиңби? - деди.

- Колуман келе турган иш болсо...

- Колуңан келет. Мындай, орто мектепти быйыл күмүш медаль менен бүтүрүп жаткан Нышан Насирдинов деген бала бар экен. Ошол жөнүндө газеталык жанрга ылайыктуу, макала жазып келбейсиңби?

Мен редактордун сунушуна макул болдум. Бирок, ишке киришип, фактыларды топтоп алгандан кийин эч нерсе мээме түшпөй койду. Редакцияга уят болбос үчүн "Аз күндө балапандар учушат" аттуу зарисовканы жазып бардым. Редактор аны окуп бүткөндөн кийин:

- Биз берген тапшырманын дал бутагына тийгизе албаптырсың. Ал жөнүндө үстүртөнкайпып кетипсиң, бирок, зарисовкаң газетанын талабына жооп берет, жакшы жазылган, - деди да, мага бошсуң дегенсип, башын ийкеди. Редакциядан чыгып түз эле мектепке келдим. Зуура жазган сочинениесинен канча алганын билүүгө кызыктым. Бирок, менин алдымда эле алган бааларын угушкан окуучулар тарап кетишиптир. Зуурага жолуга албай үйүнүн тушуна барып акмалап турдум. Алардын үйүндө той болуп жаткансып бакашака түшкөн үндөр угулат. Мимозанын да секелек карааны көрүнбөйт. Ушул үйдүн кароолчусундай болуп кечке тура бериштен тартындым. Анын үстүнө чоң энеси менин караанымды көрсө жержепириме жетиши мүмкүн, Зууранын үйүн улам кылчак-кылчак карап коюп үйгө жөнөдүм. Алаканымды желкеме төшөп, Зуура жөнүндө кыялданып кроватымда жатам.

"Ал азырынча Нышандыкы болгону менен шаарга барганда меники.

Кыздар кыйтыр келет. Менин ичимди ачыштыруу үчүн аны менен жүрбөйбү. Шаарда аны соксоңдотуп уялбай кантип ээрчитип жүрсүн. Менин сүйөрүмдү анын жүрөгү айтпай койбойт. Жүрөгү сезгендир. Булактагы окуядан кийин ал менин жашай турган дүйнөм болуп калды... Жезде деп Мимоза кулагыман чоёт... Жоок... балким, ал мени сүйбөстүр"... Ушул сыяктуу тынчы жок сезимим менен алпурушам. Ушул карама-каршы оюмдун кайсынысы туура экенин ылгай албай койдум.

Шаарга келээр алдында Зуура менен сүйлөшө албадым. Мимозадан гана ал качан шаарга бараарын сураштырсам, июлдун ортолорунда дептир. Мимоза мага эжеси экөө түшкөн сүрөттү эстеликке берди. Анын артынан "Бизди унутпаңыз" деген татынакай тамгаларды окудум.

- Ал шаарга бараарда мен сизге кат жазам, - деди.

Зуура экөөбүздүн ортобузда данакер болуу үчүн мага кам көрүп жаткан ыманы ысык, ууздай таза кичинекей кызды маңдайынан сүйүп, көкүлүн сыладым.

- Окуунду жакшы оку, - деп коштоштум да автобуска отурдум. Күндүн кубаттуу нуру Мимозанын жылмакусуна чагылышып турду.

...Шаарга келгенден бери Зууранын эртерээк келишин күтчү болдум. Убакыт негедир тушап койгондой, ал турмак чоң энемдин басышынан да кашаң өтүп жаткансыйт. Бир күнү Мимозанын катын алып сүйүнүү менен окуй баштадым. "Зуура Нышанга качып кетти" дегенди окуганда денем ток ургандай дүркүрөп кетти. Зууранын чолок баладан мени кем көргөнүнөн ызам кайнап, көөдөнүмдү бир нерсе ачыштырып жатты. Күйүт менен ызанын үшкүрүгүн узаттым да, скамейкага барып отурдум. Аллея менен каалгый басып эки далысынын ортосу чөйчөк көмөргөндөй томпоюп, мойну эки ийinine кирип кеткен бүкүр аялды колтуктап, бир сымбаттуу адам кетип бара жатты. Алардын артында кичинекей кыз кызыл топ менен алпурушуп, эч нерседен капарсыз.

- Мимоза! - деди атасы кылчайып, - Мамаң чакырып жатат.

Кыз менин алдымдан жүгүрүп өттү. Жаралуу жериңди аясаң да байкабастан аны бир нерсеге уруп канатып аласың. Ошол сыяктуу кыздын аппак капрон лентасы менен Мимоза деген аты күтүлбөгөн жерден өткөндөгү окуяны кайрадан эске түшүрүп жиберди. Мен тигил үчөөнүн бактысына суктана карап, Мимозанын тентек карааны үзүлгүчө көзүмдү албадым.

Фрунзе шаары, 1968- жыл.

Менин медичкам

(Аңгеме)

Биз тынчсызданып күткөн жаңы врач эшик ачып керип келди. Ал катталган марли менен оозу-мурдун калкалап алыптыр.

- Саламатсыздарбы?

- Шүгүрчүлүк. - Палатадагылар жооп бердик. Ал өзүн Вера Оторбаевна деп тааныштырды. Врач экөөбүздүн карактерибиз кагылыша түштү. Тааныш ысымды укканда, тааныш каректи көргөндө жүрөгүм бир нерсе сезгенсип, дүкүлдөп сүйлөп кирди. Ал палатадагы оорулууларды көрүп чыккыча анын үнүн тыңшап, кыймылына көз салып турдум. Эми мени көрүүгө да кезек келди. Жаныма жакыныраак келип, мени кабагын чыта бүшүркөп карап, анан тааныды белем, көзүн алайтып, бир чети таң калгансып туруп калды. Мен да аны эми тааныдым.

- Сиз да мындасызбы? - деди.

Мен жаздыктан башымды көтөрүүгө аракеттендим.

- Жок, жок. Турбаңыз! - Ал менин жаныма да отурган жок. Колундагы папкадан менин оору таржымалымды алып чыгып, барактап окуп чыкты да;

- Жүрөгүңүзгө көп "нагрузка" келтирбөөгө аракеттениңиз. Мындан башка ооруңуз жок беле? - деп сурады.

- Жок, - дедим башымды чайкап.

- Бул оору менен качантан бери алпурушуп жүрөсүз?

- Алты жылдан ашты.

- Ошондон бери врачтын көзөмөлүндө жүрөсүзбү?

- Ооба.

Врач алтын алкактуу көз айнегин алып, менден обочороок турду. Менин карегим көптөн бери жүрөгүмдө сакталып жүргөн кишимди кадала карайт. Ооба, бир кезде бири-бирибизди кыл жылдырбай тиктешип, жаш жүрөктөрүбүз шаттана туйлап какса, азыр коркок жүрөктөр алып-желеп болуп, каректерибиздин курчу кеткен сыяктанат. Ал мени тиктеп турганы менен ою алда кайда болуп, өткөн өмүр толкундарынын шыбырап чыккан дабышына кулак түрүп, анын элестерин көз алдына келтирип жаткансыды. Ушул минутада экөөбүздүн өмүрүбүзгө тең таасир тийгизген өткөн окуялар күл алдында жаткан чок сыяктуу жарк этип көрүнө

калгандай туюлду мага. Ошол өчпөгөн чок жөнүндө кыялга баткан врач ууртунан жылмайып, мени тиктегиси келбей артка бурулуп кетти. Көңүлүм алып учуп, жүрөгүм тынчсызданып, оюм заматта уйгу-туйгу боло түштү. Ушул арада көңүлүмө шектүү ой тык эте түштү: "Мени карабай кеткени эмнеси. Ушундай алсыз абалым менен анын колуна түшкөнүмдү карасаң!" Тагдыр дегениң ушул экен да, минтип оорунун азабын тартып, коркунучтуу операцияны күтүп турганымда өмүр жолумдагы эң оор окуя аргасыздан эске түшүп, жүрөгүмдү мыжыгып жатты.

xxx

"...25-июнда Бермет окуусун бүтөт. Убагында алып кет, болбосо ажырап каласың" деген Капардын катын алып эмне кылар айламды таппадым. Эмне кылуу керек?.. "Окууну бүткөндөн кийин өзүм барам, убара болуп келбей эле кой" дебеди беле. Же Берметтин мени алдаганыбы? Эмне болсо да барышым керек. Телеграфка кирип Берметке "мени тосуп ал" деп телеграмма жибердим да автовокзалды көздөй жөнөдүм. Фрунзеден чыккан кечки автобуз таң супа салганда Пржевальскиге жеткирди. Бермет автостанцияда мени күтүп туруптур. Автобустан түшөөрүм менен ал мага чуркап келип, мойнумдан кучактап калды. Көптөн бери көрүшпөй бири-бирибизге өтө ашык болуп калыптырбыз. Биздин жапжаш жүрөктөрүбүз шаттана туйлап, көөдөндү тынымсыз каккылайт. Асман да кирпичинде кири жок, айнектей таптаза болуп, күн бизди алтын кирпичтери менен шаңкайган тоодон шыкалап турду. Махабаттын ушул минутасы жүрөктөрүбүздө түбөлүк сакталып кала берген сыяктанды.

- Ырас келбедиңби. Бүгүн биздин кечебиз болот. Ага катышасыңбы?

- Сен чакырбасаң да өзүм келип калдым, кечирип кой.

- Мең сени алыс жолдон кыйналат деп аябадымбы.

- Сен үчүн кыйналсам эч нерсе эмес. Деги окууңду кандай аяктадың.

- Отлично!

- Куттуктайм! - Мен анын колун кыса кармап, маанайы жарык маңдайынан өөп койдум.

- Ырахмат!

Ал менин таң атканча кирпич ирмебеген жүдөңкү өңүмө кылдат карап мындай деди:

- Асылбек, сен чарчаптырсың. Көзүң китирейип турат. Андан көрө менин кеңешимди ук. Капардыкына эс ала бер. Биз кыздар менен кечеге кам көрө берели. Калган сөздү кечинде сүйлөшөлү. Макулсуңбу?

- Сага макулмун.

Биз аллея менен келе жатып Капардын үйүнүн тушуна келгенде токтодук. Мен Берметтин колун өзүмө тартып жаш баладай эркелете кучактап, маңдайынан өөп узаттым. Мен ага Капар жазган кат жөнүндө эч шек билдиргеним жок.

Капар аялы экөө чай ичип жатышкан экен.

- Келгениң ырас болбодубу? - деди мага Капар чай куюп берип жатып.

- Капар, Бермет жөнүндө бардыгын айтчы, угайын.

- Өзүнүн айлынан бир шофёр бала асылып жүрөт дейт.

- Чын элеби? Кимден уктуң?

- Шайыр айтты.

-Андан да Берметтин ата-энеси: "Алыска турмушка чыкпа. Окууңду улант", - деп айтып жатышыптыр, - деп Шайыр кошумчалады. Муну укканда жүрөгүм муздап, коркунучка кабыла түштү.

- Койчу, чын элеби? Эмне үчүн Бермет муну айткан жок?

- Ой сенин башың жаш окшойт. Койнуңда жаткан аялың да сырын жашырат.

Мен Капардын сөзүн уккум келбеди. Бермет жөнүндө жүрөгүмдү өйүгөн ойдо жатып кирпиктерим илинип кетиптир. Ошондо мен түш көрдүм. Ал түшүм эч качан эсимден чыкпайт. "...Бермет экөөбүз көлдүн жээгинде сейилдеп жүрүптүрбүз. Ал үлбүрөгөн аппак кош этек көйнөк кийип алыптыр. Бешенеси бажырайып, күлкүнүн нуру жүзүнөн төгүлүп менин катарымда келе жатты. Бирок, заматта эле колумдан чыгып көлгө секирип түшүп аккууга айланды. Мен ага жетүүгө денемди көлгө таштадым. Чабак уруп Берметке жетээримде толкун пайда болду. Төө өркөчтөгөн толкун мени жээкке шилеп чыгарып койду. Аккуу толкундарды аралап улам нарылап тереңдеп баратты. Мен андан ажырап калганыма ичим ачышып, айламды таппай жээк бойлой чуркап Бермэ- эт! - деп кыйкырып бараттым! Капардын жулкулдатканынан чочуп ойгонуп кеттим.

- Сага эмне болду? - деди Капар. Оор үшкүрүнүп өйдө болдум.

- Түш көрдүңбү? “Бермет” деп эле кыйкырып жатыпсың, - деди Капар. Бул коркунучтуу түш жөнүндө ага эч сөз айтканым жок. Бермет жөнүндө өзүмчө дүпөйл ойдо болуп калдым. Жорулбай калган бул түш кийин өмүрүмдөгү оор окуя менен туура келип калганына ушул кезге чейин таң калам.

Ошол күнү кечинде мени ээрчитип Бермет кечеге алып барды. Анда медицина окуу жайынын мугалимдери, окууну бүтүрүүчүлөр бар экен.

- Биз сизди сыртыңыздан тааныйбыз. Берметтин жигитин көрөлү деп сиздин сүрөтүңүздү бирибизден-бирибиз алып талашканбыз, - деп мага жылмайып карады, көзү ботонун көзүндөй жайнаган дагестан кызы.

- Биз экөөбүз жарашат бекенбиз, сындап көргүлөчү кыздар? - деди Бермет мени колтуктаган калыбында.

- Ромео менен Жулетадай эле болуп калат экенсиңер. - Кыздардын баары шараптап күлүп калышты.

- Бермет, - деди дагестандык кыз, өңүн сумсайтып, - Силер бири-бириңерди өтө эле ысык көрүшпөгүлө. Анын акыры өкүнүч менен бүтөт.

Мен анын сөзүн көп деле этибарга алганым жок.

Бардыгыбыз орунтукка отурдук. Бермет менин колтугуман чыккысы жок. Деги экөөбүз карыш ажырагыбыз келбейт. Кечеде каалоо сөздөр айтылып, стакандар назик үн чыгарып шыңгырап, тосттор көтөрүлүп жатты. Кечедегилердин көбү кызып кээлери эшикке чыга баштады. Бермет экөөбүз топтоп бөлүнүп сыртка чыктык. Эшик сүттөй жарык эле, ай чынар теректердин кылда чокусунда илинип, кол жеткис бийиктикте жүзүн нурга балкытып турду. Анын шооласы саябалуу бактын калың бутактарынын арасынан бизди шыкаалайт.

- Бермет, - дедиммен тынчтыкты бузуп. Ал алаканы менен оозумду баса калып! - Эмне дейсиң? Мен сенин айта турган сөзүңдү билип турам. Айтпай эле койчу. - Бермет назик алакандары менен жаагымдан кысып, чормоюп кеткен эрдимден өөп койду.

- Менин тилимди алчы? Эртелеп үйлөнөлүчү?

- Бир сөздү кайталап айта берүүнүн кереги эмне? Экөөбүз кол кармашып убадалашпадык беле.

- Төрт жылга чейин сени бирөөгө алдырып жиберемби деп корком.

- Коркпогун. Андайлар менен келишпейм. Эгер институтка өтө албай калсам бир жыл күт.

- Эртэрээк үйлөнүп бала-чакалуу болсок...

- Эртелеп балалуу болушту каалабайм. Азыр биз окуп алышыбыз керек!

- Ал бул сөздү чечкиндүү айтты.

- Экөөбүздүн таалайлуу болушубузга ата-энең каршы эмеспи? Бермет бул суроого жооп бербей бир топко сөз катпады.

- Алам менин келечегиме мээримдүү карайт. Атам болсо катуу киши, андан корком.

Мен ойлонуп калдым. Мыжыкыйланып кайра-кайра сурай берүүдөн эч нерсе чыкпасын билдим. Бирок, эмне кылаарымды билбейм. Ордуман туруп аркы-терки баса баштадым. Отургучта баятан бери ойлуу отурган Бермет да тура калып, менин мойнума асыла кетти.

- Асылбек, сен үчүн жүрөгүм таза. - Ал менин бетимен, мойнуман өпкүлөп кирди. "Кудай жалгап менин оюма кошулду окшойт" деп кубанып кеттим. Мен аны жаш баладай көтөрүп алдыма алып отургучка отурдум. Ал мойнумдан кучактаган калыбында:

- Менин терс жоопторума капа болбогун, - деди жалооруй.

- Эмнеге капа болом?

- Ошенти, капа болбо. Тебетей тегеренгиче эле убакыт келип калат. Анан экөөбүздүн сагынычыбыз билинбей жоголуп кетет. Кана, дагы бир жолу макул деп койчу.

Ал алаканын сунду. Ак көңүл жаным эч каршылык көрсөтпөстөн Берметтин сунулган колун кайра кармадым.

Кечеден түндүн бир оокумунда тарадык. Берметти жатаканасына жеткирдим да, өзүм Капардыкына келдим.

- Кана, эмне болдуңар? - деди Капар төшөктөн башын көтөрүп.

- "Күт" деп жатат.

- Сен болбой койбойсуңбу?

- Болбосо эмне кылам.

- Жумшактык кылгансың да, кыз деген наздана берет. Мына бу таяжең деле "Күт, коё тур, окуйм" деп болбой койгонунан ала качып эле үйгө киргизип алгам. Деги кыздын көңүлү барбы?

- Бар.

Бар болсо колунан сүйрөп үйгө киргизип ташта. Бул жолкудан калсаң иштин бүткөнү.

Унчукпадым. Ойлор мени чырмады. Ал түнү уктай да алганым жок. Ары ойлонуп, бери ойлонуп жатып Капардын айткан оюна да кошулгум келди. Кантип ала качуу керек?

Берметтин жатаканасына барсам кроватинда ойлуу жатыптыр. Мен кирерим менен анын жүзүн жылмаюунун нуру чалып ордунан тура калды.

- Эмне эртелеп келдиң? Уктап эс алган жоксуңбу?

- Бүгүн түштөн кийин кетем. Узатасыңбы?

- Эмнеге кетесиң? Эртеңкиге убадалашпадык беле.

- Эртеңкиге гана жумуштан уруксат сурангам, кетишим керек.

- Алда сенин айнымайың ай, эртең эле кетсең. Суранам!

Мен болгонум жок. Берметтин ошондогу капкара көздөрү менен мени жалооруй карап турушу жүрөгүмдү сыздатып жиберди. Бирок, ага сыр билгизгеним жок.

Мени шаардын сыртына такси менен узатып коюуга араң макул болду. Бермет байкуш биздин ичибиздеги сырды кайдан билсин. Түш ооп калганда таксиге түшүп жөнөдүк. Биз шаардан бат эле суурулуп чыктык. Бермет, Капар үчөөбүз хор ырдап бара жатабыз. Таксистке Капар биздин ишибизди жакшылап түшүндүргөн көрүнөт. Машина учуп бараткан сыяктанды. Шаар бизден алда канча алыс калды. Ошондо Бермет ырын токтото калып, бир нерсени сезгенсип, ойлоно калды да, андан соң өңү кубара түштү. Ал мени кучактап, жалынып-жалбарып, ыйлай баштады. Жанымдай көргөн ушул кызды туткун катары буркуратып ыйлатып ала качып алып бара жатышым өзүмө жага бербеди.

- "Шофёрду токтотчу, Капар" - дедим.

- Сен минтип боор оорусаң түбөлүккө аялсыз өтөсүң. Кыз деген барган жерине ыйлап барат. Сага жаркылдап күлүп кыз өзү келмек беле!

Бир чети Капардын да айтканын эп көрүп "Бермет мени кантип жамандыкка кыйсын ыйлап-ыйлап басылар", деп ойлодум. Ал шолоктоп ыйлап жатып:

- Сени минтет деп ойлогон эмесмин, Асылбек. Экинчи жүзүңдү карабайм. Мени коё бергиле! - деп бакырды. Улам барган сайын ал жулкунуп долулана баштады.

- Капар, сен бузукуланба. Кыздарды балдарга ала качып берип жүрүп көнгөн турбайсыңбы. Мен барсам жөн эле барам. Коё бергиле мени, Атам укса өлтүрөт.

- Ооба, сага окшогон кыздардын далайын ала качканбыз. Кыйкырбагын.

Капардын бул кыйкырыгына Бермет жооп кайтарбастан ого бетер өксүп ыйлай берди. Ал бизден эч айла болбосуна көзү жеткен көрүнөт, эми таксистке жалынып кирди. Таксист унчукпай, тасмадай жолдо машинасын учуруп баратты. Бермет аны эки колдоп жулкулдатып:

- Токтокун машинаны, токтот! Мага окшогон сенин да кызың бардыр. Аны да мендей туткундап ала качса эмне болоор элең? Сенин да жүрөгүң таш көрүнөт, биринчи сен жооп бересиң!

Бул сөз таксисттин жүлүнүнө тийди көрүнөт. Ал жүрүшүн басаңдатып барып жол четине токтоду да, Берметке кайрылып мындай деди:

- Сен үчүн мен күнөөлүү эмесмин. Сүйсөң айдайм, сүйбөсөң мына.

- Эмнеге, сени менен жарым жолго жеткиз деп сүйлөштүк беле? Заказды биз бергенбиз. Сен биз менен сүйлөш.

Капардын минтип оңураңдаганына шофер ачуусу келди. Чөнтөгүнөн акчасын алды да Капарды көздөй ыргытты.

- Түшкүлө! Мен кайра кетем. Албарстыдай жалбарып жатып "Кыз каршылык көрсөтпөйт" деп айтпадың беле. А бул азыр эмне деп жатат мага?

Шофёр бакыра сүйлөп арык жээгине отуруп алды. Капардын аксымдыгын билип жини кайнап турган таксист менен мушташа кетпесин деп сыртка чыктым.

- Сени минтет деп ойлогон эмесмин, - деди Бермет менин артыман чыгып бара жатып. Ал кылчайбастан жол менен жөнөдү. Мен аны колуңан кармап токтоттум.

- Тур ары! Жолобо жаным!

Анын ушул бакырыгын укканда денем шалдырап, кулагым кер сыяктуу укпай, дүңгүрөй түштү. "Чын эле Берметтин оозунан ушул чыктыбы?.." Мен өзүмө келгиче Бермет бир топ узап кетиптир.

Жаан арасында шолоктоп ыйлап бара жаткан Берметке жеттим да, бет алдына токтой калдым. Анын аппак жүзүн жаш да, жамгыр да жууп жатты.

- Жолумду тоспо, сен экөөбүздүн жолубуз эки башка! - деп каарланды.

- Бермет, сөзгө келеличи, - дедим жалооруп.

- Жогол, жогол жанымдан! - Ал заардуу бакырды. Ошол учурда биздин үстүбүздөн асман түбү түшкөндөй калдырап-кулдүрөп, жарк-журк эткен чагылгандын кылычы бири-бирин кыя албаган кош жүрөктү түбөлүк экиге бөлө чаап таштагансыды.

- Токто, Бермет! - дедим анын артынан дале үмүтүмдү үзбөй. Ал менден алыстап баратты. Бирок, анын артынан кайра дагы барып токтотууга даа тута албадым. Денем безгектей калтырап, бутум сыйкырдуу тушалып шилтенбейт. Бермет алыстагандан-алыстап, карааны ак жаандын мунарыгына сиңип жоголгон кезде дүйнөдө эң кымбат көргөн жакын адамдан капысынан түбөлүк ажырап калганымды эми гана түшүндүм. Муунум бошоп, ичимдеги ачуу буулугууну токтото албай, муздак ташка отуруп, эки бутумду кырчоолоп кучактап, эки тиземе ээгимди желөп, жаш балача шолоктоп ыйладым.

xxx

- Туруңуз, укол алыңыз, - деген сестра кыздын үнүнөн селт этип чочуп кеттим.

- Эмне ыйладыңызбы? Пристубуңуз дагы кармадыбы? Врач чакырайынбы?

Мен анын сөзүнө жооп бергеним жок. Чын эле ыйлап жатканымды өзүм да сезбептирмин. Көзүмдөн аккан жаш кумга сиңген тамчыдай болуп жаздыкты суу кылып жибериптир.

- Сиз ыйлаптырсыз. Пристубуңуз кармагандан улам зээниңиз кейиген го. Капа болбоңуз, врачыңыздын колу жеңил, бат эле илдетиңизден арылтат. Ишенип коюңуз, Вера Оторбаевнанын колунан көптөгөн оорулуулар сакайып кетип жатышат. Кана, жамбашыңызды тосуңуз.

Безеленген сестранын сөзүн уккум келбей, сол капталыма которулуп, ыштанымды шыпырып оң жамбашымды тостум. Ачуу дары денеме тарагыча сөөгүмө жете какшатты.

Берметти эрте мененки обход учурунда гана көрөм. Ал келип палатадагы оорулууларды кылдат көрүп чыгат да, мага келгенде эки билегимдин тамырын биринен сала бирин көпкө кармап, анын кагышын колундагы саатынын жебесине салыштырат. Анан "дарыларды үзбөй алып жатасызбы? Эртең дагы аппаратурага жүрөгүңүздү текшертемин", - дейт да эшикке чыгып кетет.

Экөөбүздүн минтип көрүшүп жүргөнүбүзгө бир жумадан ашып калса да, өткөндөр жөнүндө үн чыгарып койгон жокмун. Эмнегедир ага сөз катып сүйлөөдөн айбыгам. Ал жөнүндө эмне деп сөз баштоону да билбей калам. Ана, ачылып турган эшиктен баятан бери мен күткөн, ал жөнүндө ойлонуп жаткан кишим кирип келди. Ал күндөгүсүндөй эле палатадагы оорулууларды көрүп чыгып, акыры мага келди. Жанымдагы отургучка отуруп жатып:

- Саламатчылыгыңыз жакшыбы, приступ кармаган жокпу? - деп мага мээримдүү карады. Анын минтип мени бажырая карашы жүрөгүмө сүйүнүчтүн шооласын себелегендей болду. Мен чыканактап, башымды жаздыктан көтөрүп:

- Ырахмат. Кудай буюрса жакшымын. Бирок, Сиз келгенден бери менден уйку качты. Өмүрдүн өткөн барактары эске түшүп, көз алдыма тартылат.

Ал көзүн бакырайта мени таңдана карады да:

- Мен сизге эскертпедим беле, көп ойлонбоңуз, жүрөгүңүзгө көп күч келтирбеңиз, - деп койду. Ал эмнегедир өткөндөр жөнүндө эч нерсе көрбөгөнсүп, эч нерсе болбогонсуп, сыр билгизбей койду. Ал менин көйнөгүмдү өйдө түргүзүп көкүрөгүмдү, далортомду кылдат тыңшап көрдү да.

- Өпкөңүз жакшы. Эми жатыңыз чалкаңыздан, ичиңизди тартпаңыз, бош коюңуз.

Врач жумшак колдору менен ичимди басып көрүп, ашказан, жүрөк тушуму сол колунун алаканын коюп, оң колунун манжалары менен түкүлдөтө ургулап жатты. Ал мени карап бүтүп, папкасын алып жатып:

- Сиздин анализиңиз бүт алынды. Операцияга макулсузбу? - деди күтүүсүздөн. Эми эле сонун сезимдер менен кыял чабыттарында ыракаттанып жатып, врачтын бул сөзүн укканда заматта бүткөн боюм дүркүрөп, жүрөгүмдү коркунуч басты.

- Өлүмдөн корком.

- Коркпоңуз. Өлүм жөнүндө ойлонуу сизге али эртелик кылат. Мени ой басты.

- Айттым го, коркпоңуз! Операциядан кийин кадимки калыбыңызда болоруңузга ишенип коюңуз. Ансыз сизге жашоо кыйын, ачыгын айтканда.

Ал өйдө туруп баратып эти качкан колумду кыса-кыса кармап:

- Ойлонууз, эртеңкиге чейин, - деп эшикке чыгып кетти. Берметтин колумду бекем кысып кетиши жүрөгүмдү жылытып, илдеттүү жаныма дем берип, тобокелге бел байлатып койду.

Эртеси медсестрадан экөө келип мени операция бөлмөсүнө алып барышты. Андагылардын баары оозу-мурдун тумчулап, маска кийип алышыптыр. Бардыгы бирдей ак, көк кийинишкендиктен Берметти тааный алганым жок. Операция столунда жатканымда мага тааныш кара көз көзүмө тике карап:

- Коркпоңуз! - деп койду. Анын үнү кулагыма жагымдуу угулду. Медсестралар каруума ийне сайып жатканын бир сезем...

xxx

...Көзүмдү ачсам бөлөк бөлмөдө жатыпмын. Колу-бутумду кыймылга келтирдим. Өлбөй калганыма сүйүндүм. Деги жарык дүйнөдө тирүүчүлүктөн башка эмне артык. Бирок, көөдөнүм коолдоп, өз денемдей эмес, ачыштырып оорутат. Эки капталыма тең кыймылдай албайм. Каным катып суусап, тилим кургап калган экен.

- Мен кайда жатам? - дедим тынчтыкты бузуп. Маңдайыма узун бойлуу сары кыз пайда боло калды да: - "Реанимацияда жатасыз. Чочубаңыз, жаныңызда мен бармын", - деди.

- Суу, - дедим.

- Сизге суу ичүүгө болбойт. Эмне, врач чакырайынбы?

Аңгыча эшиктен Бермет кирип келди.

- Эмне болду, ойгондубу?

- Ооба, Вера Оторбаевна. Ойгонуп алып, менден суу талашып жатат. Бермет мага эңкейип, жүзү нур чала жылмайды.

- Кандай, акыбалыңыз жакшыбы?

- Көрүп турбайсыңбы?

- Ооба, көрүп турам. Илдетиңизден арылдыңыз.

- Оозум кургап, тилим катып калды, өлүп калам го, я?

- Эч нерсе эмес. Эч качан жамандыкты ойлобоңуз, кубаныч, жакшылык жөнүндө ойлонууз. - Ал менин эти качкан ичке билегимди өзүнө тартып тамырымды кармады, кан басымымды олчөдү. Жуурканды аста сыйрып, ичимди басып көрдү.

- Абдан жакшы, ичиңиз көппөптүр. Тынчтанып жата туруңуз, кан куйдурайын.

- Тагдыр мени сиздин колуңузга алып келгенин кара.

- Азырынча сизге көп сүйлөөгө болбойт. Илдетиңизден кутулгандан кийин сүйлөшүңүз.

- Каным катып баратат, суу! - дедим.

Бермет кеберсип кеткен ээрдимди сууланган пахта менен сүртүп койду да, сыртка чыгып кетти. Операциянын алгачкы үч-төрт күндөрүнө чейин тозоктун отуна түшкөндөй кыйналдым. Барынан уйку көрбөй таң атырганымда Кудайга да акарат сөз айтып ийчүмүн. Оорунун ушул оор күндөрүндө кыйналып жатканымда Бермет жанымдан кеткен жок. Анын жеңил колунан күндөн-күнгө көөнүм сергип, илдеттен арылып бараттым. Мен жөнүндө жүрөгү таптаза бойдон экенин эми сезип отурам. Бирок, анын алдында күнөкөр болуп, ошондогу адепсиз жасаган күнөөмө абдан өкүнөм. Ооба, өз кылган кылыгым жөнүндө эске салуу менин ушул, азыркы алсыз, аргасыз абалымда өтө кыйын болду. Ошол кылган кылмышымды көрүп-билсе да, анын азабын тартып жүрөгүнө кеткис так салсам да Берметтин мен үчүн көрсөткөн адамгерчилиги бардык эле адамдарда боло бербеси белгилүү. А балким, ал менин өзүмдү эмес, экөөбүздүн ортобуздагы ууз сүйүү, өмүр жолубузда бир келчү алгачкы махабатыбызды сыйлап, урматтап жаткандыр. Кантсе да өзүмдүн анын алдында күнөөлүү экенимди мойнума алып, андан кечирим сурашым керек деп ойлондум. Берметтин колидордо жумшак басып келаткан дабышын күтүп, кроватымда сулкуюп жаттым. Ал аңгыча каалгасы ачылып турган эшиктен кирип келди да, адатынча "Саламатсыңарбы?" деп палатадагылар менен учурашты. Бул жолку обходдо ал сакайып калган эки оорулууну чыгарды. Андан соң менин жаныма келип отургучка көчүк басты.

- Акыбалыңыз жакшыбы?.. Уйкуңузду качырып ийген жоксузбу?

- Анын айткан какшыгын түшүндүм, Берметтин ууртунан жылмайып турган жүзүнө андан ырахат алуу менен карадым.

- Бүлбүлдөп өчүп бараткан уйкумдун билигин чоңойтуп койгонуңузга ырахмат.

- Ошондойбу? - Ал кыткылыктап күлдү. - Уйкуну да пайдалана билүү керек, - деп сөөмөйүн көтөрүп койду.

- Сиз менен кадимкидей сүйлөшкүм келет.

- Менин убактым чектелүү. А бирок, бүгүнтөн баштап жарат таңуучу бөлмөгө барып, жаратыңызды таңдырып турасыз, - деди. Врач медсестра экөө мени жаш баланы тай-тайлап жетелеп

бастыргансып, жарат таңуучу бөлмөгө алып келишти, столго жаткырышты. Врач көйнөгүмдү түрүп, жаратымдын марлисин кайчы менен кайчылап кесип, ачышып ооруганына карабай жаратымды тазалап жатты. Күн сайын жаратымды таңдыргандан заарканам. Кээде таңылган марли жаратка жабышып калып, аны чучугума жеткиче ачыштыра сыйрыйт. Андан да, жаратты ачуу дары менен тазалаганда жаным көзүмө көрүнө калат.

- Чыдап туруңуз, аз калды. Мына-мына бүттү, - деп калат врачым.

Жаратымды жаңылап бүткөнү калганда: - Сиздин жакшылыгыңызды канткенде актаар экемин? - деп ага сөз таштадым.

- Сиз мага кандай жакшылык тартууламак элеңиз? - деп ал мага карап жылмайып койду. Анын минтип ууртунан жылмаюусунан улам орунсуз сөз сүйлөп алганымды сезе калдым. Берметтин жүзүнөн "Сиз мага жүрөгүмө так салгандай кылып "жакшылык" жасабадыңыз беле, дагы кандай жакшылык жасамак элеңиз" дегенди окудум.

Врач катталган марлини кайчы менен кесип жатып: - Эгер колуңуздан жакшылык келе албаса, ошол жакшы көргөн адамыңызга Кудайдан жакшылык гана тилеңиз, - деп койду.

- Мен сизден көптөн бери кечирим сурай албай, күнөөлүү болуп жүрөм.

- Өткөндөр жөнүндө эми сөз ачпай койсок да болот. Ал эми сиздин илдетиңизден арылтуу үчүн көрүлгөн камкордук болсо, бул менин врачтык парзым. Улукманга берген антымды аткарып жатканым:

- Турмушка чыктыңыз беле?

- Ал жөнүндө ойлонууга убактым жок.

Анын бул жообунан "Сурооңузду токтотуңуз!" дегендей туюлду. Мен экинчи суроо бергеним жок. Ал жаратымды таңып бүтүп эшикке чыгып баратып: "Палатага жеткирип кой" - деп сестрага табыштады.

Палатамда жатып Берметтин кыял-жоругу жөнүндө ойго батам: "Деги анын мүнөзүн билип болбойт. Заматта жайдарыланып, адамга бат алынып кетет да, бир туруп каардана түшөт. "Кайт" деген жагына кыл жылбайт"...

Эртеси мемиреп тынч уктадым. Ойгонсом күн шооласы терезеге тике тийип, палатанын ичин жапжарык кылып турду. Ооруган жерим билинбей, көңүлүм сергек. Кроватымдан туруп, терезеге келдим. Бир айдан бери эшикти биринчи карашым. Жаз небак келиптир. Ойкуп-кайкып чабалекейлер учуп жүрүшөт. Көчөдөгү кыймылга көз

салып турдум. Тратуарда адамдар агылат. Менин көзүмө жалгыз келаткан Бермет көрүндү. Анын ойлуу жүзүндө изденүү бар. “Ал азыр ак халатын кийинип, менин палатама кирип келет. Экөөбүз саламдашабыз. Бирок, өткөн мезгилдегидей бири-бирибизди кыл жылдырбай ысык көз карашта эмес, мээлүүн саламдашабыз. Мен ойлогондой болгон жок. Берметтин келишин күтүп, каалганын ачылышын тиктеп кроватымда көпкө жаттым.

- Сизди Вера Оторбаевна “Перевязочнаяга” келсин деп жатат. Жүрүңүз, мен жардамдашайын. - Ал менин колтугумдан жөлөп тургузду. Мен илкий басып жарат таңчу бөлмөгө кирдим.

- Бали, өзүңүз эле туруп басып калган турбайсызбы, жакшы. Кана, жатыңыз, жаратыңызды көрөйүн. - Мен столго сунала жаттым. Жаратымдын айланасын колу менен басып көрдү да:

- Бюурса, илдетиңизден арылдыңыз. Жакында үйүңүзгө чыгарам, - деди.

- Ырахмат! дедим сүйүнүп. Бермет менин көзүмдөн жаш куюлгуча ачыштырып, жаратымды жаңыртып таңып жатты.

- Чыдаңыз. Илдет ачуусуз, кыйналуусуз чыкпайт, чыдай туруңуз, - деп коёт Бермет.

- Чыдайым, чыдап келатам менин “медичкам” - дедим.

Бул сөздү укканда Бермет манаттай кызарып, ууртунан жылмаюунун нуру төгүлө түштү. Ушул сөз ага ушунчалык жакын, ушунчалык угумдуу да угулду окшойт, телмире ойго батып, өмүр барактарын окуп жаткандай, белгисиз бир жактан кубаныч толкуну бүткөн боюн заматта каптап кеткендей туюлду мага. Анын жүрөгү да тыбырап туйлай баштаганын сездим. Ал жаратымды таңып бүтүп, сунулуп жаткан тулку боюмду имере карап турду да, кебездей жумшак алаканы менен маңдайымдан сылап жатып: - “Бир кезде айтылган сөз” - деп койду.

- Илдетимден тазартып, өмүрүмдү улаган Сиз менин “сүйүктүү Медичкамсыз”, - дедим башымды көтөрө калып. Менин бул сөзүмө кулак салбагансып, укмаксанга салып кайдыгер карап, үн катпастан мени жалгыз калтырып бөлмөдөн чыгып кетти.

Ооба, ал менин “Сүйүктүү медичкам” болчу. “Менин медичкам”. Ал тээ илгери, өзү айткандай “бир кезде...” мага жазган катынын аягына “Сиздин медичкаңыз” деген сөздү дайыма улап коюучу.

Фрунзе шаары, 1968- жыл.

Классташыма сыймыктанам

(Эссе)

Кээ бир адамдарда бир сөз менен так айтууга мүмкүн болбогон мыкты сапаттар болот тура. Ал түйшүк тартып, мээнеттенип, үмүтү менен тилегин алтын эмгекке шайкеш келтирген инсан болуш керек. Мындай сапат менин классташымда толугу менен бар экенин өткөн жылы, көктөм маалында, анын чарбасын кыдырып жүргөндө билдим. Сатыбалдынын короосунда мындан көп убакыт мурда болсом да анда аны аңдап билбептирмин.

xxx

...Ашуу ашкан жол, ал мага тааныш. Бийиктикти көздөй кеткен ойурмалуу ушул жол өспүрүм кездеги классташымдын жоруктарын эске салат... Мектепте окуп жүргөндө Сатыбалдынын атасы Жунушаалы карыянын көчүн, койлорун ашырып келүү үчүн бул жол менен далай жөө-жалаңдап басканбыз. Сатыбалды да окууга келбей калганда кыштын борошолуу күндөрүнө карабай ушул жол менен кыштоодогу атасыныкына кетип калуучу. Ал жактан бир-эки жумалап, кээде бир айлап келбей, мугалим агайды да, бизди да көп убаралантчу. Издеп барганда аны үйүнөн таба алчу эмеспиз.

- "Окубасаң окубай эле кой. Окуганда эмне, Ленин же Ысалин болмок белең" деп жибербей койдум эле. Мен деле "А" деген арипти билбей 30 жылдан бери чарбанын белдүү чабаны болуп келе жатам. Кыйын эле болсоңор чабан болуп көргүлөчү" - деп карыя бизге суроолуу кайрылчу. Анан ал биз унчукпай туруп калганда: - "Өзү да малсаак боло турган. Ал келгенде менин жүгүм жеңилдей түшөт. Бүгүн да кой кайтарып кетти эле. Жаман арам, жаңы үйрөткөн кунанды минип кетиптир. Жыгылып калсам эмне болом деп ойлобойт окшойт", - деп баласына тынчсызданып калчу. Карыя жалгыз баласынын минтип кол арага жарап, кой кайтарып калганына өзүнчө кубанып, ага маашыр болуп турса, бир чети тентектенип үйрөткүчтү минип кеткенине негедир чочулачу. Андан калса Сатыбалды бизге караганда чабандес, чапчаң кыймылдай турган. Кээде жайдак атка минип алып чыңк ылдыйдан чаап түшүп кетчү. Атасы баласынын тил карак, жүүнү бышык, жүнү тирүү, чыйрак өскөнүнө ичинен кубана турган.

1957-жылдын көктөм маалында мектепте чогулуш болду. Ушул жыйында Сатыбалдыга комсомолдун райондук комитетинин секретары турмуш путевкасын тапшырды. Ал биздин алдыбызда сүйгүнчүктүү күлүп, атасынын кесибин улантып кетүүгө убада берген. Биз аны кызуу куттуктап, турмуш жолунун байсалдуу болушун каалап, түйшүгү түмөн чабандык кесипке узатканыбыз али эсимде...

Ошондон көп узабай классташтардын баары чилче тарашты. Кээ бирибиз окууга кеттик, көбү чарбада, мекеме-ишканаларда иштеп калышты. Андан бери чейрек кылым убакыт өтүптүр. Мен айылга кызматтан бошобой сейрек барчу болдум. Барган сайын классташтарыма жолугуп, жаш кездерибизди эске салып, айда бакылдап калабыз. Бир гана Сатыбалды көрүнбөйт. Мындан 15 жыл мурда облусттук гезиттин тапшырмасы менен атайын Сатыбалдыга сапар салганымды эстедим...

Улам бийиктеген сайын аба оорлоп салмактанса, экинчи жактан шамал күчөп бети-колду каарып тызылдатат. Мындай суукту чабандар тоготуп да коймок эмес. Чынында эле кар тозоңун сапырган борошодо, көнөктөп төккөн жамгырда күндүр-түндүр кой артынан калбай, алдыларына тоодой максат койгон чабандардын эмгегине ыраазы болуп, негедир өзүмдү алардан комсоо, мажүрөө сезген элем.

Биз белестен-белес тепчип отуруп, кеч бешимде Сатыбалдынын короосуна келгенбиз. Адатынча ал үйүндө жок экен.

- Койлорду жайып кетти эле. Келээр учуру да болуп калды. Ага чейин үйгө кирип чай ичип тургула, балдар, - деп Жунушаалы карыя эшик ачты. Карыя баягы мен мындан 15 жыл илгери көргөндөй, Сатыбалды менен бир класста, бир партада окуп жүргөн кездегидей эле ажарлуу экен. Ошол кезде Сатыбалдыны издеп келгенибизди, бизге ушинтип жооп бергенин эсиме түшүрдүм. Карыянын буудай жүздүү бетинде бир да бырыш жок. Бирок, көздөрүнүн кычыктары гана кызарып калыптыр.

Пейли кең чабандын үйүндө үй мүйүз тартып досторкон четинде отурабыз. Үй ичиндеги тынчтыкты бузуп карыя сөз узатты.

- Бу-у, берки баланы тааный албай жатам. Карыганда көздүн курчу кетип калат тура. -Карыя мени бүшүркөй карады.

Мен атамдын атын айттым да, - "Сатыбалдынын классташы болом", - деп кошумчаладым.

- И-и, атаң көрү! Ооба, ооба, өзүбүздүн бала тура, аман болгула. Бардыгын аманчылык жеңет, - деди карыя. Аңгыча эшик ачылып Сатыбалды кирип келди. Ал бизди көрө коюп жадырап-жайнаган маанай менен кол кысып учурашты. Ошол күнү Сатыбалды менен бирге болгомун.

- Койчулардын баары эле жакага кыштап, ал жактан коюп төлдөтүп жатат Саке. Сен эмне эле жайдыр-кыштыр тоодон түшпөйсүң?

- Жакадагы чабандарды деле көрүп жатам, алар койлорун кылканга аралатып, чабырды көп чыгарышат. Андан калса жайыт жетишсиз болуп, аңызга кайтарышат. Ага эки-үч сыйра жайылгандан кийин чаңы асманга чыгып калат. Андагы чаң, койлордун өпкөсүнө кирет. Ошондон дартка чалдыгат. Ал эми тоо чөбүндөй болобу. Күздө бышкан бетеге малга жагымдуу келет да, чың семиртет. Бетеге менен жалтыркан жеген кой жем берген койлордон семиздик кылат. Айрыкча, куут учурунда койуңду бетегелүү майсанга жайып тоюндурсаң канчапик пайдалуу. Бу мал-жанга деле таза аба, бүрдүү чөп, шаркырап аккан көк- кашка тоо суусу керек. Ишенбесең шаарда жүргөн сени менен тоодо жүргөн мени салыштырып көрсөң түшүнөсүң, - деп адатынча тамашага салып мага "чымчый" сүйлөп, барскандай салмактуу колу менен далымдан таптап койду.

- Кышындачы? - дедим Сатыбалдынын сөзүн бөлүп.

- Көпчүлүктүн эмгеги менен жыйылган тоютту да үнөмдүү пайдалануу керек. Февраль айына чейин койлорумду жайыттан тоюттандырам. Анткени, тоонун жайытында жүрүп өз буту менен эркин басып, өз оозу менен тоо чөбүнө тоюнган койлор суукка чыдамдуу, чыйрак болот. Мен муну өз тажрыйбамдан жыл сайын көрүп келе жатам.

Чынында классташымдын короосунда өткөн жылдардагы көктөмдөрдөй эле барандуу ийгилик жаралып жатыптыр. Ал карамагындагы койлорунан арбын төл алып, күн-түнү бел чечпей түйшүк тартып турган убагы экен.

- Ыя, Жибек! - деп үн чыгарды Сатыбалды өмүрлүк жарына, - Иңир кирип баратат. Чырактарды тазалап, май кууп ал.

- Камсанабай эле кой, даярдап койгом.

Бул түнү Сатыбалды кирпич какпады. Кол чырак кармап

короодогу койлордун, тиги жаш төлдөрдүн арасында жүрдү. Өзү осеминатор болуп кууттан өткөргөн койлору эми минтип кызып төлдөп, арбын төл бере баштады. Төлдөгөн койлордун теңинен көбү эгиз. Алардын арасында үч эм туугандары да бар. Мына ушул алынып жаткан жаш төлдөрдүн бирөөнү да чыгашага учуратпоо үчүн өзү күзөтүп, ар бир койдун кайсы тушта жатканына көз салып жүрдү. Түн ортосу ооп калган кезде үйгө кирди да, коломтодогу отту ичкертип, анын ысык табына алаканын кактады. Куураган арча аңкыган жыпар жыт чыгарып, алоолонуп күйүп турат. Анын кочкул кызыл жалыны Сатыбалдынын тотуккан жүзүнө түшүп, ушунчалык ажарлуу сыяпат берип тургандай көрүнгөн.

- Биздин турмуш ушундай, классташым, тыным жок, - деп койдун ал мага жайдары гана.

- Чабандардын кайсы мезгили түйшүксүзүрөөк?

- Чабанда түйшүгү жок күн болобу?! Жылдын төрт мезгили тең, ал турсун ар бир күн биз үчүн тынымы жок өтөт. Эгер чабан жанынын тынчын көздөп, малды короого таштап үйдө сулк жата берсе, анда мал багуу текейден арзан иш.

Сатыбалдынын ушул сөзү эле анын ким экендигин айгинеледи. Чынында эле мээнеткеч чабандын иши аны менен ар дайым бирге жүрөт. Күндүзү кечке кой жайса, түндөсү ит-куштан сактанат, тыным алган жерде да койлору жөнүндө ойлойт.

Чыгыш тарап манаттай кызарып, таң атып келатты. Сатыбалды Жибекти ойготту.

- Мурдагы күндөн бери кой- козулар түгөлдөнө элек. Тур эрте! Санай коюп, жайытка чыгаралы.

Санакка көнгөн койлор чууруп Сатыбалдынын алдынан өтүп жатты. Бодо мал болбогондон кийин жандыктарды күнүгө тактап турбаса болобу. Ал эми кээ бир чабандар санагандан эринип бир-эки айлап жүрө беришет да жоголгон коюн, же козусун билбей калышат. Сатыбалды мындайдан алыс. Короосундагы малын тактап жайытка чыгарды. Үн алыша маараган кой-козулар тиги "Баткак-Суунун" күнгөйүнө жайылганда анын ой кырына батпай, аппак болуп текши ачылып келаткан пахтанын козегин элестетти. Жыбыраган козулар көлдөгү чабактардан бетер энелеринен бөлүнүп удургуп оюн салышат.

...Ошол жылдары менин классташымды жазбаган маалымат каражаттары калган эмес эле. Жергиликтүү басмалар, республикалык, ал турсун Москвадагы борбордук маалымат каражаттардын да тим эле баатырга теңеп көкөлөтүп макташканы эсимде. Мен ошол кездеги салабаттуу гезиттерге, журналдарга чыккан анын сүрөттөрүн, ал жөнүндө чыккан очерктерди кесип алып, азыр да аларды табериктей сактап жүрөмүн...

...Ооба, ал мезгил да өзүнчө доор эле. Андагы коомдук, чарбалык, мамлекеттик менчик азыр жеке менчик менен алмашпадыбы. Доор алмашкандан улам мурдагы "мамлекет багат" деген илээндилик ойдон чыгалбай, турмуш агымына каршы туралбай, үй-бүлөсүн багалбай, күнүмдүк жашоодон чүнчүгөндөр көбөйүп баратпайбы. Менин классташымдын турмушу кантти экен? Баягы чарбанын жер жайнаган коюнан өзүнө канча үлүш алды болду? Үлүшкө алган малын кантип багып жатты, же кырып алдыбы? - деп ал жөнүндө өзүмчө ойго батам. Ушундай каатчылык, тартыштык мезгилде классташымды бир барып көрүп, ал-жайын сурашууга куштарланып жүрдүм. Көктөм мезгилинин акырында оюм ордунан чыгып, сапарым уланып классташымды көздөй жөнөп калдым. Мен аны жакадагы сарайында болуш керек деп ойлогом.

- Ой, аның колхоздун малын өткөрүп берсе да кыштак аралап жүргөнүн сейрек көрөбүз, - дешсе.

- Аа, ал жеткен макоо. Элге деле аралашпайт. Короосу толгон кой туруп битирейт да, битирейт. Кыштакка келгенде жолугуп калабыз кээде, жүз грамм алып бергенге жарабайт, ушундай зыкым неме, - дешет бөтөлкөнүн артынан түшкөн теңтуштарым.

- Бирөөнүн кемчилигин айтып, сындаганга машпыз. Өзүбүз мал четине бара албай жатып, Сатыбалдыны сындаганды эмне кылабыз. Деги, Сатыбалдыдай мал бага албайбыз, чынын айтканда, - деп бүтүм чыгарышты классташтарым.

Улуу тоону көздөй кеткен ат жол менен үчүнчү жолу Сатыбалдыга бара жатам. Мен минген сары кашка ооздук кемирип, коё берсең зымырап учуп кете тургансып кулактарын шамдай тикчийте калып, топ карагандан ойт берип келатты. Төө-Жолдун кырына чыккыча оолуккан деми басылып, денеси нымшып тердеп, кең таноосунан көөрүктөй жел үйлөп, бышылдап-күшүлдөп баратты. Алдымдан

чыккан кекилик мойнун койкоңдотуп таштан-ташка секирип, атка жеткирбей жорголоп, алыс узап барып “пыр-р-р” этип учуп, тиги тескейге барып конду. Анан ал жактан көп узабай анын кооз сайраган үнү угулду. Ал эми тиги “Чаар-Таштын” белиндеги жапалак арчанын түбүнөн кекиликтин сайраганын коштоп, “толбай куйрук” деп улар комуз доош үн салат. Мукам үндүү улардын сайрашын угуп “жаштык кез сайрап турган улардайсың” дегендей жаштыгым эсиме түшөт.

...Эсимде, мектепте окуп жүргөндө Сатыбалды так ушул улардын үнүн туурап сайраган эле. Ал “жаз алдында сайраган улар жумуртка чогултат” деп атасынан укканын бизге айтып берген болчу. Ал кезде бул сөздүн төркүнүн аңдап билбептирбиз. Көрсө, жер жүзүнө бүткөн жан жаныбарлар да келечек урпактарын өстүрүп, чоңойтуп, тукумун улантышка ашыгат тура.

Ооз комуз доошундай шаң чыгарган улар үнү аскага чагылыша жаңырат. Кекилик улар үнүн, улар кекилик үнүн коштосо аларды аскалар коштоп, тоо койну симфониясын күүгө келтирип, аны уккан адамдын дене бою козголуп, көңүл кушун чабыттатып, өзүнчө кереметтин кучагына алып келгенсийт. Эгер музыканын Пегасын минген сезимтал музыкант болгондо улуу тоо койнундагы ушул мукамдуу кайрыктарды илгиртпей күүгө келтирмек эле.

Көктөм мезгилиндеги түрдүү түскө чулганган Ор-Казган жайлоосу көргөндүн көз жоосун алып, кооздук дүйнөсүнө куштарлантат.

Деги көктөм маалы кандай сонун. Анын жаш баланыкындай мүнөзү кимдин болбосун эсинен кеткис. “Жаз күнү жаш баладай”, дегендей, биз белден эңкейгиче күн алай-дүлөй боло түштү. Көктөмдүн ушул жагымдуу күндөрүн “Жаз кызы” деп атагым келди. Ал жашыл кийинип, өзөн бойлогон бадалдарга шөкүлө тагып, колуна түрдүү түстөгү жыты аңкыган гүл кармап, Ор-Казгандын ойкырларын кыдырып, жадырап-жайнап күлүп келе жатып, жыгылып кетти эле, колундагы гүлдөр чачылып талаа-түздү шырдактай түргө кооздоп жиберди. Ал ансайын каткырат, анын каткырыгын асман да коштоп оркестрин ойноот. Ал эми “оркестрди башкарган дирижёрдун таякчасынын учунан чыккан учкундары” түнөргөн кара булуттарды жара тилип, жаркырап көрүнө калат. Жаз кызынын урматына арналган оюн-шооктон кийин кара булуттар да көз жаш алып шолоктой ыйлайт. Анын нөшөрлүү көз жашы “Жаз кызынын”

денесин жууп жатты. Андан аккан суу ар кандай тоскоолдуктардан ашып, өзөн сууларына кошулууда. Булуттар көз жашын канчалык төксө “Жаз кызы” да ошончолук чырайлуу, көркөмдүү көрүнүп, жыты ан сайын буруксуит. Ушул төп келишкен сулуулук менен кооздук тиги улар менен кекиликтин мукам үндөрүнө шайкеш келип, “Улуу тоого чыктыңбы? Улар үнүн уктуңбу?” деген сөздү даңазалагансып, дал ушул улуу тоо арасында машакаттуу эмгектин добулбасын жаңыртып, менин классташымды ар убак чакырып тургандай. Ооба, Сатыбалды үчүн тоонун бул көрүнүшү көнүмүш адатка айланган. Эгер ал күн сайын бул дүйнө көнүмүшүн туйбай, тоо симфониясын укпай, кооздукту көрбөй калса анын ички руху бөксөрүп калгандай туюлат мага.

Кирпиктүү күндүн нурун сур булуттар жашырып турса дагы эмгек жараткан жаздын кан тамыры тынымсыз согууда. Ошол күрдөөлдүү турмуштун агымы менен “менин классташым да бел чечпей түйшүк тартып жаткандыр” деп ойлонуп келаттым.

Көктөмдүн нөшөрүн аралап Сатыбалдынын короосуна жете келдик. Ал Баткак-Суунун адырлуу жайытында козулуу-койлорун имерип жүрүп, биздин келгенибизди баамдай калса керек, атынын башын буруп үйдү көздөй “чуу” койду. Короого келгенде атынан ыргып түшүп, канатын калдайта жая мени кучактап калды. Биз классташтар өмүр сапарыбыз улам жогорулаган сайын ушинтип сагыныша кучакташып, бири-бирибизди өөп, бала-чакалардын ден-соолугун, мал жаныбыздын аманчылыгын сурашчу болдук. Бирок, Сатыбалдынын маанайында эмнегедир жалгызсыроо, ыйык көргөн бир нерсесинен ажырагандай, үй ичи да тунжурап тургандай туюлду мага. Көрсө, атадан жалгыз ушул классташым атасы Жунушаалыдан ажыраганына үч жыл болуп калган экен. Бейиши болгур карыя баласынын жогун жоктотпой, кемтигин бүтөп, оорун колдон, жеңилин жерден алып, деги баласына аска тоодой бел эле. Айла канча, жашкабы, карыгабы баары бир өлүм парз тура. Сатыбалдыга кайрат айтып, атасынын арбагына куран окудум.

Сатыбалды плащын чечип, суу болгон киймин отко кактап кургатып жатты.

- Өз мезгилинде күндүн жаанчыл болгону жакшы, эгинге да, малга да пайдалуу, -деп Сатыбалды өзүнүн суу болгонуна кайыл.

Ооба, ал мындай көрүнүштүн далайын башынан өткөрдү. Өзгөчө

кар тозоңун сапырган кыштын борошолуу күндөрүн ашуудан өткөргөнү аз эмес эле. Мен анын өз оозунан уккан, өз башынан өткөргөн, өлүп кайра тирилгендей болгон окуялары жөнүндө айткым келди.

xxx

...Кыштын каардуу күнү болучу. Атасы Жунушаалы карыя катуу ооруп жатканы жөнүндө кыштактан кабар келди. Бул кабарды угаары менен Сатыбалды тынчтанып тура албады. Атасына камсана болуп жагымсыз бир ойду ойлой калып, жүрөгү оозуна тыгыла түшкөнсүйт. “Ээ Кудай, атам аман болсо экен!” - деп жиберди. Койлорун аялы Жибекке, 8 жашар баласы Автандилге, анан апасынын этегинен ажырабаган уулу Мусага калтырып, карагер атын минип, Ачанын белин көздөй аттанды. Тумандуу күндүн бешим убагы эле. Белге чыга бергенде бороон башталды. Атына улам-улам камчы уруп, эки бутун тынбай теминип, бороонго калбай белден эңкейип калганга шашты. Бороондуу суукка карабай карагер да кулагынын учуна чейин тердеди. Бирок, Сатыбалдыны жолго калтырчудай эмес. Жолду бөгөгөн кар тозоңун буртулдата жиреп, ээсине камчы салдыргысы келбейт. Атынын сырын билген Сатыбалды “Узагыраак болсо да “Төө-Жолго” салайын, түзөңүрөөк эмеспи” деп тумшукту имерилди. Бороон баардык күчү менен Айры-Таш тоосунун ушул тарабында чамынып жаткандай. Алды жагыңды тик багып карай албайсың. Караганда деле алдыңдан жол көрүнбөйт. Айланаң мелтирер тунуп калган. Аска-зооң деле, тооң деле, ойуң деле, мейкин түзүң деле билинбейт. Анын үстүнө күүгүм кирип, кар баскан тоо ымырт караңгылыкты чүмкөндү. Ушул асманы жакын бийиктикте. Сатыбалды алган багыты боюнча карыштап болсо да алдыга жылып баратты. Бирок, төмөндөп кетүүчү жолдун нугу көрүнбөй калганда Сатыбалдыга кандайдыр бир коркунучтуу абал туулду. Бир кезде кар аттын омууроосунан келип алдыга бут шилтей албай калды. Улуган бороон Сатыбалдыны ат-маты менен тээ тоонун түбүнө, туңгуюкка учуруп таштагысы келет. Атты канчалык темингени, камчылаганы менен карды жиреп карыш да жыла албады. Ал аттан түшүп, карды буту менен таптап, атын улам жетелеп отуруп тумшуктун так кырына келди. Асман жерге түшүп, Сатыбалдыны бийиктиктен ылдыйды көздөй бирөө тарткандай болот. Бул сезим анын үшүн алып, эсин чыгарып, андан кутулганга эч мүмкүн эместей туюлду. Эптеп ушул тумшукту имерилип кетсе

бороондун соккусунан саал жеңилдей түшмөк. Бирок, ал бороондун ороосуна чулганды да, белгисиз бирөө артынан түрткөндөй теңселе түштү. Аңгыча аттын чылбыры колунан бошонуп кетти. “Каап, чылбырды белиме байлап алсам болмок экен”, - деп кейиди, ат кошкурук атып, бир нерседен үркүп кайра артын көздөй бурулуп кеткенде.

Бир аз тыныга калып, кайра бардык күчүн чогултуп келип урган бороондон Сатыбалды кулап түштү. Аны бороон карга аралаштырып тоголотуп отуруп бир чоң таштын түбүнө алып келди. Таш түбүнө заматта кантип келип калганын билбей калды. Колундагы камчысы да кайда калганы белгисиз. Сол жак саны ооруганын эми сезди.

Таштын далдоосу бороондон ылымта экен, “көчкү көчпөгөй эле” деп чочуду. Илгери 40-жылдары Мамбетаалы деген малчы кишини ушул Төө-Жолдун капталынан көчкү алганын эсине түшүрүп, жүрөгү “шуу” дей түштү. Ошондон бул тик келген тоо боорун “Мамбетаалы көчкү алчу” дешип өткөн-кеткендер эскерише турган. Эмнеси болсо да кара ташты бел тутуп, колу менен чукулап кардан үңкүр казып кирди. Кара ичигин оронуп бороондун басылышын күтүп, кар алдында жата берди. “Деги үйдөгүлөр аман болсо экен” деп атасы жөнүндө санаага батты.

Сатыбалды мындай бороон-чапкынга ушуну менен экинчи жолу туш болушу. Мурда, баягы 1969-жылдагы “жут” жылында Ор-Казганга 3 метр жааган терең кардагы окуя күнү бүгүнкүдөй эсинде.

xxx

...Экинчи алган аялы: “Тоо арасында мал менен жүрүп жапайы болуп кеттим. Мындай шартта жашай албайм”, - деп кетип калган. Ал кезде атасы Жунушаалы карыя менен апасы Токтосун тирүү кези эле. Анда да Баткак-Сууда кыштаган. Ошол жылы кыш капортолоп калган учурда күн тумандап түндөсү кар очойто жаап, таңга маал ачылып кетип турду. Сатыбалды койлорун күңгөй беттетип, кары калың тескейден качып, кагын кубалап, Кыргый-Үңкүрдү көздөй капталдатып жайып жүрчү. Бир күнү түштөн кийин бороон башталды. Айлана алай-дүлөй болуп бирди-бирге кошпой, учуруп кирди. Сатыбалды жайыттан койлорун чогултуп, эптеп үңкүргө жеткирүүгө эки көзү төрт эле. Бирок, ага жетише албады. Өжөрлүк менен койлорун чогултуп коктунун таманына араң түшүрдү да, жапалак

арчалуу чыргайга киргизип жиберди. Анткени, мындай жерден көчкү көчпөйт. Өзү тиги капталдай өскөн чоң түп арчага келип ичигинин этегин бүктөп көчүгүнө төшөп, ээгин эки тизесине жөлөп бир аз эс алып отурду. Көз ачырбаган бороондун басылышын көпкө күттү. Асман жердин айырмасы билинбей, коюу туман каптап, терел тунжурайт. Койлорду караңгыда кар жиретип короого айдап бармак турсун коктунун этегиндеги Кыргыз-Үңкүргө жетүүгө мүмкүн эмес эле. Же койлорун таштап Сатыбалды кете албады. Мына ушул дүпүйгөн чоң түп арчаны маанектеп, түн караңгылыгын өткөрдү. Ушундайда мылтыктын да пайдасы тиет экен. Ал түнү Сатыбалды көз ирмемей бир нерсеге алаксып, ар дайым кыймылда болууга өзүн-өзү мажбурлады. Балпактап жааган кар аралап, койлорун имерип, бирин-эки чай баскандарын чыгарып жүрдү. Кар жиреп, койлору менен алектенип жүрүп денеси нымшып тердеди. Кокус, эс алайын деп отурган боюнча кирпичи илинип кетсе, тердеген денеси муз болуп катып, кар шейшебинен туралбай калаары шексиз эле.

Ошентип, бул түндүн таңдында көз ачырбай жааган кар менен тосуп алды. Ор-Казкандын бардык кыштоолоруна, коктуколотторуна, күнгөй-тескейлерине кар олпогу үйүлүп калыптыр. Асмандын түбү түшүп калгансып дагы эле балпалактап кар жаап жатты. Сатыбалды койлорун үңкүрдү көздөй айдап көрөйүнчү деп кар жиреп нары четтеп басты эле, бел кырчоодон карга малына түштү. Бутун шилтеп кар жирей албады. Ал бул күнү да койлору менен ушул жерге түнөгөнгө аргасыз болду. “Атам кантип келмек эле, күн басылып, айлана көрүнгөндөй болсо эптеп жетип келмек. Азыр минтип ой-чуңкуру, чулк эле туңгуюкка кирип кеткенсип айлана көрүнбөйт. Жаткан койлорду кар басып калбасын деп тургузуп, нары-бери айдап коюп жатты. Канткен менен да жут капшабы келип, койлордон бирин-эки өлө баштады. Өлүмдүн улам көбөйө баштаганына кейиди. Үч-төрт күндөн бери койлору ачкасынан чурулдап маарап, биринин-корголун бири жеп, чыргайдын жыгачтарын ит сөөк кемиргендей мүлжүп киришти.

- Эми чоңдорго эмне деп жооп айтам? Алар болсо “багалбай өлтүрдүң” дешип, менин партиялык маселемди карашат. Алай-дүлөй бороонго кабылып, ат жайдактай тоо арасында карга көмүлүп калганымды, өгүздөй чегилген турмуш запкысын тартып жүргөнүмдү алар кайдан билишсин, - деп өзүнчө дүпөйүл болду.

Үйүлгөн койлордун өлүгүнө желөнүп тыным алганда өзү да ачка экенин өзөгү үзө тартканда сезди. Денеси шалдырай, алы куруй түштү. Ачкасынан алсырап баратканын сезип, тирүүлүк үчүн аракеттене баштады. Жаңы эле бутун араң серпип, жаны чыгып бараткан токтуну мууздап жиберип кардын жарып, ичеги- кардын аңтарып, боорун сууруп алды. Арчадан обочороок алоолоп күйгөн отко боорду шишкебек кылып бышырып жатканда Сатыбалдынын кулагына алыстан, тээ алыстан кыйкырган үн угулду. Тура калып дагы тыңшады. Үн тээ кыр тараптан дагы чыкты. Сатыбалды үндү жазбай тааныды.

- Ата-аа! - деп кыйкырды тоону жаңырта. - Жарыктык кантип келатты экен? - дейт атасынын келатканына ишенип-ишенбей. Чын эле атасы экен.

Төрт-беш күндөн бери уулунун кабарын угалбай санаасы санга бөлүнүп, уйку көрбөй тынчсызданып, эмнеси болсо да уулун издеп жөнөптүр. Эки бутуна эки жапкак тагынып колуна эки кулач таяк кармап, кар үстү менен талтаңдап атасы келатты. Артында сартча арчындап таңылган таңылчагы бар. Бирдемелерди айтып, ээгиндеги сакалы эрбеңдеп баласына жалынып жаткандай. Сатыбалды атасына чуркап барайын деп чыйырдан чыкты эле карга чөмүлүп кайра тартты.

- Аман-эсенсиңби? - деди карыя баласынын жанына келгенде. - Ачка болдуң го, садага болойун! - Карыя баласын сагына кучактап өөп койду. Сатыбалды эр жетип, үй-жай күтүп, ал турсун эки аял кетиргенден бери "Садага болоюн, жаманым!" деп атасынын биринчи жолу эркелетип өбүшү эле.

Сатыбалды ата мээриминин төгүлүп турганын туюп-туйбай, сезип-сезбей жылмайган калыбында тим болду. Бул дүйнөдө "Колдогу алтындын баркын, ата-эне кадырынын барк-баасын" аңдап сезе билбей калганыбыз кийин өкүттө калтырат тура...

- Мен сени Кыргыз-Үңкүрдөн табам го дегем. Үңкүргө келип сени таппай, эмне болду экен? - деп санаам санга бөлүндү. Кеч кирип кеткенден үңкүргө жатып калдым.

Атасы баласынын аман-эсендигин көргөндөн кийин "Ээ-э Кудай, аксарбашыл садага!" деп өзүнчө күбүрөп койду. Өсөөрү бүтүп калган карыя мындан наркы өмүрү жалгыз уулу менен уланаарын сезип, ошондуктан уулунун жамандыгын көрсөтпөй, бу жарык дүйнөдөн кете берүүнү Кудайдан тиленип жаткан эле.

- Үйдө апам жалгыз калдыбы? - деди Сатыбалды атасынын оюн бөлүп.

- Тиги-ии, Мустапанын койлорун көчкү басып, ошону ташыганы бертолот келди, ага түшүп Кымбат кошо келиптир.

- Ырас болгон тура, - деди карындашынын келгенине сүйүнүп.

Карга чөмүлгөн Ор-Казгандын тоолорунун арасындагы Кыргыз-Үңкүрдүн терең коктусунда, тытылган жүндөй булуттуу асман астында ата-бала божурашып сүйлөшүп, болгон тамагын астына коюп өзөк жалгап жатышты.

Мына ушул кезде асмандан күркүрөгөн мотордун үнү угулду. Аңгыча үзүктөй булуттардын арасынан вертолёт суурулуп чыкты. Ал кырдан ашканда эле Сатыбалды тура калып туманын ала булгалады. Вертолёт терең коксу ойдо учуп келип Сатыбалдыдан обочороок кар үстүнө конбостон каркырап-күркүрөп, кар учуруп, бир ордунда күйкө “наспай чегип” жаткансып турду. Заматта вертолёттон буттарына лыжа байланган төрт-беш адам кар үстүнө секирип түшүштү. Алар койдо калышты да, Сатыбалды атасы экөө вертолётко түшүштү. Көрсө, Ор-Казган өрөөнүндөгү малчылардан Сатыбалдынын бир жумадан бери бир короо кою менен дайны жок болгонун угуп, бүгүн кар жаабай, түнөргөн булуттар суйула баштаганда вертолёт менен издешкен экен. Сатыбалды вертолётто келатып Ор-Казгандын бир да жеринен кара чекит көрө албады. Өрөөн ааламдын эбегейсиз чоң ак чарасына айран уютуп койгондой сезилди ага. Жылуу-Өтөккө келгенде райондун борбору менен тынымсыз байланыштырып туруучу зым карагайлардын баштары гана кардан сороюп чыгып турганын көрдү. Сатыбалды ушундан улам кардын калыңдыгын баамдап баш чайкап, жаратылыштын бул жылкы каарына таң калган эле.

xxx

...Ал эми азыркы өз киндигин өзү кескен учурда Сатыбалдыга каяктагы вертолёт.

- “Төө-Жолдун” кырындагы чайга тыгылган ат эмне болду? Атам соо чакырткан жок болуш керек?”

Кара таш түбүндө бороондун улуган үнүн тыңшап жаткан Сатыбалды ушул ойлорго батты.

Таң сүрүлүп келатты, бороон дагы эле улуп-уңшуп, ушул эле Ачанын оозунан көөрүктөй атырылып чыгып жаткандай туюлат.

Ооруган санын сүйрөп, оорлонгон денесин чымыркана көтөрүп, эптеп ойго түшүүгө күч топтоду. Ичигин чүмкөнө кийип, кар үйүлгөн күрткүнүн үстүнөн сойлоп өтүп, кырды көздөй кагындап жөнөдү. Бороонго оң жак капталын тосуп коюп, карын шамал шыпырып үйлөп кеткен тике кыр ылдый салды. Ал бирде тайгаланып жыгылып, кайра тура калам деп томолонуп отурду. Бир жолу тоң жерден буту токтобой дырылдаган боюнча жөнөдү эле төш боорундагы койдой ташка келип арта салынып калды. Ошондо ал жаткан жеринен кайра тургусу келбеди. Мушташып жаткан боксер талуу бир жерине катуу уруп, экинчи тургус кылып “нокаудка” жыгып таштагансып таш үстүндө, кук эткен кузгуну, как эткен каргасы жок ээн дүйнөнүн кучагында бир топко чейин жатты. Ал эки колу менен ташты таянып, башын көтөрүп, чымыркана өйдө болду. Биртике болсо да эс алгансып калыптыр. Бороон басылып, табият дүйнөсү да мээримдүү боло баштады. Сатыбалды ичигинин этегин эки колуна кармады да, көчүгү менен аста сыйгаланып ылдыйды көздөй жөнөдү эле, өтүгүнүн такасы бир борчук ташка келип такалды. Анан дагы ылдыйлап жылып отуруп күү менен төш түбүндөгү, бороон үйгөн карга күп этип кулап түштү. Кар үстүндө тургусу келбей бир азга чалкалап жатты. Ал үзүлгөн булуттардын арасынан күндүн көзүн көрүп, чоң үмүт менен өйдө турду. Ичигин бекем кымтыланып, терең күрткүнүн үстүнөн тоголонуп ойго түштү. Андан ары тизеден өткөн карды жиреп отуруп, Ачанын оозундагы туздүкө келди. Эми анын ишеними артып, секиртмектүү ат жол менен Чоң-Дөбөнү көздөй жөнөдү. Кар суусу ичиктин этек жүндөрүнө шагалак муз болуп тоңуп, суу болгон шымы денесине жабышып баратты. Эгер ал кыймылда болбосо заматта зыңкыйып тоңуп калмак. Бирок, ал эмнеге токтомок эле.

“Атасынын акыбалы начар” деген кабарды угаар замат Сатыбалдынын тынчы кетпеди беле. Эгер алдында кайтарган бир короо кою болбогондо кечки бороонго калбай ошол замат учуп жетмек. Адамда абийир, ар-намыс деген болуш керек. “Жаман айтпай жакшы жок” дегендей, атасы өмүр сапары менен кош айтышып калса анын ариет-намысын жасаш, ага бир ууч топурак салып, арбагына атап куран окуш бала үчүн ыйык парз эмеспи. Атасы да кез-кезде “Жалгызымдан топурак буюрса экен” деп Кудайдан тилеп, келме келтирип калган учурун ал атасынын көзүнүн

тирүүсүндө көрүп калууга үйүн көздөй энтендеп шашып баратканда эстеди...

xxx

...Ар-намыс менен абийирге жоопкерчилик сезими кошулганда адам баласынын ыйман сапаты жан дүйнөсүнүн тереңинен калкып чыгат болуш керек. Ооба, менин классташымда ушул сезимдер айрыкча жогору эле. Мен анын бардык күчүн эмгектен аябаган түйшүкчүлдүгүнө, малдын анык чыныгы ээси экендигине өзүмчө кубанам.

...Малды боор этиндей көргөн, эми анын чыныгы ээси болуп калган Сатыбалды иш күнүн фермердик чарбасын кыдыруу менен баштады. “Кой аксагы менен миң” дегендей анын чарбасында 1300дөн ашык жандыгы, мүйүздүү ийри малдан 80 бодосу, кулунтайы менен 4 үйүр жылкысы бар экен. Аларды 20га жакын малчы көздөп, саанчылары уюн саап, бээлерин байлап, кымыз ачытып, койлорун кайтарышат. Албетте, алардын көпчүлүгү өз бала-чакасы, жакын туугандары. Уй сүтү менен бээ кымызын, базарга, кээде райондогу “Макмалалтын” комбинатынын жумушчу-кызматчыларына тапшыргандар күн сайын чөнтөктөрүнө акча толтуруп келишет. Анын эсеп-кысабын алган ишенимдүү кишиси бар. Ал Сатыбалдынын баккан малчыларына, саанчыларына эмгек акыларын тактап, бере турган салыктарын тапшырып, ашыгын өздүк кассасына салат. Ошентип, ал баягы мен алгачкы келген жылдагы чабан Сатыбалды эмес, жогоруда саналган малдын чыныгы ээси болуп, Сатыбалды бай аталып калыптыр.

- Колхоздун баягы бир короо коюн эч кимге бербей, өзүң эле үлүшкө чыгартып алгансың го. Болбосо тиги Таңаткан, Мустапа сенден кем эмес кой бакчу эле?, - деп Сатыбалдыга суроо бердим.

- Үлүшкө малды чарбанын ар-бир мүчөсү бирдей эле алганбыз. Элдин көбү алган малдарын багалбай, айрыкча маназиос, боор курт ооруларына каршы дарылашпай өлтүрүп, карышкырга кырдырып алышты. Кээлери бөтөлкөгө эле сатып жибергендер да болду. Мал да бага билгенге муктаж, - дейт ал.

Анын бул сөзүндө калет жок. Малга да камкордук керек. Мал да жукканга жугат. Ага да түйшүгү түмөн мээнет керек. Эңдей этек жалкоого, бөтөлкөгө “кирип” чыгалбай калгандарга ырыскы кайдан келсин.

Турмуштан өз ордун таппай калгандар аракетсиз адамдар. Алар жокчулук менен күн өткөрүшөт да, “Бешенеге жазылган жазуу ушул тура” дешип, тагдырына таарынышып, алсыз болуп калышат. Деги жашоо туркулжуп, адамдардан топуктуулук менен нысаптуулук кетип бараткандай. Учурашкан таанышың а дегенде эле: “Мунум жок, тигиним жок” дешип арманын айтышат. Ал эми жок нерсеңди бирөө алып келип бермек беле. Чынында турмушту адам өзү жаратат эмеспи. Алдына чоң максатты коё билген менин классташым сыяктуу эмгекчил адамдар - жаратмандар мына ошолор.

- Кыргызда “Кызды сураганга, кымызды ичкенге бер” деген сөз бар. Чын эле доорубуз алмашканга чейин кымыз менен айран-сүттү кимдерге гана бербедик. Сабаадан куюлган кымыз чаначтарга байланып, өң-тааныштарга кетчү. Азыр болсо бардыгы сатык. Жанагы базар экономикасы турмушубузга бат эле кирип, ар кимибизди соода-сатыкка көндүрдү. Бирөө бекер эч нерсесин бербейт. Ошентип, биз жашоодо бүрөөдөн “кичи-кичи” деп талкан сурабай, өзүңө-өзүң тың болуп, өзгөлөргө жардамың тийгендей болушту турмуш өзү талап кылат экен, - дейт өз оокатына бүйрө, турмуштун күрөө тамырын кармамай билген Сатыбалды.

Анын малдарынан башка да “УАЗ” жеңил машинеси, “ГАЗ-53” автомашинасы, “МТЗ-80” дөңгөлөктүү, “ДТ-75” каз тамандуу тракторлору мына ушул малын багыш үчүн жер айдап, чөп жыйнаганга, сүт-майын ташыганга, толуп жаткан жумуштарын аткарганга пайдаланылат.

Сатыбалды очор-бачар үй-бүлөөнүн ээси. Балдар-кыздарынын көбү үйлөнүп-жайланды. Эки баласы жогорку окуу жайында окуйт. Алардын окуусу үчүн эле жылына он-он беш миң деген акча кетет. Өткөн жылы эле бышкан кыш менен көп бөлмөлүү там салды.

- Совет бийлиги ыдырап жоюлбаганда кой артында жүрө берип мынча байлыкка жетишет белең, ким билет? - десем.

- А балким Эмгектин баатыры болмокмун, - деп бак-бак күлүп, ошол мурда “Ардак белгиси”, “Эмгек Кызыл туу”, Октябрь революциясы, Ленин ордендерин, “Мал чарбасынын устаты” деген наамына көрсөтүп сыймыктанып калат.

Ооба, кайда болбосун “Алтын эмгек жерде калбайт” деген ушул тура. Ар дайым бийикти көздөп, алдына залкар максатын коюп,

түйшүк тартып тынымы жок эмгектенүү анын мыкты сапаттарынын бири. “Эгер классташым билимдин артынан түшкөн болсо, мал чарбасы боюнча илимдин доктору болмок экен” деп өзүмчө ойлоном. Бирок, атасын тартып тубаса малсаак Сатыбалды эмгегинин үзүрүн көрүп, чарбасын дагы өстүрүп, кеңейтип, байлыгын арттырууга аракеттенип жатканына кубанам.

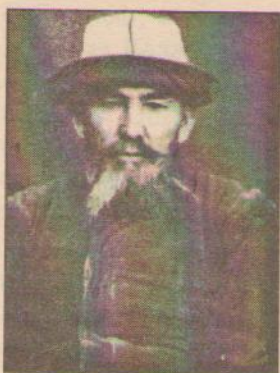
Ор-Казган жайлоосу

“Бейдаба”

(Казалдын жаралышы жөнүндө)

XX кылымдын экинчи он жылдыгында Кыргызстандын Өзгөн, Сузак, Базар-Коргон тараптарында “Бейдаба” аттуу күйгөн ыр-казалы чагылгандай тез тарайт. Айрыкча, кыз-оюн болуп жаткан жерлерде жакшы билгени да, анча-мынча кулакдар болгону да, ар кыл ырлардын башын кошуп, “бейдабалап” созолонтуп ырдап калган кези болот. Ошентип, “Бейдаба” күйгөн ыр-казалы ооздон-оозго өтүп, а түгүл “Аркага” - Ак-Талаа, Тогуз-Торо аймактарына да жайылып, ошол мезгилдеги жаштардын ички буулуккан армандуу арзуу сезимдерине чок салып, дүрт тутандырып ийгендей эле дуулдатат.

Мынчалык калайман улан-кыздардын назарларына арзыган “Бейдаба” ыр-казалынын ээси ким болгон? Бул суроого төмөнкүдөй кыскача маалымат бар: Султанбаев Матыбрайым (Бейдаба) 1901-жылы азыркы Ак-Талаа районунун Чолок-Кайың айылына жакын “Караңгы-Токой” деген жерде төрөлгөн. Атасы Султанбай өлгөндө Матыбрайым энесинин боюнда калат. Бейдабанын апасы Токтосун эненин төркүнү Өзгөн тараптагы “Жээренче” уруусунан экен. Баласы Матыбрайым 4-5ке чыкканда, турмуш кыйынчылыгынан улам, Токтосун эне төркүнүнө кетет. Матыбрайым таякелеринде өсүп чоңоёт.

Ал бой тартып келатканда эле жаштар арасында ышкыбоз ырчы аталып, үлпөттүү аш-тойлорго чакырылып, эл сүймөнчүлүгүнө ээ боло баштайт. Анын үстүнө, жараткан тартуулаган супсулуу өң-түсү, келишкен бой-келбети, мукамдуу кооз үнү, оозунан мөл булактай чубурган аруу-назик ырлары сыяктуу бир адамга сейрек ыйгарылуучу асыл касиеттер Матыбрайымды “Жийденин бүрү, жигиттин гүлү!” дегенге чейинки атакка көтөрүп жиберет! Ошол күлгүн мезгилинде, Алишер Навои айкандай: “Өзүңдү көрүп калдым балээге!” дегендей, махабат “оорусуна” чалдыгып, Өзгөндө өтө каардуулугу, ченемсиз байлык-мартабасы менен кеңири таанымал болгон Сары болуш (өз аты эмес болуу керек - Р.Б.) аттуу аймактык өкүмдардын Үрзия деген

ашкере сулуу кызына ашык болот да калат. Матыбрайым бул сырды өтө жакын эки досуна айтса: - "сен эмне, өз башыңды өзүң жегени жүрөсүңбү? Мунунду эч ким билбесин! Эгер бул болушка жетсе, сени тирүүлөй көөмп таштайт!" - дешип катуу тыюу салып коюшат.

Ашыктык оту ого бетер алоолоно берет. Бирок, Матыбрайым сүйгөнүнө жетпей турганына жедеп көзү жеткен соң, "Эч кур десе, менин чын ашык экенимди, ал эми Үрзия (бул да өз ысмы эмес окшойт - Р.Б.) болсо, Матыбрайым үчүн эч бир кол жеткис бийиктик экенин кыйыр болсо да болуштун кызы сезсин!" - деп, ашыглыктын арман-бугун атайын ачык айтып ырдап чыгат. Аны эл бат эле өз сезиминин күүсүндөй кабылдап, ал ырды Матыбрайымдын өзүнө гана ырдагып келишет.

Бул арзуунун арманы перидей сулуу Үрзияга арналса да, атайын "тергеп" - "жетүүгө дабаа жок, эч ылаажысыз" маанисин туюндурган бир сөз менен - "Бейдаба" - деп атаган. Эл ырдын аталышын реалдуу турмушта жок, жомоктогудай кыз тура! - дешип таңданышат. Көп өтпөй эл "бейдабалап" ырдаган Матыбрайымды өз ысмы менен эмес, ырдагы кыздын аты - Байдаба деп атап калышат. Үрзия да Бейдаба тууралуу кабардар, а түгүл кыз ага кош көңүл эмес экенин, ырды Бейдабанын өз оозунан уккусу келип жүргөнүн билдирет. Бирок, таптаза, оорубай-сыктабай эле ырдап-чоордоп жүргөн алибеттүү жигит Матыбрайым эч себепсиз жерден сүйлөбөй, тили буулуп, дудук болуп калат. Ар кайсы мазарларга барып тайынышат, майнап чыкпайт. Акыры, бир календерге туш келишет. Ал: "Жер которгула!" - деп кесе айтат. Токтосун байбиче Өзгөн тараптагы төркүндөрүн таштап, уулу Бейдаба менен ошол кезде Тогуз-Торого караштуу Кош-Дөбө жергесине, өз атасы Табалдыныкына (Бейдабанын таятасы) бет алып жөнөп калышат. Бир кызыгы, ашуусу бийик "Көк-Арт" дабаанын ашып келатып, Тогуз-Торо көрүнгөндө Бейдабага кадимкидей тил кирип, өзүнүн "Бейдаба" деген ырынан ырдап жиберген экен.

Бейдаба (Матыбрайым) Султанбаев Тогуз-Тородо бир топ жыл жетекчи, ары жооптуу кызматтарда иштеген. Өмүр бою ошол ылакап аты - Бейдаба деп чакырылып жүрүп 1960-жылы, 59 курагында дүйнөдөн кайткан. Бейдаба баяны ушундай. Ал эми мезгил мунарыгына небак сиңип жоголуп кеткен анын арзуу - арман ыры кайра кантип жаралды?

... Ар кандай окуялардын чыгышына бир нерсе себеп болгондой эле, менин ушул "Бейдаба" ыр түрмөктөрүмдүн жаралышына, чыгарма катары пайда болушуна бирден бир себепкерчи - Тайлак Абдылдабековдун 1968-жылдары райондук "Жеңиш Туусу" гезитинде иштеп калышы болду. Бул окумуштуу адамдан (Кыргызстандын жогорку окуу жайларында философия, логика илимдеринен лекция окуган илимпоз) чогуу иштешкен мезгилде биз этибарга албаган көп нерселерге назар сала билүүгө үйрөндүк. Айрыкча "өз учурунда кеңири белгилүү болгон Бейдаба бу дүйнөдөн өткөндө ал адамдын "ашыглык ырлары" ("Бейдабасы") өзү менен кошо жок болуп кеткени өкүнүчтүү, бирок, эми ал кишини билгендерден, анын ырынан 2-3 ооздон жат алып калгандардан изилдеп-иликтеп чыксаң, бир чоң көлөмдүү, ары мазмундуу, ары нукура тарыхый эмгек жараткан болоор элең - дегени мени катуу түйшөлткөн эле.

Анан иликтей баштадым. Бирок, анын ырын жат билген адамдар дээрлик жок болуп чыкты. "Бейдаба" ыр-казалы кагаз бетине да түшүрүлбөптүр, мендеги маалыматтар боюнча. Бар болгону, ар кимиси бир-эки саптан гана билишет экен, алар боюнча "Байдабаны" аздыр-көптүр белгилүү даражада калыбына келтирүү эч бир мүмкүн эмес болуп чыкты. Ошондон улам өз мезгилинде уккан-көргөндөрдөн Бейдабанын ырына берген мүнөздөмөлөрү, айрым сүрөттөп-түшүндүрүү сыяктуу маалыматтарды да жыйнай баштадым. Албетте, жыйноо, иликтөө оңойго турган жок. Өз убагында көп жылдар бою Кош-Дөбөдө колхоздун партуюмунун катчысы, айылдык советтин төрагасы болуп иштеген Токтогулов Абдракмандан, Тогуз-Тородогу уламаларды көп билген Чонмурунов Каниеттен, ошондой эле Бейдаба менен үзөнгүлөш иштеп, жашап өтүшкөн акылгөй инсандар: Түрсүев Борончу, Чодиев Бектурган, Бакаев Орунбай, Жооров Абдракман, Кожалиев Турганбай сыяктуу улуу муундардан сурап, чогултуп алганым бар эле. Булардын көпчүлүгү Бейдабанын коңгуроодой кооз үнү, ал кишинин келишкен өң-түспөлү аткарылып жаткан ырды ого бетер көркүнө чыгарып турганы, ошондон улам ырынын жагымдуулугу, уккулуктуулугу жөнүндөгү маалыматтар экен. Алар Бейдабанын өзүнүн ыр саптары эмес, ал саптар тууралуу мүнөздөгөн фрагменттер эле. Мисалы, Турганбай Кожалиевдин (Бейдаба экөө 1937-жылы "контур" деп

кармалып, Нарында камакта бирге болуп, кайра акталып чыгышкан экен) эскерүүсүндө: “сулуу кызды сүрөттөөнү үч куплеттен, кээсин андан да ашырып айтканын жана “адырга, тектирге, заңгелге чыккан тытыңдан, анан жытыңдан!” деген жерлери гана эсимде калыптыр” - деп айтканын жазып алыптырмын. Менин чыгармама ушул өңдүү материалдар накта “документалдуу факт” болуп берди.

Дагы бир мисал. Азыркы кезде Ак-Талаа районундагы Кош-Дөбө айылында жашаган Бейдабанын (Матыбрайымдын) баласы Райымкулдан атасы тууралуу уккан-билгендеринен айтып берүүнү сураганда, Бейдабанын өмүр жолун жана ырларынан айрым куплеттерин кат аркылуу карындашы Ашырбек кызы Жаңылга жиберген 32 сап ырын талдап карап чыгып, аларды кеңейтип “керип-чоюп” ушул чыгармамдын кучагына сиңирдим. Ошентип, менин “Бейдаба” ыр-казалы боюнча чогулткан материалдарым менен өз алдыма: эл оозунда жүргөн айрым үзүл-кесил саптарды иликтөө, колго тийгенин “кайрадан иштеп чыгуу” аркылуу Бейдабанын ырларынын пафосун болжолдуу болсо дагы, өз калыбына келтирүү (жакындатуу) максатын койдум. Бейдаба өзү ырга салган, кан-какшап сайраган арзуу сезимдеринин, ашыглык эргүүлөрүнүн кайсы бир “тоом-томолорун” сактоо менен, окурманда: “Чын эле, Бейдабаныкындай экен!” - деген ишеним-элес калтыруу үчүн чыгармачыл күч-аракетимди жумшадым.

Мага ушул поэтикалык чыгарманы жаратууга олуттуу түрткү берген, кол жазмамды басмага даярдоодо баштан-аяк киришип редакциялап чыккан агам Абдыдабеков Тайлакка чын жүрөктөн терең ыраазылыгымды билдирем!

Менин башкы үмүтүм: бул таланттуу адамдын ысымын биротоло жоголуп кетүү коркунучунан сактап, анын чыгыштын улуу поэзиясына таандык аруу Сүйүүнү даңазалаган Дастанын ушул китеп аркылуу эл арасына кайрадан алып чыгып, тарых күүсүндөгү инсандардын катарына кошсом деген асыл муратыма жетсем болгону! Ошентип, “элден алып, элге бердик” дегендей Матыбрайымдын “Бейдаба” казалын өзүмдүн вариантымда, ашыглык арзуусундагы “армандуу бук” катары көпчүлүктүн көңүл сотуна коюп жатам...

Рыскулбек Бобукеев.

“Бейдаба”

(Казал)

Баяным айтсам тегимен,
Бай Ак-Талаа жеринен.
Бабаларым уругу,
Байсогурдун эпинен.
Балапан кезден жетимдик,
Басыптыр ныктап белимен.
Байбачага жалданып,
Байралдым Өзгөн өрүнөн.
Болуштун кызын ырдайм - деп, мага
“Бейдаба” наамы телинген.

...   .
Булардын баарын айтайын,
Бир башынан эми мен... *

I

Ашыгы үчүн күймөк бар,
Айбыкпай чокко кирмек бар,
Ак сүйүүгө жете албай,
Азабын тартып жүрмөк бар.
Арзуусу толук ишке ашса,
Ашыглык доорун сүрмөк бар!

Сулуулар үчүн күймөк бар,
Сүрдүкпөй чокко кирмек бар.
Сулуунун сырын биле албай,
Супсуну сууп жүрмөк бар!?
Самаганы ишке ашса,
Сайрандап доорон сүрмөк бар!

---

* “Ушул жерин, өзүнүн өмүр жолу боюнча көпкөгө ырдаган эле”, - деп эскерет Т.Абдылдабеков (1946-ж. 9-февралда шайлоо учурунда Бейдабанын өз оозунан уккан).

Кыз үчүн отко күймөк бар,
Кылчайбай чокко кирмек бар.
Кыялын кыздын таба албай,
Кыйноосун тартып жүрмөк бар.
Кыйылчу нике ишке ашса,
Кыз алып доорон сүрмөк бар!

Ашыглык сыры көп экен,
Ашыктын ыры төп экен.
Ашыкдар күйсө жалындап,
Аны ырдаса эп экен.
Арзуусу калса угулбай,
Анда,
Айтылган куру кеп экен!?

Ынаглык сыры көп экен,
Ынактар ыры төп экен.
Ышкыбоз күйсө жалындап,
Ырдаса аны эп экен.
Ыры да калса угулбай,
Анда,
Ырысы жок бир жел кеп экен!?

Ашыглык деген шок экен,
Арзуу сезим чок экен.
Ашыглыктын "айлынан",
Армансыз өткөн жок экен.

Ышкуулук деген шок экен,
Ынтызар сезим чок экен.
Ынаглыктын "айлынан",
Ызасыз кеткен жок экен!

Жашчылык деген шок экен,
Жалындуу сезим чок экен.
Жапакечтиктин жолунда,
Жаңылбас пенде жок экен!

Жайлоонун башы Кызыл-Жар,
 Жалоорсо жүрөк тызылдаар.
 Жамалың ырга салбасам,
 Жазыктуу жаным ызылдаар!

Кыштоондун башы Кызыл-Жар,
 Кыйналса жүрөк тызылдаар.
 Кылыгың ырга салбасам,
 Кылмыш! - деп дилим ызылдаар!

Жароокер сендей көрбөпмүн,
 Жыланды, Шоро, Жазыдан.
 Жасатыңа зор бакыт,
 Жараткан берген башынан!
 Жалжалдын сүйсөм мындайын,
 Жымырып неге жашырам?
 Жомоктобой жоругун,
 Жобурап кантип басылам?
 "Жар болсо!" - деген ниетте,
 Жандашка сага ашыгам.
 Жүрөгүм сүрдөйт өзүңөн,
 Жүдөймүн..., кантип батынам?

Айланып сендей көрбөпмүн,
 Акман, Ак-Тоок жаатынан.
 Алла өзү аздек бакыттан,
 Арнаптыр сага башынан!
 Айымдын сүйсөм мындайын,
 Анымды неге жашырам?
 Айтылбай нечен бук жатат,
 Азат бойдо, ташыган.
 Арманым арбып жыйылып,
 Арактай кайнап ачыган!?
 Ак сүйүүмдү ушундай,
 Айтсам деп саа ашыгам!

А бирок сүрдөп өзүңдөн,
Айбыгам.., кантип ачылам?

Баамдап сендей көрбөпмүн,
Базар-Коргон, Ачыдан.
Бүбү-Батма жамалы,
Буйруптур саа башынан!
Бийкечтин сүйсөм мындайын,
Бөөдө эле неге жашырам.
Буй кылып сүйүүм ээ бербей,
Бозодой кайнап ачыган.
Буюккан буктар жыйылып,
Боюмду тээп ташыган.
Бар сүйүүмдү ушундай
Билдирсем деп ашыгам!
Бирок да сүрдөйм өзүңөн,
Билбеймин, кантип батынам?

Жан нуруңдан Бейдаба,
Жалтанып көздөр тайгылат.
Жөн адам эмес өзүңдөн,
Жалдуу арстан да айбыгат.

Бейдаба чачкан нуруңдан,
Беттеген көздөр тайгылат.
Бешенеңдин сүрүнөн,
Бекинип жолборс айбыгат.
Баарлашка канчасы,
Батынбай жүрөт кайгуулап.

Ашыглыктын паашасы,
Үрдү ырдайын, Бейдаба.
Нурун чачкан баарына,
Күндү ырдайын, Бейдаба.
Таңдап карап канчадан,
Миңди ылгайын, Байдаба.
Кадырыма жарашкан,

Бирди ырдайын, Бейдаба.
Кыздан чыккан өзүңдөй,
Пирди ырдайын, Бейдаба.
Бүт турпатың мүнөздөп,
Мүлдө ырдайын, Бейдаба.
Үшкүрүнүп ырдаган,
Үнүмдү уксаң, Бейдаба.
Көмөкөйдөн оргуган,
Күүмдү уксаң, Бейдаба.
Жүрөктөн: "Сен!" - деп сызылган,
Сүйүүмдү уксаң, Бейдаба.

Өзүңө жетпей келаткан,
Арманым уксаң, Байдаба.
Азап менен Тозокко,
Барганым уксаң, Бейдаба.
Кетип турган бу күндө,
Аргамы уксаң, Бейдаба!?
"Сен!" - деп жүрүп бейпайда,
Калганым уксаң, Бейдаба.

Дилимдин сага тартканын,
Туясыңбы, Бейдаба.
Дикилдеп жүрөк кагышын,
Угасыңбы, Бейдаба.
Ынанып маа көөнүңдү,
Бурасыңбы, Бейдаба?

Ашыкмын! - деп какшасам,
Ынаар белең, Бейдаба.
Чын көөнүңдөн мен жакка,
Ыгаар белең, Бейдаба.
Махабатың бүт мага,
Бураар белең, Бейдаба.

Анар да анар, сен да анар,
Айдай өң-түс кимде бар.

Ак сүйүүм сага шам болуп,
Алоолоп мендей ким жанар?
Ачкычын алып сендеги,
Ашыглык отун ким жагар?
Арманда күйдүм түтүнсүз,
Аргасын анын ким табар?

Сен анар, анан ким анар?
Сен үчүн мендей ким жанар?
Сүйүүдөн күйгөн түтүнсүз,
Себебимди ким табаар?
Сыздоонун баркын түшүнөт,
Сүйрөлсө буга бир сапар.

Чаласы жок, кеми жок,
Жасатынды айтайын.
Бекзаадалар тукуму,
Башатыңды айтайын.
Жанга дабаа жайдары,
Лаззатыңды айтайын.

Асалмас * жүрөк дарысы,
Болгонунду айтайын.
Асылкеч болчу куракка,
Толгонунду айтайын.
“Бейдаба” деп ысмыңды,
Койгонумду айтайын.

Ак жүзүңдүн албырган,
Ак-кызылын айтайын.
Кумары күчтүү көзүңдүн,
Нак кызыгын айтайын.
Бейдаба сени даарыган,
Бак-Кызырын айтайын.

---

* Асалмас - чөптөн жасалган жүрөк оору дарысы.

Суудай улуу пакиза,
Тазалыгын айтайын.
Чубурган ширин сөзүңдүн,
Маззалыгын айтайын.

Сөөрүдөгү манаттай,
Сөөлөтүңдү айтайын.
Сан эсеп менен өлчөнбөс,
Дөөлөтүңдү айтайын.
“Сен!” - деп талбай ырдаган,
Мээнетимди айтайын!

Суйсала басып суктанткан,
Сымбатыңды айтайын.
Субагай бет, ак маңдай,
Сын жаатыңды айтайын.
Сага жетүү дабаасыз,
Кымбатыңды айтайын.

Суксур моюн кымча бел,
Сулуулугуң айтайын.
Зоболоңдун султандай,
Улуулугун айтайын.
Тагдырдын саа түшпөгөн,
Буруулугун айтайын.

Ак алмадай аңкыган,
Алкымыңды айтайын.
Ажайып жанган башкача,
Жаркыныңды айтайын.
Ар манжаңда толтура,
Алтыныңды айтайын.
Алакага зымпыйган,
Салкыныңды айтайын.
Болбогон ырды ырдабай,
Бар чыныңды айтайын!

Кандай кийим кийбегин,
Жарашканын айтайын,
Көргөндөр көзүн алалбай,
Карашканын айтайын.
“Көлөкөгө тон бычып”,
Талашканын айтайын.

Керемет экен карасам,
Келептеп өргөн чачыңды.
Көңүлүм түшүп байланды,
Көргөндө кара кашыңды.
Көп болгон менен сулуудан,
Көрбөдүм сендей асылды!

Ажайып экен карасам,
Артыңа өргөн чачыңды.
Акылга салдым сүрөттөп,
Жаңырган айдай кашыңды.
Ар кандай сулуу көп жүрөт,
Асти,
Таппадым сендей асылды!

Адебиң аздек бүтүндөй,
Ак этиң алма түсүндөй.
Алдыртан көзүң кылгырат,
Анжиян мөлтүр жүзүмдөй.
Анчалык маани бербепмин,
Арзуунун күчүн түшүнбөй.
Ашыглык кандай балакет,
Айттырбай келчү күтүлбөй!

Алтын жака хандардын,
Ай нуру өпкөн кызыңдай.
Ак бетиндин манаты,
Апенди кылды кызылдай!

Күмүш жака бектердин,
Күн нуру өпкөн кызындай.
Күмүш шыңгыр күлкүндөн,
Күкүк болдум кызылдай.

Тал чыбыктай буралган,
Белиңди айтсам жарашат.
Бүт дилимди эриткен,
Кебиңди айтсам жарашат.
Бар кыздардан башкача,
Зээниңди айтсам жарашат.
Телегейи тептегиз,
Тегиңди айтсам жарашат.

Каухардай жанган кулпуруп,
Көзүңдү айтсам жарашат.
Кушубак кылып элирткен,
Сөзүңдү айтсам жарашат.
Көп кыздардан өзгөчө,
Эсиңди айтсам жарашат.
Нукура ак сөөк жаралган,
Өзүңдү айтсам жарашат.

Боо тутам олоң чачыңдан,
Бурасам кантет, Бейдаба?
Суйсалган жайык соорундан,
Сыласам кантет, Бейдаба?
Кош алма бөлтөк төшүңө,
Куласам кантет, Бейдаба?

Олоң узун чачыңа,
Оролсом кантет, Бейдаба?
От сүйүүңдүн сурпуна,
Оронсом кантет, Бейдаба?
Азат-султан боюңа,
Тоголсом кантет, Бейдаба?

Атыр жытың мас кылган,
Ак Лоолам болбо, Бейдаба!
Атайын мага жагылган,
Бак Шоолам болбо, Бейдаба!
Арзуумду тарткан өзүңө,
Нак-шоонам болбо, Бейдаба!

Жыпар жытың мас кылган,
Жаш Лоолам болбо, Бейдаба!
Жараткан мага буюрган,
Жар-Шоолам болбо, Бейдаба!
Жандырчу ички бугумду,
Жан-шоонам болбо, Бейдаба!

Ак булуттай көктөгү,
Бууга окшойсуң, Бейдаба!
Айдың келде ойногон,
Кууга окшойсуң, Бейдаба.
Дарысы Кара-Шородо,
Сууга окшойсуң, Бейдаба.

Кереметиң азанда,
Таңга окшойсуң, Бейдаба.
Апапак болуп албырып,
Айга окшойсуң, Бейдаба.
Шаймердендей колдогон,
Жанга окшойсуң, Бейдаба.

Ак кайыңдай шамалда,
Бураласың, Бейдаба.
Ак маралдай тоодогу,
Суналасың, Бейдаба.
Арзып качан боюма,
Кыналасың, Бейдаба?

Көк кайыңдай шамалда,
Бураласың, Бейдаба.

Көл-Төрдөгү эликтей,
Суналасың, Бейдаба.
Кайсы күнү боюма,
Куланасың, Бейдаба?

Ак алтындан сагагың,
Ак алмадай тамагың.
Ага кошуп көрк берген,
Ай нурундай жамалың.
Асылдыгың ушунча,
Айтсам дарек кабарың.

Чылк алтындан сагагың,
Чүчтөдөй аппак тамагың.
Чилистен тарткан сүрөттөй,
Чайыттай ачык жамалың,
Чамалап айтсам ушундай,
Чоо-жайыңдын кабарын.

Көз тайгылат көргөндүн,
Мойнундагы берметтен.
Аябай Кудай бериптир,
Көйкөлгөн укмуш келбеттен.
Көңүлкош саа калбастыр,
Кырчындардан эр жеткен.
Жалт бурсаң кимге дитиңди,
Жамгырлап андан тер кеткен.
Көөнүнө түшсөм кана! - деп,
Көп жигитти дегдеткен.

Көй ашыкдар ичинен
Кур кылбай сүйүү шербеттен,
Өнтөлөй карап мени да,
Өрттү бердиң шерденткен.
Көшүлсөм деп койнуңда,
Көлпүрүп канча ой терметкем.
Бугумду ырдан чыгарып,

Арзуумду ырга сугарып,
Мен дагы,
Ашыглык дартым эмдеткем!

Күндө бир маал өзүңдү,
Көрсөм деймин, Бейдаба.
Көңүлүңдү өзүмө,
Бөлсөң деймин, Бейдаба.
Көп чаргытпай сөзүмө,
Көнсөң деймин, Бейдаба.
Күнү-түнү сени ырдап,
Жүрсөм деймин, Бейдаба.
Кол кармашып, бир ойноп,
Күлсөм деймин, Бейдаба.
Гүлүстөн доорду сен менен,
Сүрсөм деймин, Бейдаба!

Барман * берген жагыңа,
Барсам деймин, Бейдаба.
Нике-кайып буюрса,
Алсам деймин, Бейдаба.
Муратка жетип армансыз,
Калсам деймин, Бейдаба.

Ууртуңдун учунан,
Сорсом деймин, Бейдаба.
Улагаңа өзүмдү,
Койсом деймин, Бейдаба.
Ууз нике эгеси,
Болсом деймин, Бейдаба.

Өзүң менен тагдырлаш,
Болсом деймин, Бейдаба.
Кош алмаңдын үрпүнөн,
Сорсом деймин, Бейдаба.

---

* Барман - буйрук

Конушуңа түбөлүк,
Консом деймин, Бейдаба!

Топту жарып ырдаган,
Ырчы болдум, Бейдаба.
Толгон кыздан сени издеп,
“Тыңчы” болдум, Бейдаба.
Түн-күн айлың четинде,
Турчу болдум, Бейдаба.

Көп ичинде таңшыган,
Ырчы болдум, Бейдаба.
Көп кыздардан сени издеп,
“Тыңчы” болдум, Бейдаба.
Кечкисин пайлап үйүңө,
Турчуу болдум, Бейдаба.

Айтып, санап бүтө албайм,
Ак алтындан бүчүңү.
Аңыз кылат көргөндөр,
Ак такыяңда үкүңү.
Ай нурунан бүткөн кыз,
Алсыратпа күчүмү.

Санаттап ырдап бүтө албайм,
Сары алтындан бүчүңү.
Суктанат дайым көргөндөр,
Суусар берктө үкүңү.
Сүзүлгөн сулуу керме каш,
Сайроондотпо күчүмү.
Сындырбассың шагымы,
Сылай өпсөм жүзүңдү!

Ширеси таңдай тамшанткан,
Шамөрүк гүлү болбогун!
Ырдатып мени какшанткан,
Ырыскы бүрү болбогун!

Түпө-түз сага баргансыйт,
Тагдырга чийген Жолдорум!
Чынын айтсам мен азыр,
Чырмалган сүйүү тордомун.

Сыйкырдуу сулуу Бейдаба,
Сүйүүндүн айтчы “оң-солун”.
Кыз-бийкеч чыдап берейин,
Кыйнагын, эзгин, кордогун!
Иншалла! Түтөм баарына,
Ишке ашса болду ойдогум!

Калтардай сулуу чырай кыз,
Кайталап ысмым сурайсыз.
Какылдап ырдап чакырсам,
Каш кагып, моюн бурайсыз.
Карк ашык болгон мендейге,
Канткенде ийип ынайсыз?

Адырга чыккан тытыңдан,
Ашык болдум сыртыңдан.
Алагүү болом искесем,
Аңкыган атыр жытыңдан!

Тектирге чыккан тытыңдан,
Телинип сүйдүм сыртыңдан.
Телмире түшөм искесем,
Тегелең * жылар жытыңдан!

Заңгелге чыккан тытыңдан,
Зарделеп сүйдүм сыртыңдан.
Закымдап учам искесем,
Замзамдай дары жытыңдан!

* Тегелең - “абдан буруксуган атыр жыт” деген мааниде.

Карлыгачты ойноткон,
Кайчыдай учкул канаты.
Кандай айтса жарашат,
Кыз Бейдаба санаты.
Күн өткөн сайын ырбоодо,
Күйүттүү жүрөк жараты.

Асел, шекер, набатым,
Асмандап учаар канатым.
Айгайлатып ырдаткан,
Ай жаркын сенин санатың.
Арбып күндө баратат,
Арзуудан жүрөк жаратым.

Белимде шербет, набатым,
Бийиктеп учаар канатым.
Безилдетип мени ырдаткан,
Бейдаба сенин санатың.
Барган сайын ырбоодо,
Балаалап жүрөк жаратым!

Агаңдын тапкан көп малы,
Ак-Төрдө жүрөт жайылып,
Ашыглык менен оорудум,
Аламбы андан айыгып?
Арылам го деп ойлойм,
Алдыңа барсам тайынып!

Тагаңдын күткөн көп малы,
Таштакта жүрөт жайылып.
Талмадай оору жолукту,
Тез кетээр бекем айыгып.
Табылаар бекен айласы,
Тамыңа барсам тайынып?

Өтөктүн асты от болот,
Өрүүгө жайыт жок болот.

Өзүңдү апта көрбөсөм,
Өрттөнүп ичим чок болот.
Өзүңө жетип Бейдабам,
Өксөөм качан токтолот?

Башаттын асты от болот,
Байкери жайыт жок болот.
Бериштем саа беттешпей,
Бек күйүп ичим чок болот.
Бейдабам жетип өзүңө,
Бежирөөм качан токтолот?

III

Жаркының жанган ырдадым,
Жасатың даңктап сындадым!
Жаагымды жанып сен десем,
Жан тартып көөнүң бурбадың?
Жалыңга күйсүн дедиңби,
Же неге колуң булгадың?

Керемет мүчөң ырдадым,
Келбетиң даңктап сындадым.
Күн-түнү сен деп ырдасам,
Көөнүңдү мага бурбадың?!
Күйүткө чөксүн дедиңби,
Неге анда көзүң ымдадың?

Оюн-зоокко келем деп,
Орошон сулуу көрөм деп.
Оюнпоз жаным шаттанып,
Октолуп чыктым аттанып.
Олоң жал тору ат минип,
Озунуп тойго бат жүрүп,
Ойкутуп келсем дайрага,
Оргуштап алган нак кирип.
Ой-Талдын суусун кече албай,

Оолжуп турдум өталбай,
Ободон берген белгиби,
Оюма калчу жеталбай...

Кыз-оюнга келем деп,
Бейдабаа кызды көрөм деп.
Шашып чыгып аттанып,
Шарт жетем деп мактанып.
Кызыл тору ат минип,
Кылчайбастан бат жүрүп.
Кечүүгө келип карасам,
Калыптыр дайра нак кирип.
Көк-Арттын суусун кечалбай,
Көпкө турдум өталбай,
Көк Теңир берген белгиби,
Көксөөмө калчу жеталбай...

Жылжытып суудан сүздүрүп,
Жылтыркан башын үздүрүп.
Жайылган Камбар-Атаны,
Жылга ылдый айдап түшүрүп.
Жылдыра албай калыңга,
Жылкыдан тандап жүз күлүк!
Жээликкен оюм ишке ашпай,
Жер тиктеп калдым үшкүрүп...

Балкытып суудан сүздүрүп,
Балтыркан учун үздүрүп.
Бардыгын жыйып камбардын,
Бадал ылдый түшүрүп
Бараандуу калың бералбай,
Быштыдан тандап жүз күлүк!
Баары калды ишке ашпай,
Эми,
Баш чайкап турам үшкүрүп...

Көөнүмө салдың жалынды,
Көйгөйлүү дартка малынды.
"Көксөгөн сүйүүм сенде" - деп,
Көңүлүм саган багынды.
Көлпүгөм десем жыргалга,
Көкүрөк өрткө кабылды?!
Махабаттын азабы,
Маңдайга бүткөн зарымбы?!

Ичиме салдың жалынды,
Из чыкпас өрткө кабылды.
"Издеген сүйүүм сенде" деп,
Илгиртпей көөнүм багынды.
Искейм деп гүлүн жыргалдын,
Илдетке жүрөк малынды.
Ышкыдан азап көп тартмай,
Ырасмий тагдыр зарымбы?!

Төрөнүн кызы Бейдаба,
Төп кепке эч барбадың,
Төрвөлжүн * болуп турсам да,
Төгүлүп көңүл салбадың.
Тагдырга ушул жазылса,
Тартпаска аны айла жок,
Теңиримдин барманын!

Кан кызындай Бейдаба,
Кыйгай да көзүң салбадың.
Канчалык беттеп барсам да,
Кепжешкенге ** барбадың,
Көтөрбөскө айла жок
Кудайдын минтип салганын!?

---

* Төрвөлжүн -көлдөлөң

** Кепжешкенге- сүйлөшүү, сырдашууга

“Жээренче” элге эр жетип,
Жерим Өзгөн-Ош болду.
Жексур турмуш үйрөттү,
Жеткизбей узап озгонду.
Жулкунуп сүрдүм канчасын,
Жутунуп бактым тосконду.
Жароокер өзүң көргөндө,
Жигиттик демим козголду.
Жетимдиктин кээриби,
Жалтанчаактык коштолду.
Жалындуу сүйүүм айталбай,
Жалоондугум токтолду.
Жалтайлатып турат бейм,
Жазмышым саа кошконду?!

Тагаларда чоңоюп,
“Тамырым” Өзгөн-Ош болду.
Тайгалак турмуш үйрөттү,
Таймаштан жиреп озгонду.
Талашып сүрдүм канчасын,
Таалайымды тосконду.
Таанышпай капыс жолуккан,
Таасирден жүрөк токтолду.
Татына жүзүң көргөндө,
Ташкындап денем козголду,
Тарбиянын кемиби,
Тартынчаактык коштолду,
Тайсалдатып турат бейм,
Тагдырым саа кошконду...

Жыланды башы Алкымдан,
Көч чыкты көп жүк артыңан.
Көрүнүп турдуң балбылдап,
Көч ичинде калкыңдан!
Жоон топ жигит бейүмүт,
Жүрүптүр калбай артыңдан.
Жалжал көз сендей көрбөпмүн,

Жаллабад, Анжиян жалпыңдан.
Жолуккан жерден карегиң,
Жоодурап мага тартылган.
Жуураттай уюп кетипмин,
Жооптуу мындай “тартууңдан”!
Жиреп өтүп кеп айтпай,
Жүрөксүп, сүрдөп тартыңгам?!
Жок жерден келген бактымды,
Жылоолой албай калтыргам?!
Жемимден далай кургалтты,
Жетимдик деген ант урган!?

Суу төгүлбөс сур жорго,
Суйсалтып тойго мингемин.
Суурулуп чыгып көп элден,
Сыныңа толсом дегемин.
Суусар сындуу Бейдаба,
Сүзүлүп көзгө илбедиң!?

Аргымак мүчө алп жорго,
Алчактатып мингемин.
Атылып чыгып калкымдан,
Арзууңа толсом дегемин.
Ай чырайлуу Бейдаба,
Анткеним көзгө илбедиң!?

Жамалыңды көп айттым,
Жарашыгың төп айттым.
“Жакшы көрөм неге?” - деп,
Жылдырып секин кеп айттым!
Жылмайып күлүп тим болуп,
Жыргатпай, кайра муңайттың!?

Сулуулугуң көп айттым,
Сурмасын көзүң төп айттым.
“Сени ойлоп азаптанам!” - деп,
Сыйкантип секин кеп айттым!

Сырдуу күлүп тим болуп,
Сүйүнтпөй кайра муңайттың

Бажыраң көз гүл бийкеч,
Башкача сүйдүм калкымдан.
Бейдаба сага жетсем деп,
Байуулу болдум талпынган.
Баамыңа алып койбодуң,
Баанектеп жүрсөм артыңдан.
“Боздогон ырчы” атыктым,
Бойтумар сенин дартыңдан.
Борумуңду сүрөттөп,
Бугумду эстей жүрөт деп,
Бир кап ыр жазып калтыргам!

Абада торгой сайраган,
Арман көп ичте кайнаган.
Ай чолпон сени угаар деп,
Арзуумду ырдайм кайрадан!

Күнгөйдө торгой сайраган,
Күйүт көп ичте кайнаган.
Бейдабам сени ойлосом,
Бейпага түшөм кайрадан!

Көйнөгүңдүн саймасы,
Көз жоосун алган күлбадам.
Көздөрүң калат алалбай,
Көнчөгүң толо сыргаңан!
Көздөшкөн кезди сен менен,
Көпкөгө эстеп жыргагам!
Кардыкканча көмөкөй,
Көркөмүңдү сыпаттап,
Ырдаганым - ырдаган!
Ырдай да берем кайрадан!..

Мазмуну:

СУТАК (повесть)

Бөйрөк- Кайың	3
Мааданбек карыя.....	18
Жалгыздык	38
Кордолгон сүйүү	55
Боздогон боз чымчык	86
МИМОЗА (аңгеме)	95
МЕНИН МЕДИЧКАМ (аңгеме)	103
КЛАССТАШЫМА СЫЙМЫКТАНАМ (эссе)	116
БЕЙДАБА (казал)	131

Адабий корком чыгарма

Рыскулбек БОБУКЕЕВ

СҮТАК

Повесть, аңгемелер, эссе, казал,

Автордун редакторлоосунда

Техредактору	Жумабай Дабын уулу
Сүрөтчүсү	Молдалы Ажыгулов
Корректорлор	Эркайым Кудашева
Компьютерде терген	Элмира Абдылдаева
Компьютерде жасалгалаган	Жумабай Дабын уулу

Терүүгө 15. 03. 2001- жылы берилди.

Басууга 12. 05. 2001-жылы кол коюлду.

Форматы 60x84/16. 10 басма табак.

Нускасы 1500. Келишим баада.

Китеп “Элпек” басмаканасында басылды.
Бишкек шаары, Тоголок Молдо көчөсү №60

БОБУКЕЕВ РЫСКУЛБЕК

1943-жылы Тогуз-Торо районундагы Казарман кыштагында туулган. 1967-жылы Кыргызстан Мамлекеттик университетинин филология факультетинин журналистика бөлүмүн бүтүргөн. Эмгек жолун “Советтик Кыргызстан” газетасында корректордон баштаган. 1968-жылы Тогуз-Торо райондук “Жеңиш Туусу” газетасында жооптуу катчы, 1970-жылы Нарын областтык “Нарын Правдасы” газетасынын өз кабарчысы болуп иштеген.

1978-жылдардан кийин партиянын Тогуз-Торо райондук комитетинде инструктор, райондук маданият бөлүмүнүн башчысы, райондук “Жеңиш Туусу” газетасынын редактору, учурда аталган газетанын жооптуу катчысы.

